

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Н. П. СИВАЧУК

УМАНСЬКЕ ВЕСІЛЛЯ

Навчальний посібник

2-ге видання, доповнене

Умань
2023

УДК 39(477.46)(075.8)

С34

Рецензенти:

Вовк М. П., доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник Українського відкритого університету післядипломної освіти;

Семенов О. М., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка;

Коваль В. О., доктор філологічних наук, професор кафедри української мови та методики її навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

***Рекомендовано до друку вченою радою
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини (протокол № 6 від 31.10.2023 р.)***

Сивачук Н. П.

С34 Уманське весілля : навч. посіб. Вид. 2-ге, доповн. / Н. П. Сивачук ; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. — Умань : Візаві, 2023. — 205 с.

У посібнику розглядається весільна обрядовість Уманщини у контексті національної сім'юсфери у часових межах кінця ХІХ – початку ХХІ століття. Особливої уваги надається пісням, що супроводжують весільний обряд.

На основі архівних матеріалів, записів фольклористів, експедиційних досліджень науковців лабораторії “Етнологія Черкаського краю” Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини відтворено старовинний весільний обряд Уманщини.

Рекомендується як навчальний посібник з фольклору для студентів вищих навчальних закладів.

УДК 39(477.46)(075.8)

ВСТУП

Одруження – важлива, урочиста і хвилююча подія, в якій закладено космічний зміст життя людини, ідея оновлення і продовження роду. У назві «весілля» звучать мелодії щастя, радості, оскільки це родинне свято переповнене щедрістю, гостинністю, хвилюючим морем пісень, жартів, вселенською любов'ю, стихією почуттів. На хвилі загальнолюдської радості підноситься легкий барвінковий сум за минулим дівочтвом, острах перед тим, що чекає наречену у майбутній родині.

Весільні обряди – це закріплені традиціями суспільні звичаї і врочистості, що супроводжують і знаменують одруження, народження нової сім'ї¹.

Весільну обрядовість українців досліджували такі визначні учені, як В. Борисенко, В. Гнатюк, Н. Здоровега, Й. Лозинський, Ф. Ніколайчик, І. Стрижевський, М. Сумцов, Г. Танцюра, І. Франко, П. Чубинський, Хр. Ящуржинський.

У всій повноті та етнографічній достовірності показав весільну драму Т. Шевченко у п'єсі «Назар Стодоля», а також у поемах «Наймичка», «Причинна».

У 80-х роках ХІХ століття на сторінках часопису «Киевская старина» з'являються публікації про весільну обрядовість у різних регіонах України. Особливо цінними є праці М. Сумцова, який не тільки описав її, але й подав високий рівень узагальнень, зробив сміливі висновки щодо історії дохристиянської релігії і вірувань древніх слов'ян, провів аналогію між українською і античною звичаєвістю у таких статтях, як-от: «О свадебных обрядах, преимущественно русских», «Религиозно-мифическое значение малорусской свадьбы», «К вопросу о влиянии греческого и римского ритуала на малорусскую свадьбу». Окрім М. Сумцова, на сторінках згаданого часопису було надруковано статті інших дослідників українського весілля, зокрема: «Свадьба в деревне» І.Стрижевського, «Новые свадебные малорусские песни» Ф.Ніколайчика тощо.

Помітним явищем у царині дослідження весільної обрядовості стала праця Охрімовича «Значение малорусских свадебных обрядов и песен в истории эволюции семьи, яка з'явилася у 1891 році на сторінках часопису «этнографическое обозрение».

В «Матеріалах до української етнології» за 1919 рік було розміщено описи весільної обрядовості на Уманщині в с. Дубова та с. Гордашівка. У архіві Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського є весільні пісні з Уманщини у записах Т.Фіялка, Н.Кучережко, І.Гурина, І.Ратушняка, М.Мицика. Останнім часом цікаві описи весілля одного села опубліковані С.Зінчуком та С.Щербань.

¹ Здоровега Н.І. Нариси народної весільної обрядовості на Україні. Київ: Наук. думка, 1974. С. 5.

На Уманщині в кінці ХІХ ст. – на початку ХХ ст., як і в переважній більшості регіонів України, весілля справляли восени, коли закінчувались хліборобські роботи, а взимку – після Водохреща; в інші часи року воно було винятковим явищем.

Вже на початку ХХ століття давніх весільних звичаїв збереглося мало. М. Брижко писав, що такий занепад старої звичаєвості відбувся «через теперішні нестатки, як кажуть старі люди, а також через те, що як і тепер хто справляє весілля зі всіма старими обрядами й звичаями, які ще zostалися в пам'яті людей старих, то молодь сільська дуже кепкує з цього. Однак, не дивлячись на все це, ще багато чого давнього побачиш на наших весіллях»².

Ми зробили спробу за матеріалами архівів, записами фольклористів-збирачів відтворити старовинний весільний обряд Уманщини.

Контрольні запитання:

1. Хто досліджував весільну обрядовість українців?
2. Хто досліджував весільну обрядовість Уманщини?
3. Хто записував весільні пісні та весільну обрядовість Уманщини?
4. Коли справляли весілля на Уманщині ?
5. В чому причини занепаду весільної обрядовості?
6. У творах яких українських письменників є опис весільного обряду?

² Брижко М. Весіле в містечку Дубова Уманського повіту на Київщині. *Матеріали до української етнології*. Т. ХІХ–ХХ. Львів, 1919. С. 51.

УМАНСЬКЕ ВЕСІЛЛЯ

Молодуха

с. Сушківка Уманського району Черкаської обл.

Художня реконструкція Наталії Циганок

РОЗДІЛ І

ПЕРЕДВЕСІЛЬНІ ОБРЯДИ

1.1. ДОПИТИ

Допити – попереднє розвідування родиною молодого про наміри батьків молодої щодо одруження.

Якщо парубок покохає дівку і хоче з нею побратись, і коли цього бажають його батьки, то засилають до рідних дівки свата або сваху вивідати, чи віддали б дочку і яке має бути за нею придане. Якщо ж батьки дівчини не проти такого шлюбу, то кажуть: «Нехай пришле старостів, то побачимо тоді». Після цього батьки парубка і дівчини намагаються зустрітися (за участі того ж свата) у шинку чи пивній, а за чаркою про все домовитися.

1.2. СВАТАННЯ

Сватання - частина весільного обряду, коли заслані женихом свати разом з батьками нареченої розв'язують питання про шлюб.

А. Ждаха. Сватання. Поч. 1900-х років

Сватання відбувалося в м'ясоїд і лише в скромні дні. У визначений час батьки парубка запрошують двох старостів, людей поважних, шанованих серед сільської громади. Ними можуть бути родичі з батькового чи материного боку, навіть просто сусіди, добре знайомі люди. Старости заходять до хати парубка, вітаються з ріднею. Їх запрошують до столу і дають трохи перекусити. Батько

знімає зі стіни ікону, мати бере хліб-сіль, стають (батько – праворуч, мати – ліворуч) коло столу. Парубок стає перед ними на коліна і просить батьків благословити:

-Благословіть, мамо, благословіть, тату!

-Нехай тебе, сину, Бог благословить!

-Благословіть вдруге, мамо, благословіть вдруге, тату!

-Нехай тебе, сину, Бог благословить!

-Благословіть втретє, мамо, благословіть втретє, тату!

-Нехай тебе, сину, Бог благословить!

Батько хрестить сина тричі святим образом. За кожним разом парубок встає, цілує образ, батька, матір - в руку, а потім батько й мати цілують його в голову. Батько бере хліб, а мати – образ, ще раз благословляють парубка і хрестять тричі образом.

Мати обгортає хліб гарною білою хусткою, зав'язує у вузлик дрібок солі і передає його старшому старості. Той приймає хліб, цілує його. Старости стають серед хати, хрестяться до образів і зі словами «Боже, поможи» вирушають.

Сватання на Уманщині найчастіше «відбувалося ввечері, а інколи вдень. Старости намагалися так прийти з молодиком, щоб ні з ким не стрічатись (раптом дівчина піднесе гарбуза, то люди не бачитимуть і менше буде сорому). Микола Сумцов писав, що парубок, жених вручав двом своїм сватам по палиці на знак повноважень (посольства) від нього. Звичай цей закорінений у глибину віків, коли призначення посла супроводжувалося врученням йому рукавичок та жезла. В давнину палка була символом сонячного променя чи навіть Дерева Життя»³. Старости виконували на весіллі роль жерців, провідників Божої волі, які, як відомо, обов'язково мали при собі палицю-посох.

Коли старости підходили до хати, один із них спочатку стукав тричі палицею в двері, і на знак згоди господарів гості заходили, віталися, клали на стіл хліб (молодий у цей час залишався стояти біля порога), а батько молодій звертався до старостів: «А що ви за люди і звідки вас Бог приніс? Чи здалеку, чи зблизька? Може ви мисливці які?» Старости відповідали: «Ми люди німецькі, ідемо з землі турецької. У нашій землі випала пороша, а я й кажу товаришу, що нам не варто дивитися на погоду, а треба лише шукати звіриного сліду. От ми й пішли. Ходили, ходили, ходили і нічого не знайшли. Аж раптом назустріч нам іде князь і говорить такі речі :»Гей ви, хлопці, добрі мисливці, сталася зі мною пригода, трапилася мені куниця, красна дівиця. Від того часу не їм, не п'ю, не сплю, все думаю, як мені її дістати? Допоможіть мені її спіймати!» От ми і йшли по всім усюдам, по всім городам, а все куниці не знайшли. А коли зайшли у ваше село, то знову упала пороша. Ми вранці встали і таки на її слід напали. Вірно, що звір наш та пішов у двір ваш, а з двору у хату

³ Сумцов Н. Культурные переживания. Киев.: Типография Г.Т. Корчак -Новицкого, 1890. С.14.

та й сів у кімнату. Тут і мусимо його піймати. Тут застряла наша куниця. Оце ж нашому слову кінець, а ви дайте ділу вінець: оддайте нашому князю куницю – вашу красну дівицю. Кажіть же ділом, чи віддасте, чи нехай підросте?»⁴.

Хр. Ящуржинський у праці «Лирические малорусские песни, преимущественно свадебные» висловлює думку про те, що куниця, як символ, сягає корінням княжих часів, коли за дівочу цноту брали з нареченого замість податі «*по черной куни*» на користь князя (її наклала княгиня Ольга). Таким чином звільняли наречену від обов'язку проводити першу шлюбну ніч з князем чи з паном, на землі якого вона жила. Княгиня Ольга знищила це право, таким чином посиливши моральність сімейного життя. Пізніше «*куній сбор*» було замінено грошовим, однак до кінця XVII століття він мав назву *куничного*⁵. Відомий сучасний український індолог Степан Наливайко висловив думку про те, що слово *куниця* в мові сватів має санскритські паралелі, «бо в індійській весільній термінології існують вирази *канья* – «дівчина», «дочка», *каньятва* – «дівочість», «цнота», *каньядана* – «віддавання дочки заміж», *каньядатар* – «той, хто віддає дочку заміж» тощо. Можливо куниця споріднена з давнішим *канья* – «юна дівчина/дочка»⁶.

Свати натяками, загадками ведуть мову впродовж деякого часу, але нарешті кажуть відверто: «Чули ми, що у вас красна дівиця, а у нас є красний молодець, так от чи міг би Бог поєднати їх, і чи не були б ми з вами сватами?» Кладуть на стіл хліб, здійснюють з нього хустку й сідають на лавці. Парубок не сідає разом зі старостами, а чекає запрошення.

Якщо дівку хочуть віддати заміж, то мати приймає хліб і кладе його на полицю або край стола. Якщо її немає в хаті, то за нею посилають, а як є, то вона стоїть коло комина і колупає піч.

Вчені вважають, що піч – «символ материнського першопочатку, непорушності родини, неперервності життя, рідної хати, батьківщини; здавна стала ритуальною, культовою як родинний вівтар, де знаходяться боги родинного вогнища (тому кажуть: «Я сказав би, та піч у хаті»); звідси ритуал для молодої при сватанні *колупати піч* (тобто просити ради й заступництва в домовика, що разом з тим було свідченням скромності, цнотливості дівчини)⁷.

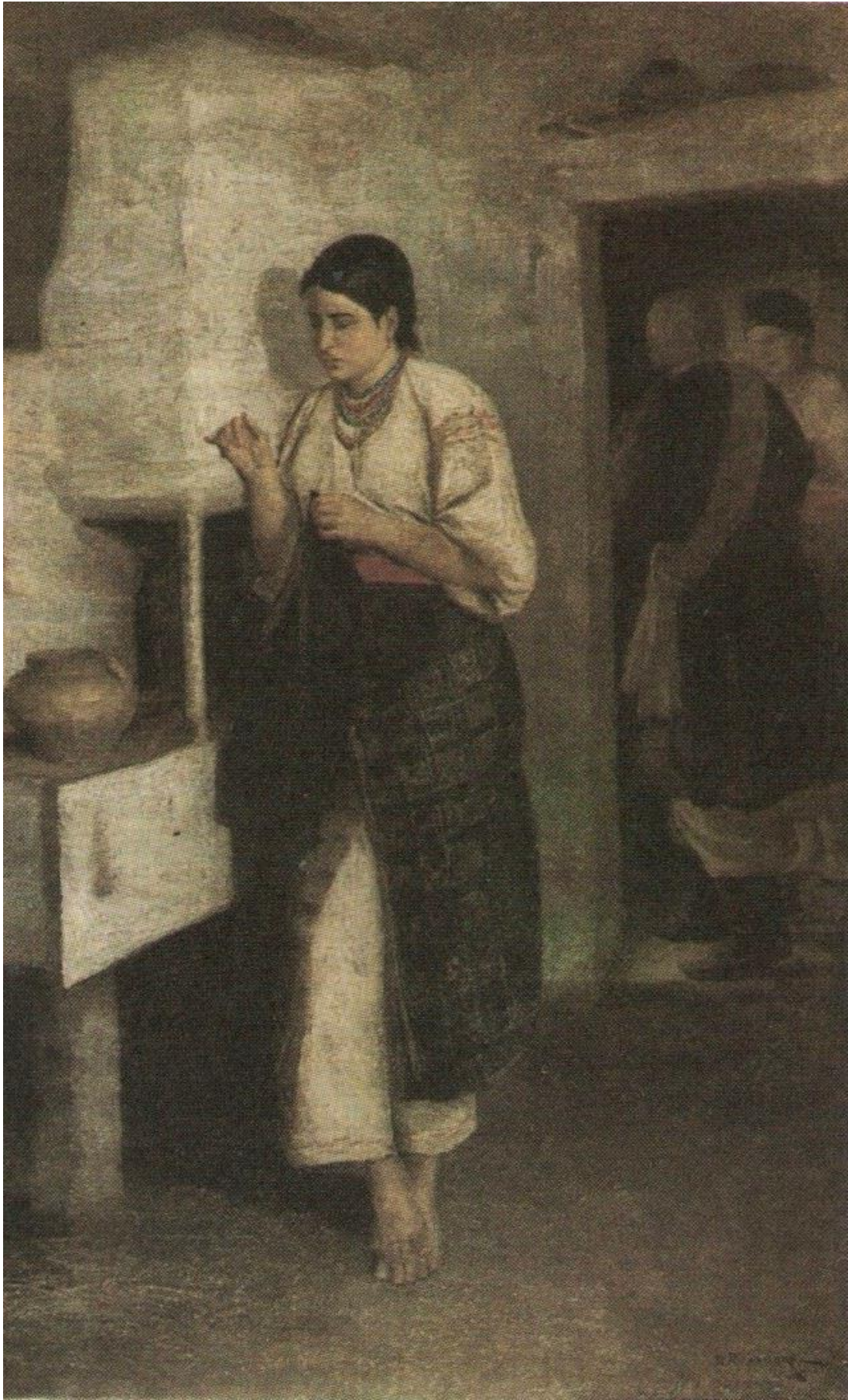
Віктор Петров дає аргументоване пояснення, чому дівчина на сватанні колупала піч. «Для нас кохання є лише психічне становище людини, зміна в почуттях. Так само й пічна цеглина є тільки матеріал, з якого збудовано піч, що в жодному зв'язку з дівчиною, яку сватають, не стоїть. Але дівчина, яку сватали, стоячи, звичайно, коло печі, колупала глину, якою обмазано піч. Для чого вона це робила? Була розгублена і з ніяковості тулилася до печі, не знаючи, як дати собі раду? Дослідники ладні були говорити про психологію або магію там, де справа йшла про суцільність фольклорного світогляду. З нашого погляду, взяти шматок вапна або цеглини від печі й тримати його в кишені,

⁴ Труды этнографическо-статистической экспедиции в западно-русский край, снаряженной императорским русским географическим обществом. Юго-западный отдел. Материалы и исследования, собранные д. чл. П. П. Чубинским. Т. 4. Обряды изданы под наблюдением д. чл. Н.М. Костомарова, 1877. С. 581–582.

⁵ Ящуржинский Хр. Лирические малорусские песни, преимущественно свадебные. Варшава, 1880. С. 81.

⁶ Наливайко С. Таємниці розкриває санскрит. Київ: Просвіта, 2000. С. 261.

⁷ Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. С. 456.

М. Пимоненко. Сватання.

щоб в цей спосіб забезпечити успіх сватання, – магічний акт, бо ми його розглядаємо в ізолюваності, тим часом для парубка або сватів це був вчинок, здійснюваний у сукупності цілого комплексу вірувань і звичаїв, пов'язаних зі сватанням, з хатнім вогнем, з піччю, з переходом дівчини з її роду в рід молодого. Адже ж огонь – це не просто стихія природи, а родовий вогонь, мати-огонь, як і піч – це родова піч і весь цикл весільних обрядів не що інше, як цикл родових обрядів. Дівчина тулилася до печі, а парубок, навпаки, намагався заволодіти вапном або цеглиною від печі, бо в цей спосіб він ставав у певні стосунки до роду дівчини. Ось та побутово-звичаєва і одночасно ідеологічна ситуація, на яку треба зважати, щоб усвідомити внутрішній сенс поради, яку давали при сватанні: «Коли хочеш висватати дівчину, виколи в її хаті з печі шматок глини і тримай в кишені»⁸.

Коли мати питає, чи хоче донька йти за цього парубка, дівка потихеньку на вухо каже їй про свою згоду. Якщо про це запитують старости, вона відповідає: «Як тато й мама скажуть, так і буде!» Якщо на сватанні дійшли згоди, то батьки благословляють дівку й парубка. Батько бере образ, мати – хліб, а парубок і дівка стають перед ними на коліна і тричі просять їх благословити:

Діти:

– Благословіть нас, мамо й тату!

Батьки:

*– Хай Бог благословить вас, дітки!
Дай, Боже, вам щастя!*

Діти:

– Благословіть нас, мамо й тато, вдруге!

Батьки:

*– Хай Бог благословить вас, дітки, вдруге!
Дай, Боже, вам щастя!*

Діти:

– Благословіть нас, мамо й тато, втретє!

Батьки:

*– Хай Бог благословить вас, дітки, втретє!
Дай, Боже, вам щастя!*

Парубок і дівка встають з колін, цілують хліб, а потім праву руку матері, батька. Староста бере за праву руку молодого своєю правою рукою, лівою – праву руку молодої і з'єднує їх⁹.

У разі відмови мати віддає хліб старостам і вони йдуть із хати, часом навіть не прощаючись. Батьки, як і старости, теж виступають посередниками між Богом та дітьми, тому вони кажуть: «Хай Бог благословить!» (а не

⁸ Петров В. Український фольклор. Найдавніші звістки про заговори. Історія збирання. *Берегиня*. 2007. № 3. С. 71.

⁹ Записано в 2003 році в с.Ятранівка. від Гуртовенко Ганни Іванівни, 1922 р.н.

«Благословляємо»). Так само відповідає староста у процесі весілля і дає згоду на виконання того чи іншого дійства.

На сватанні дівка перев'язує парубкові руку хусткою, а старостів – рушниками. Ті приймають дар і кажуть: «Спасибі батькові та матері, що дитину рано будили та доброму ділу учили. Спасибі й тобі, дитино, що рано вставала, тонко пряла та гарні рушники придбала»¹⁰. Від цього часу хлопець та дівчина вважаються молодиком і молодою.

Тут, на нашу думку, важливо пояснити символічний зміст хустки та рушника. Почнемо з хустки. Це – «поширене в Україні традиційне квадратне платове вбрання для голови; символ прихильності, любові, вірності, прощання, скорботи»¹¹. Коли людина народжується, її також кладуть на полотно платової форми. Хустку (*платок*) вишивала дівчина коханому козакові, коли проводжала в далеку дорогу, на війну. Багатофункціональність хустки у контексті весільного обряду пояснюють спостереження видатного етнографа Бориса Рибаківа про ромб та навскісний квадрат на слов'янських весільних вишивках, де вони традиційно розділялися хрест-навхрест на чотири маленьких квадрати і в центрі кожного з них обов'язково – крапка. Зв'язок такого візерунка з весільною обрядовістю та побутом молодої одруженої жінки спонукає нас звернути на нього особливу увагу, оскільки все весілля пронизане магічним змістом, магією родючості, яка тут постає у двох формах: по-перше, як плодючість у майбутньому дівчини-нареченої, по-друге, як символ зораної та засіяної землі (коровай, обсипання зерном, підстилання соломи у коморі). Жінка уподібнюється землі, а народження дитини - росту колоса із зернини. У поєднанні аграрного та жіночого начал вбачається не тільки зовнішня схожість проявів життя, але і прагнення висловити їх у замовляннях і побажаннях щастя новій сім'ї, народження дітей і урожайності полів, що є передумовою такого щастя¹². Саме тому брат нареченої у обряді покривання молодої бажає їй:

*Я тебе, сестрице, покриваю.
Щастям, здоров'ям наділяю,
Щоб була ти дужа, як вода,
Щоб була багата, як земля,
Щоб була весела, як весна*¹³.

Покриття хусткою молодої символізує прадавній звичай, витоки якого закорінені у древній Русі. Пов'язаний він з «рожаницями», покровительками і народжуваності, і врожайності. Борис Рибаків пише: «Ретроспективний аналіз показав, що глибина народної пам'яті сягає того важливого періоду в історії людства, коли було опановано форми виробничого господарства, а надто землеробства. Одним словом, орнамент привів нас до початку епохи

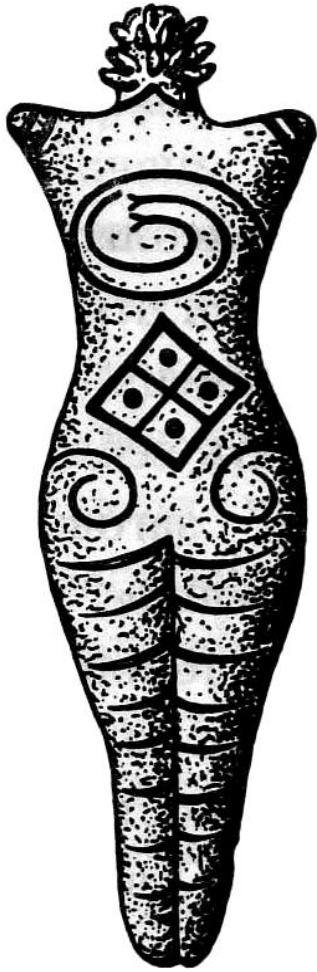
¹⁰ Записано 28. 06. 2002 року в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни 1922 р.н

¹¹ Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. С. 626.

¹² Рыбаков Б.А. Язычество древних славян. Москва: Русское слово, 1997. С. 56.

¹³ Записано 28. 06. 2002 р. в с.Іванівка від Омельчук Варки Семенівни 1922 р.н.

«рожаниць»¹⁴. Ідеограма «засіяне поле» (квадрат) висловлює прагнення землеробів до прямокутних форм поля, яке орали у двох напрямках

*Жіноча статуетка
енеолітичної доби*

*XIX ст. Уманщина
Весільний рушник*

¹⁴ Рыбаков Б.А. Язычество древних славян. Москва: Русское слово, 1997. С. 67.

(борозна в один бік, борозна в протилежний бік, а потім – перпендикулярно до них). Так повсякденний ритм основної землеробської праці створив уявлення про рух вперед і назад, ліворуч, праворуч, до яких додалося уявлення про постійні географічні координати (також дуже звичні для землеробів): північ – південь, захід – схід. Звідси ідеограма поля – квадрат, пересічений хрест-навхрест, з крапками-зернинами, ідеограма сонця у вигляді диска, пересіченого хрестом, оскільки земні координати визначалися за сонцем¹⁵.

Друге важливе поняття, що надійно увійшло у світогляд землеробів, це кругообіг часу, циклічність. Уже трипільський орнамент (квадрат) свідчить, що у світогляд землеробів увійшли всі чотири виміри: поверхня землі, розорана вздовж і впоперек, що губиться в небесній блакиті і безперервний рух цього світу у часі¹⁶.

Дівчина, що вручає хлопцеві хустку під час заручин, асоціює себе із землею, яка готується прийняти до свого лона зерно і таким чином продовжити життя. Витоки таких світоглядних уявлень сягають історичних глибин. «Трипільські статуетки юних матерів були, мабуть, одними із ранніх попередниць християнської Богородиці, які виражали ідею незмінної круговерті життя, ідеї родильної сили зерна. Відомо, як тісно магія родючості землі переплетена з магією родючості людини. Хустка освячувала кожен крок молодих: перехід через поріг батьківської хати, посад за стіл, покривання. Хустка-квадрат, складена по діагоналі, як поєднання двох рівнобедрених трикутників, що символізують чоловіка та жінку, які зібралися засівати ниву життя¹⁷, – вважає Борис Рибаків.

Сучасний український дослідник О.І. Потапенко вважає трикутник геометричним образом тріади, Трійці, «Всевидючого ока». Трикутник з основою внизу, вершина якого спрямована доверху, означає вогонь і устремління всіх речей до вищої єдності або до Джерела, до Точки, з якої йде світло, що у багатьох народів є символом творчої сили Бога. У езотеричному сенсі рівнобедрений трикутник – ознака Триєдності Вищого Божества, Гармонії, у ньому приховано три літери – «Л», «А», «Д», слово «лад». Відповідно до назви літер слов'янської азбуки це: *Люди, Я – Добро*. Тобто трикутник (лад) каже: «Я – людське добро.» І це співпадає з християнською Трійцею, яка воістину є Добром! Це відповідає також сутності язичницької слов'янської богині гармонії, згоди, любові Лади. І не лише в імені, у значенні також¹⁸. Слово «лад», «ладний» мають тепер такий зміст: *Стан, коли де-небудь чисто прибрано, всі речі на своїх місцях; порядок у чомусь, або де-небудь; стан, коли все робиться, виконується. Як слід, відповідно до певних вимог, правил і т. ін.; упорядкованість; // Злагожденість, узгодженість у діях; організованість. Згода, злагода у стосунках, взаєминах. Зрозуміло, ясно, не заплутано. Давати лад. Іти на лад. Певним чином зумовлене розташування, розміщення кого-небудь чи чого-небудь, порядок. Спосіб, зразок, манера.*

¹⁵ Рыбаков Б.А. Язычество древних славян.- Москва: Русское слово, 1997. С. 283.

¹⁶ Там само. С. 283.

¹⁷ Рыбаков Б.А. Язычество древней Руси. Москва: Русское слово, 1997. С. 64.

¹⁸ Потапенко А.И. Тайны символов, чисел, алфавитов. Киев : ТОВ „Ш, ЛТД”, 1998. С. 87.

*Система суспільного державного укладу. Будова, структура. Спосіб побудови звукоряду*¹⁹.

Однокореневими до слова *лад* є *ладнати, ладний, залагодити, поалагодити, зладнати, ладкування, ладан, лада, ладо*.

У дохристиянських віруваннях Лада, Ладо (Лад) – це 1) боги вірного подружжя, злагоди, миру, любові й веселощів, щастя та сонця, весни; жіноча форма слова вживається в мові як синонім до слів «вірна дружина», «любка», а чоловіча – «вірний чоловік», «коханий»; у весільних піснях форма «ладо» вживається щодо молодої й молодого; ця форма збереглася як приспів у веснянках: «Ой дід-ладо виорем»; 2) ладо – народнопоетична назва чоловіка, дружини, дитини; 3) **ладо руський** – уживається як весільний приспів давніх слов'ян; також стародавня тріумфальна пісня (можливо, звідти й назва весільних пісень у Західній Україні – *ладкання*)²⁰.

У розгорнутій хустці закодовано число чотири, у складеній навскіс – три, а разом – сім, священне число, яке «лежить в основі усієї природи»²¹. Графічно семиелементну структуру людини сучасні філософи зображають таким чином .

Трикутник означає вищу тріаду, безсмертну сутність духовності, а квадрат – матеріальну, тлінну (тіло)²². Дім – це модель обителі Бога. В кирилиці число **7** відповідало літері **З**, яка має значення «земля». Сім'я – це 7 «Я», родина. Отже хустка пронизана магичною сімкою, а її використання у контексті весілля вмотивовано світоглядними уявленнями українців, таємними знаннями, що передавалися від покоління до покоління. О. Воропай, дослідник фольклору та етнографії Уманщини, зауважував, що «орнамент на хустках був колись переважно геометричний, а починаючи з XVIII століття, навпаки: для хусток, як і для рушників, увійшов у моду рослинний орнамент – стилізовані квіти рожі, васильки, гвоздики. Дуже рідко на старих хустках можна зустріти зображення птахів: півників, голубів...»²³. Вишиті хустки в Україні завжди були білого кольору... Архаїчність і національний характер української хустки, як думає більшість дослідників, полягає саме в білому кольорі. Барвисті хустки запозичені від південних слов'ян – болгар, сербів. А ці в свою чергу перейняли той звичай від турків та персів»²⁴.

Як хустка, так і рушник активно використовується упродовж весільної обрядовості. На початку XX століття етнограф Софія Терещенко зафіксувала на Звенигородщині функціонування рушника на різних етапах весілля у 20 епізодах. Як свідчать наші опитування респондентів, дівчата на весілля вишивали від 12 до 40 рушників. Про це йдеться у пісні:

¹⁹ Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. С. 478.

²⁰ Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. С. 326.

²¹ Дмитриева Л. «Тайная доктрина» Е. Блаватской в некоторых понятиях и символах. Магнитогорск, 1992, Ч.1. С. 191.

²² Потапенко А.И. Тайны символов, чисел, алфавитов. Киев ТОВ «ПІ, ЛТД», 1998. С.124.

²³ Воропай О. Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис. Харків : Фоліо, 2005. С. 432.

²⁴ Там само. С. 433.

*У коморі сволок,
Там рушників сорок.
Та підіте, принесіте,
Сватів прикрасіте.*

Рушнику належить особливе місце у весільному обряді, оскільки він символізує дорогу, місток, перехід від одного стану (*дівчина – жінка, парубок – чоловік*) до іншого, є медіатором між Богом та людиною, тому дівчата вишивали на ньому особливі знаки, які мали сприяти щасливому подружньому життю. Згідно концепції Платона, Творець діє відповідно до законів геометрії, тому й рушникові орнаменти відображали життя у бажаній перспективі, а його прямокутна форма належить до священних геометричних фігур.

Дівчина сама виготовляла рушник: тіпала коноплі, пряла нитку, скручувала її, звивала у клубок і обмінювалася з нею своєю енергією, ткала на верстаті, визначала узори, символи-знаки, розкладала їх в уяві на полотні і цим уподібнювалася Творцеві.

Для вишиваного рушника брали ціле полотно: зшиті докупи два шматки могли спричинити перешкоди на життєвому шляху²⁵. До того ж, полотно по довжині мало відповідати зросту вишивальниці, інакше «можна наврочити собі короткий вік»²⁶. Дівчина психологічно і духовно готувалася до вишивання рушників: йшла до сповіді, молилася, брала благословіння у священника. Згідно з народним світоглядом, будь-яку роботу треба починати відповідно до космічного часу, який може бути «добрим» і «злим» (*«В добрий час казати, а в лихий мовчати» – Присл.*). Сприятливим часом для вишивання рушників вважається четвер молодого місяця, вранішня пора. «Дівчина сідала обличчям на схід біля вікна, засиляла нитку в голку, читала молитву, в якій просила Бога посприяти їй сотворити рушник, а на ньому – свою щасливу долю»²⁷. Кількістю вишиваних рушників визначалася працьовитість дівчини, її авторитет у сільській молодіжній громаді.

І хустка, і рушники є символічними знаками згоди та домовленості про шлюб і виконують чиновизначальну функцію.

1.3. РОЗГЛЯДИНИ

Розглядини – старовинний обряд знайомства батьків молодії (молодого) з помешканням, обійстям, господарством майбутніх сватів.

На розглядини до молодого зазвичай ідуть батьки молодії і декілька жінок із рідні (заміжні сестра чи тітка, двоюрідні сестри). «Коли рідня молодії приходить у двір молодого, його батьки запрошують їх на «перекуску» з дороги. Проте гості не зразу заходять до хати, а спочатку роздивляються майно і статки сватів. Були такі випадки, що статки молодого замалі, то він позичає на

²⁵ Записано 28. 06. 2002 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р.н.

²⁶ Записано 27. 06. 1998 р. в с. Краснопілка від Шпори Марії, 1932 р.н.

²⁷ Записано 30. 06. 2002 р. в с. Бачкурине Монастирищенського району Черкаської області від Грицаюк Марії Охрімівни, 1922 р.н.

цей день у своїх заможних родичів чи сусідів чимало різних речей: борони, плуг, віз, сани, худобу, коні, корову, декілька свиней чи овець, часом навіть у мішки насипали каміння, грудки, позичали биті коноплі. Після оглядин усі (на запрошення господарів) заходили до хати і бенкетували часом до пізньої ночі.

Якщо ж розглядинами рідні були не задоволені, то йшли з двору і до хати на гостину навіть не заходили. Інколи трапляється так, що вже після розглядин сама дівчина приносить і повертає хліб. Це бувало тоді, коли вона не любить хлопця і має надію, що її посватає той, кого вона хоче»²⁸.

М. Пимоненко. Свати.

1.4. ЗАПОЇНИ АБО ДОГОВІР

Договір - обряд домовленості батьків нареченого та нареченої перед весіллям щодо кількості гостей, посагу, подарунків.

Через тиждень або й декілька днів після сватання батьки молодої з близькою ріднею на запрошення батьків молодого приходять на договір. За

²⁸ Брижко М. Весілля в містечку Дубовій Уманського повіту в Київщині. *Матеріали до української етнології*. Львів, 1919. Т. XIX–XX. С. 56.

ними обов'язково йшов сам молодий і приводив їх до своєї хати. Свати домовляються про день весілля, придане молодій, а також вирішують питання господарювання майбутньої родини²⁹.

Коли рідня молодій йде на договір, то батько обов'язково бере з собою хліб. «Увійшовши до хати, всі вітаються, хліб батько кладе на стіл, цілує його, потім цілується зі сватами. Так само робить мати і рідня молодій. Батьки молодого теж цілують хліб»³⁰. Всіх запрошують за стіл, молодик цілує тещу та тестя, частує їх горілкою. На договір готують «смажену на салі капусту, борщ, печеню, пиріжки, вареники, млинці»³¹.

Після частування гостей молодик сам чи зі своїм нежонатим братом, чи з товаришем, який має бути старшим боярином, йдуть до молодій. Там уже зібралися дівчата. Молодь забавляється і не розходиться до того часу, поки батьки не прийдуть з договору.

На другий чи на третій день батьки молодій уже запрошують до себе рідню молодика. Батько молодого так само бере хліб, загорнений у хустку, а коли заходить до хати, кладе його на стіл, всі цілують хліб і цілуються між собою. Молода частує всіх горілкою, цілує спочатку свекра, а потім свекруху в руку, вітається і цілується з присутніми в хаті³². Вже після договору молода запрошує до себе кількох товаришок приходити до неї щовечора допомагати шити придане: рушники, сорочки, обруси. Сорочку молодому вишиває й шиє молода сама без будь-якої допомоги³³.

За деякий час до весілля «молодик їде чи йде з молодією на базар і купує їй таке: вінок, бинди й квітки, тещі – чоботи, тестю – рукавиці, шапку або пояс. Якщо він заможний, то купує подарунки всій близькій рідні молодій. В цей же час батьки молодій купують образи (ікони) Божої Матері та Ісуса Христа. Ікони несуть до священника, щоб він освятив їх»³⁴.

1.5. ЗГОДА ЗІ СВЯЩЕНИКОМ І ОГЛАС

Оглас – повідомлення священником у церкві про дату весілля конкретної молодій пари.

Домовлятися зі священником про вінчання ідуть батьки і молодого, і молодій. «З собою беруть обов'язкового пляшку горілки. Якщо священник людина добра, то запрошує батьків за стіл, і тут за чаркою і закускою домовляються про те, якою має бути платня за вінчання. Вона могла становити

²⁹ Записано 28. 06. 2003 р. в с. Текуча від Смілянець Ганни Михайлівни, 1926 р. н.

³⁰ Брижко М. Весіле в містечку Дубовій Уманського повіту в Київщині. *Матеріали до української етнології*. Львів, 1919. Т. XIX–XX. С. 56.

³¹ Записано 04. 07. 2002 р. в с. Молодецьке від Пушкаренко Софії Степанівни, 1937 р. н.

³² Брижко М. Весіле в містечку Дубовій Уманського повіту в Київщині. *Матеріали до української етнології*. Львів, 1919. Т. XIX–XX. С. 57.

³³ Записано 04. 07. 2002 р. в с. Молодецьке від Пушкаренко Софії Степанівни, 1937 р. н.

³⁴ Брижко М. Весіле в містечку Дубовій Уманського повіту в Київщині. *Матеріали до української етнології*. Львів, 1919. Т. XIX–XX. С. 57.

від двох до двадцяти п'яти карбованців, відповідно до статків. Іноді гроші даються священику зразу, а іноді платять лише завдаток.

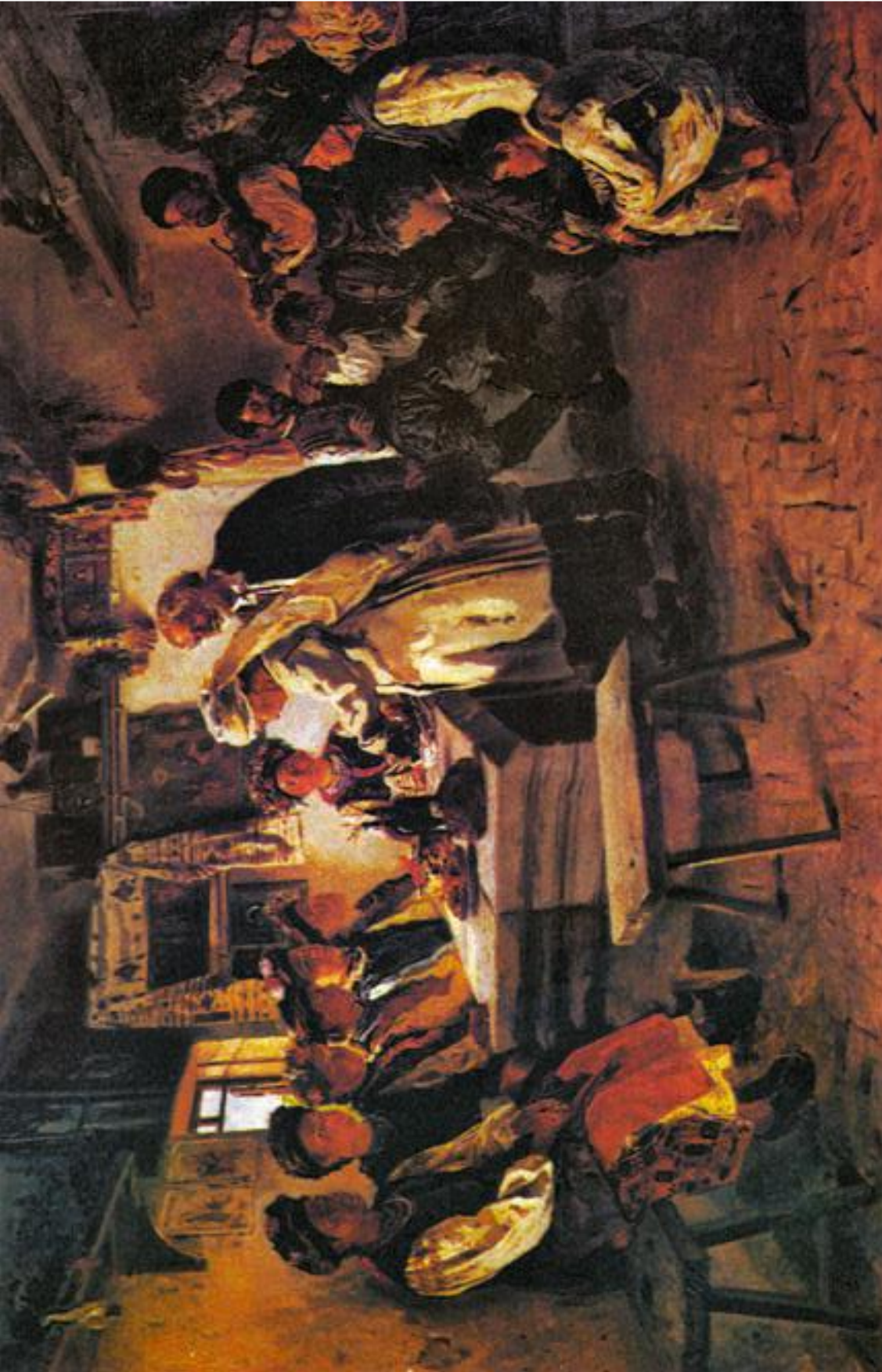
Завдаток дається з тією метою, щоб священик здійснив оглас у церкві громаді про наміри і згоду молодих одружитися. Оглас здійснюють тричі у неділю, за три тижні до весілля. Подія таким чином набувала громадського статусу і кожен парафіянин міг висловити своє ставлення до молодих, сказати священику про те, що може стати на заваді шлюбу.

Батьки платили гроші також і дякові, але дещо меншу суму: від 50 копійок до п'яти карбованців. Якщо батьки бажали, щоб під час вінчання гарно співали, то ще трохи платили півчим, а також старості, щоб засвітив панікадило. Окремо давали трохи грошей на церкву»³⁵.

Контрольні запитання:

1. Яка частина перед весільної обрядовості називається сватанням?
2. Назвіть дійових осіб сватання.
3. Коли відбувається сватання?
4. Кого запрошують у старости?
5. Що символізує куниця у контексті сватання?
6. Чому дівчина на сватанні колупала піч?
7. Що символізує хустка у контексті сватання?
8. Яке значення рушника в обряді сватання?
9. Яка мета і значення договору у змісті передвесільної обрядовості?
10. Яку частину передвесільної обрядовості Уманщини називають огласом?

³⁵Брижко М. Весіле в містечку Дубовій Уманського повіту в Київщині. *Матеріали до української етнології*. Львів, 1919. Т. XIX–XX. С. 58.

В. Маковський. Дівчачий вечір. 1885 р.

Дружки
с. Городецьке, 1931

РОЗДІЛ II

ПРИГОТУВАННЯ ДО ВЕСІЛЛЯ

2.1. ДІВИЧ-ВЕЧІР

Дівич-вечір – обрядова вечірка молодої напередодні весілля

Дівич-вечір відбувається у хаті молодої. Сюди приходять товаришки-дружки, молодий з кількома боярами, які приносять горілку (молода повинна самостійно приготувати закуску). Проте за стіл одразу ніхто не сідає, оскільки цей етап передвесільної обрядовості має важливу мету, а саме: залучити дівчат-подруг до роботи, допомогти торочити рушники (саме тому дівич-вечір має ще назву «торочини»). Молода виймає зі скрині полотно, разом з молодим розрізує його на рушники, дає кожній дружці і старшому бояринові по шматку торочити. У деяких селах рушники ріжуть дружки та бояри. «Годилося бояринові порахувати рушники і доповісти молодому про їх кількість. Дружки всіляко намагалися перешкодити, збити старшого боярина з рахунку. Коли це вдавалося, то боярин повинен купити дружкам ласощів.»³⁶ За цей вечір перерізали по два-три сувої полотна для рушників, щоб потім подарувати їх сватам.³⁷ Це заняття на Уманщині супроводжується співом:

Дружки:

*1) Рушники торочимо,
Боярів морочимо.
Бояри, бояри,
Ви нам не до пари,
Треба нам вас бити,
Щоб ви навчились
Рушники торочити.*

*2) Наші бояри стараються,
На горілку задивляються,
Рушники торочать,
Бо горілки хочуть.*

*3) Ти, Галю (ім'я молодої), їсти неси,
Бо бояри попускали носи
Під носами втирають
Та слинку ковтають,
На стіл поглядають,
На горілку чекають.³⁸*

³⁶ Записала 7. 06. 1987 р. в с. Кочубіївка Н. Сивачук від Хотини Цвітохи, 1902 р. н..

³⁷ Записано 03. 07. 2003 р. в с. Текуча від Школенко Ніни Йосипівни, 1932 р.н.

³⁸ Брижко М. Весіле в містечку Дубовій Уманського повіту на Київщині. *Матеріали до української етнології*. Львів, 1919. Т. XIX–XX. С. 58.

Після торочин сідають усі за стіл, а молода подає закуску: сало, яєчню, пиріжки, млинці чи пампушки з колотухою або сметаною³⁹. А в с. Томашівка на дівич-вечорі співають:

*Славний дівич-вечір,
Та рано-рано,
Та рано-рано.
А чим же він славний?
Що хороший, зрядний
Та зряднесенський.
А хто його зрядив?
Молодий Василько.
Та рано-рано,
Та рано-рано⁴⁰.*

Співали і сумних пісень на зразок:

*Прощавай, прощавай, Марусино,
Бо ми вже йдемо,
А твоє дівуваннячко
З собою беремо⁴¹.*

*Будь здорова, товаришко,
Бо ми вже йдемо.
Усе твоє дівування собі беремо:
І руту, і м'яту,
І барвінок клечатий,
І усеньке зілля.
Прийдем тепер на весілля⁴².*

Забава іноді тягнеться до пізнього вечора. У селі Дубова на початку століття «деякі бояри розходилися додому, а деякі, розділившись на пари, йшли у другу хату чи в клуню спати. Молодик також лягав з молодою або в хаті, або разом з усіма в клуні», – пише М. Брижко⁴³. Старі за віком, одружені у дівич-вечорі ніякої участі не беруть.

В селі Томашівка до 50-х років ХХ століття побутував обряд весільних вечорниць. Наречена, прибрана у свій найкращий одяг, зі стрічками на голові йшла до своєї найближчої подруги, удвох вони йшли до третьої, утрюх – до четвертої і т. д. Дівчата переходили від хати до хати і співали пісень. Така процесія називалася «водити дружок»⁴⁴.

³⁹ Записано 03. 07. 2003 р. В с. Текуча від Школенко Ніни Йосипівни, 1932 р.н.

⁴⁰ Записано 05. 07. 2004 р. від Перепелиці Тетяни Миколаївни, 1932 р.н. в с. Томашівка.

⁴¹ Записано 05. 07. 2004 р. від Перепелиці Тетяни Миколаївни, 1932 р.н. в с. Томашівка.

⁴² ІМФЕ. Ф. 14 – 3, од. 36. 515, арк. 43, № 11.

⁴³ Брижко М. Весілля в с. Дубовій Уманського повіту на Київщині. *Матеріали до української етнології*. Львів, 1919. Т. ХІХ–ХХ. С.59.

⁴⁴ Записано 05.07. 2004 р. в с. Томашівка від Перепелиці Тетяни Миколаївни, 1932 р. н.

І. Батечко. Прикрашають коровай. 1968 р.

Контрольні запитання:

1. Що називається дівич-вечором? Яка його мета?
2. Хто бере участь у дівич-вечорі?
3. Яку ще назву має дівич-вечір?
4. Про що співають пісні на дівич-вечорі?
5. Яку їжу подають на стіл під час дівич-вечора?
6. У якому селі на Уманщині побутує обряд весільних вечорниць? Яка його місцева назва?
7. Хто автор картини «Дівич-вечір»?

2.2. КОРОВАЙ

*Коровай – 1) обряд випікання ритуального хліба;
2) ритуальний хліб переважно круглої форми, який печуть на весілля. Він заступає м'ясну жертву.*

Хліб є важливим символом української культури, навколо якого склалася система звичаїв та обрядів. М. Ф. Сумцов першим вказав на те, що в історії українського народу він мав не стільки утилітарне призначення, скільки ритуальне⁴⁵. Отож щоденне вживання в їжу хліба пояснюється ставленням до нього українців як до Божої благодаті, жертвовної їжі, яка сприяла здоров'ю та добробуту. Особливо яскраво виявляється його сакральна суть у весільному обряді. У контексті весільної обрядовості В. Борисенко поділяє обрядовий хліб на такі види:

- 1) хліб періоду сватання, який символізує згоду на шлюб;
- 2) печиво, яке готується для запрошення гостей та обдаровування коровайниць;
- 3) хліб для благословення та вітання молодих;
- 4) коровай для обдаровування родин наречених і його різновид для дружок молодої;
- 5) хліб для обміну між сім'ями молодих, що символізує поєднання двох родів, і його різновид – хліб для викупу нареченої;
- 6) весільне печиво, яке призначалося тільки для батьків молодих;
- 7) хліб для освячення шлюбного ложа молодих⁴⁶.

На українському весіллі головним обрядовим хлібом вважається коровай. Всі ритуально-магічні дії жінок-коровайниць спрямовані на те, щоб задобрити богів – покровителів шлюбу, забезпечити щасливе життя нареченим, яке передбачає здоров'я, добробут, плідність. На думку вчених, тут чітко проглядається світоглядне уявлення наших пращурів про магію першого дня,

⁴⁵ Сумцов Н. Ф. Хлеб в обрядах и песнях. - Х.: Тип. М. Зильберга, 1885. – 137 с.

⁴⁶ Борисенко В. К. Весільні звичаї та обряди на Україні: Історико-етнографічне дослідження. Київ : Наук. думка, 1988. С. 44.

згідно якої життя молодого подружжя цілком залежить від того, як пройде перший день весілля, яким буде коровай⁴⁷.

На Уманщині коровай печуть в кожному селі у різний день. Наприклад, в Громах – у п'ятницю, у Собківці, Краснополці – в суботу, у Дубовій - в четвер зранку. До «весільної» хати збираються вранці коровайниці. Ними можуть бути хтось із родичів, наприклад, одружена сестра, дядина, тітки, сусідка. Кожна з них повинна бути щасливою у шлюбі і мати дітей. Вдів, розлучених, неплідних жінок ніколи не запрошували у коровайниці: згідно гомеопатичній магії їхні негаразди можуть перейти у коровай і позначитись на житті молодих. Коровайниці приходили святково вдягнені, приносили з собою миску борошна, яйця, масло або хлібину. Вчені вважають, що ця традиція може мати декілька пояснень: взаємодопомога громади, обмін дарами між ними та батьками наречених, відгомін родових відносин, коли увесь рід благословляв на шлюб наречених.

Крім того, таке об'єднання продуктів від різних господарок мало на меті міцніше скріпити молоду сім'ю⁴⁸.

Елементи цього обряду тісно пов'язані з народною магією, в основі його культ сонця (кругла форма), культ вогню (піч), культ води (непечата вода з семи чи трьох криниць), культ зерна (мука з семи чи трьох млинів), культ дерев (шишки на короваях), культ яйця (40 штук яєць). М. Сумцов вважав, що коровай є аналогом жертвовної тварини. Приказка «Коровай багатий, коровай рогатий» є підтвердженням слів ученого: «Древні арії корову віддавали на заклання в жертву богам і на шкуру убитої тварини сідали молодий та молода. В уяві скотарів образ корови був присутнім в хмарах та зірках. Сонце та місяць у даному випадку поставали пастухом чи биком. Жертвоприношення корови було деякою мірою розкішшю, яку могли дозволити багаті люди, зі статками. Бідота придумала замінити корову зображенням її з тіста. Спочатку коровай і був подібним до корови»⁴⁹. І понині зверху короваю наліплюють різноманітні ріжки і кажуть: «Коровай рогатий, коровай багатий».

На Уманщині на коровай запрошуюють сім коровайниць. Індолог Степан Наливайко вважає, що «сім жінок – коровайниць, очевидно уособлюють сім зірок Великої Ведмедиці. Сама ж назва «коровай» і собі пов'язується з коровою і биком»⁵⁰.

На думку М. Сумцова, весільний коровай має релігійно-міфічний і побутовий зміст, який зводиться до наступного:

- 1) коровай – предмет жертвоприношення богам;
- 2) коровай – символ небесного шлюбу сонця і місяця;
- 3) коровай – символ молодого і молодої;

⁴⁷ Борисенко В. К. Весільні звичаї та обряди на Україні: Історико-етнографічне дослідження. Київ : Наук. думка, 1988. С. 46.

⁴⁸ Артюх Л. Ф. Українська народна кулінарія (історико-етнографічне дослідження). Київ : Наук. думка, 1977. С. 93.

⁴⁹ Сумцов Н. Ф. Религиозно-мифические значения малорусской свадьбы. *Киевская старина*. 1885. Т. XI. № 1–3. С. 429.

⁵⁰ Наливайко С. Таємниці розкриває санскрит. Київ : Просвіта, 2000. С. 137.

4) коровай – символ щасливого життя⁵¹.

Про походження короваю свідчить «Слово Христоролюбця». Тут ідеться про те, що коровай належить до числа жертв, які приносили ідолам. Хр. Ящуржинський звернув увагу на трактування значення цього ритуального печива у весільній пісні:

*Ой догадайся, Марусю, на що то,
Про що коровай єсть:
На короваю вповиваннячко,
Твоїй косонці прикриваннячко.*

«Це значить, – пояснює дослідник, – що коровай знаменує шлюбний союз, і шлюб, у процесі якого наречена змінює свій дівочий вінок на жіночу покрив. Мабуть, в цьому значенні народ зблизив слово коровай з коренем слова *крити*. На мою думку, значення назви коровай походить від слів *крайти*, *кроїти*; і дійсно, коровай на малоросійських весіллях призначався для того, щоб його розрізати і роздавати; при цьому наступним висловом позначається ця дія: *дружко крає і роздає коровай*»⁵².

Коровайниці заходили до хати і співали:

*Ой Галина мати
Та по вулиці ходить,
Та сусід своїх просить:
- Ой ви, сусідоньки, мої голубоньки,
Та ходіть же ж ви до мене,
Та до мого дитяти
Хорошенько коровай бгати*⁵³.

Весільна мати пов'язує коровайницям нові фартухи, які було придбано у великій кількості заздалегідь. У с. Герезенівка хрещена мати топила піч «під коровай»⁵⁴.

Старша коровайниця відповідає за вдалу випічку короваю. Вона звертається до старости:

Ст. коровайниця:

*– Пане старосто і пане півстаросто, благословіть
молодому(молодій) коровай розчинити!*

Староста:

– Хай Бог благословить!

Ст. коровайниця:

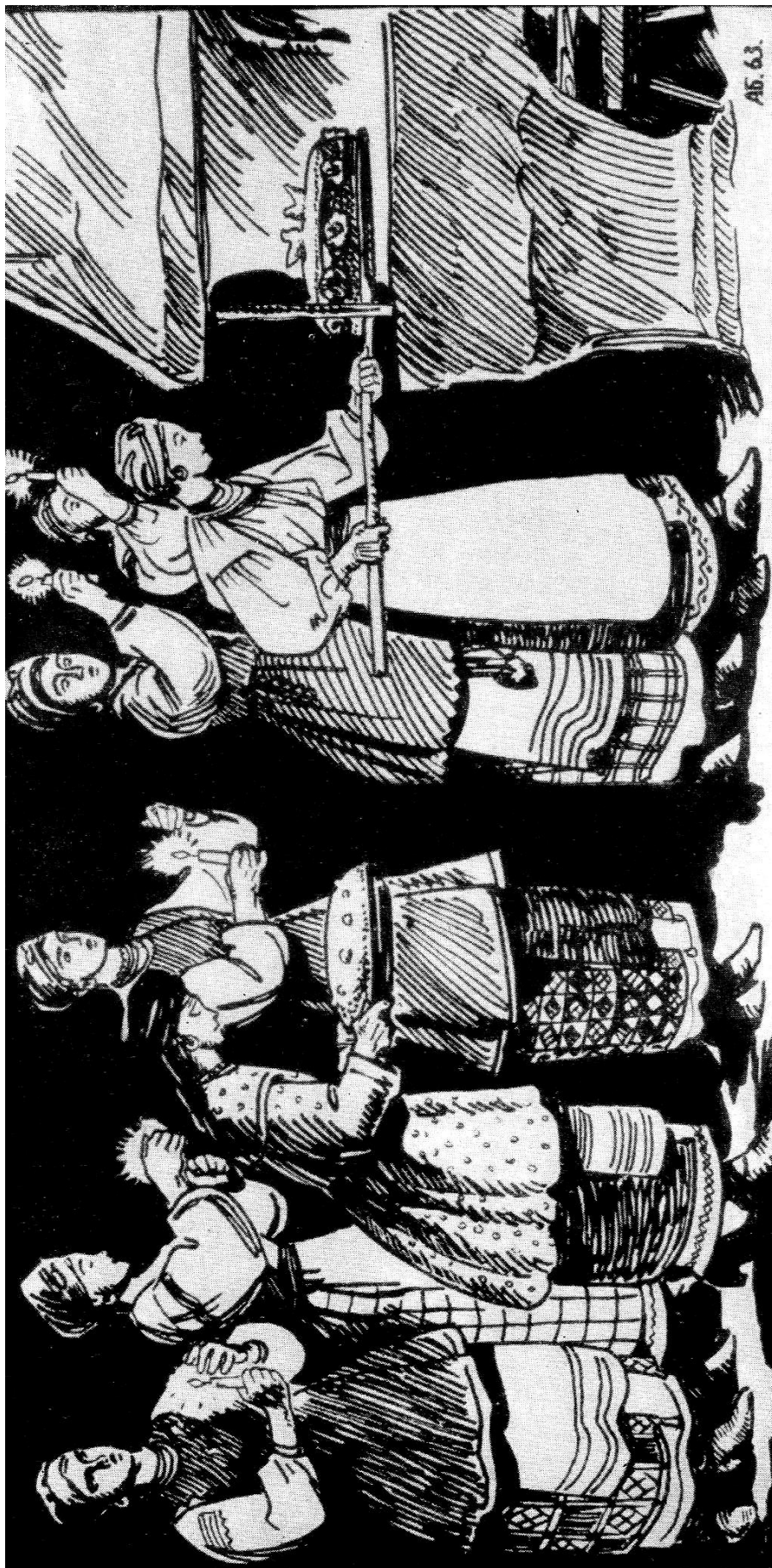
*– Пане старосто і пане півстаросто, благословіть вдруге
молодому(молодій) коровай розчиняти!*

⁵¹ Сумцов Н.Ф. Религиозно-мифические значения малорусской свадьбы. *Киевская старина*. 1885. Т. XI. № 1–3. С. 428.

⁵² Ящуржинский Хр. Лирические малорусские песни, преимущественно свадебные. Варшава, 1880. С. 46.

⁵³ Записала у 2000 в с. Оксанине Поліщук К.П. від Поліщук Г.В. 1924 р. н.

⁵⁴ Записано 29. 06. 2003 р. в с. Герезенівка від Коломієць Марії Карпівни, 1937 р. н.

А. Базилевич. Печуть коровай. 1963 г.

Староста:

– Хай Бог благословить!

Ст. коровайниця:

– Пане старосто і пане півстаросто, благословить втретє молодому (молодій) коровай розчиняти!

Староста:

– Хай Бог благословить!

Коровайниці співають:

*Благослови, Боже,
І татку, і мати,
Своєму дитяті
Коровая розчиняти.
І в другий раз у Божий час...
І в третій раз у Божий час.*

Починають місити по черзі коровай.

Коровайниці:

*А з суботоньки на неділеньку година,
А з суботоньки на неділеньку година,
Та зійшлася, з'їхалась Катрусина родина,
Та зійшлася, з'їхалась Катрусина родина.
Ой знесли, звезли сім мірок муки на короваль,
Ой знесли, звезли сім мірок муки на короваль.
Ой гоже-гоже буде пшеничний короваль,
Ой гоже-гоже буде пшеничний короваль.
Ой знесли-звезли сім кіп яєць на короваль,
Ой знесли-звезли сім кіп яєць на короваль.
Ой гоже-гоже буде на яйцях короваль,
Ой гоже-гоже буде на яйцях короваль.
Та ніхто не вгадає, що в нашім коровалю
З семи ланів пшениця, з семи керниць водиця,
З семи курочок яйця, що несли місяця марця.
Ще й майове масло – дивитися красно!⁵⁵.*

Таку пісню співали у 1962 р. на весіллі у с. Гереженівка, але залишилася у пам'яті респондентів лише її частина:

*Ніхто не вгадає,
Що в нашому короваї!
А в нашому короваї
Із трьох скирт пшениця,
З трьох криниць водиця,
З-під семи курок яйця,
Що нанесли місяця марця.*

⁵⁵ Записано 29. 06. 2003 р. в с. Гереженівка від Коломієць Марії Карпівни, 1937 р. н.

*А ми коровай місили,
З Дунаю воду носили,
Не так з Дунаю, з криниці!
Зробили коровай сестриці.*

*Хороші коровайниці
Хорошенько коровай місяць,
Сиром посипають,
Маслом поливають.
Над околом - садовина,
В середині цвіт-калина⁵⁶.*

В с. Томашівка староста лле у діжу горілку, щоб коровай був «веселий»⁵⁷.

В с. Гереженівка жінки, що приходили на «короваль», приносили з собою гроші (мідяки, «серебреники»), їх кидали в тісто. Найбільше приносила срібних монет хрещена мати⁵⁸.

Коровайниці:

*Міси, сестрице, коровай,
Нічого злого не думай.
Тільки думай та гадай,
Щоб був хороший короваль⁵⁹.*

Дно чи «підошву» до короваю роблять іноді з житнього тіста, куди заліплюють декілька срібних монет. Навкруги коровай обмотується великим обручем з тіста з тією метою, щоб «не розплився». Зверху на коровай ліплять шишки, голубки, при цьому примовляють: «Дай, Боже, щоб наші діти жили в парі і ніколи не розлучалися». У Гереженівці на короваєві виліплюють посередині «розу, качечки, голуби по боках, виноградики». А з решти тіста готують подарунки: калачі, шишки⁶⁰.

Вироблений коровай кладуть на віко від діжі, посипане мукою і ставлять на теплом місці, щоб тісто сходило:

*Рости, рости, короваю,
Ширше від Дунаю,
А вище від плота,
Краще срібла – золота⁶¹.*

У с. Текуча на коровай приходили спочатку старші коровайниці і розпочинали діжу, а решта – коли починало сходити тісто. Про це і йдеться у пісні:

*Найстаршая коровайнице,
Подивися у віконечко,
Чи високо місяць бродить,*

⁵⁶ Записано 28. 06. 2002 р. в с. Іванівна від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р. н.

⁵⁷ Записано 05. 07. 2004 р. в с. Томашівка від Перепелиці Тетяни Миколаївни, 1932 р. н.

⁵⁸ Записано 20. 06. 2003 р. в с. Гереженівка від Коломієць Марії Карпівни, 1937 р. н.

⁵⁹ Записано 20. 06. 2003 р. в с. Гереженівка від Коломієць Марії Семенівни, 1937 р. н.

⁶⁰ Записано 29. 06. 2003 р. в с. Гереженівка від Коломієць Марії Карпівни, 1937 р. н.

⁶¹ Записано 28. 06. 2002 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р. н.

А чи добре коровай сходить?

*– Ой високо місяць бродить,
А хороше коровай сходить.⁶²*

Щоб коровай вдався високий, здійснювали магичний ритуал: підіймали тричі вгору діжу, в яку перед цим клали хлібину, жито, і тричі співали:

*А піч наша на сохах,
А діжу носим на руках,
Пече наша, пече,
Спечи нам коровай гречне⁶³.*

Коровайниці виготовляють на короваєві квітки, пташки, шишечки:

*Мій милий короваю,
Я тебе убираю
У рожевії квіти,
Щоб любилися діти⁶⁴.*

Коли коровай підросте, його беруть дві коровайниці і садять у піч, і всі разом співають такі пісні:

*1) Короваєва пара
По припічку грала,
По припічку грала
Та в піч заглядала,
Де б тут було сісти
На щасливім місці.*

*2) А в нашої печі
Золотії плечі,
А срібнії крила,
Щоб нам коровай гнітила.*

*3) Піч наша регоче,
Короваю хоче;
Припічки осміхаються,
Короваєм потішаються⁶⁵.*

У с. Легедзине перед тим, як садити коровай у піч, коровайниці кличуть чоловіка, якого призначили «поменом», і просили його вимести в печі і допомогти посадити коровай. Жінки співають:

⁶² Записано 28. 06. 2002р. в с. Текуча від Мазур Наталії Іванівни, 1938 р.н.

⁶³ Записано 28. 06. 2002 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни 1922 р.н.

⁶⁴ Записано 28. 06. 2002 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р.н.

⁶⁵ Записано 28. 06. 2002 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни 1922 р.н.

*Де помело, дружбонько, помело,
А щоб твої голівоньки в печі не було.
Як не буде помело до печі,
Наберуться горя плечі.
Як не буде помело плести,
Буде твоя голова мести⁶⁶.*

А ще співали жартівливої пісні:

*А у печі коровай сидить,
А у печі коровай сидить.
А на печі телепай лежить,
Ізлазь із печі, телепаяю,
Не души нам короваю⁶⁷.*

За розповіддю інформаторів, у Томашівці староста хрестить дерев'яну лопату, коровайницю, піч на чотири боки, запалює свічки і тільки після цього саджають коровай у піч⁶⁸.

Студенти філологічного факультету зафіксували цікавий ритуал, що супроводив садження у піч короваю у селі Текуча. Старшого дружбу переодягають у старе лахміття (для розваги) і вручають йому мітлу, якою йому потрібно вигорнути з печі жар. Цією ж мітлою він лякає коровайницю, мастить їх сажею, намагається не допустити їх до печі. Це дійство супроводжується піснею:

*Наш дружба не вдався,
Бо сім літ не вмивався,
А восьмого року
Пішов до потоку.
Взяли його, вмили,
Перевесло скрутили
Та й підперезали,
Та й до короваю взяли⁶⁹.*

Як і годиться, дружба брав на кпини жінок-коровайниць.

У с. Легедзине жінки-коровайниці брали діжу, в якій місили коровай, носили її всюди по хаті, піднімали вище голови і били нею тричі об сволок. При цьому співали:

*А наша хата на сохах,
А наша хата на сохах,
А діжуносять на руках.
Пече наша, пече,
Спечи коровай гречне.
Наша хата на сохах.
Наша хата на сохах.
А ми носимо діжку на руках.*

⁶⁶ Записано 02. 07. 2001 року в с. Легедзине. від Герезі Юлії Василівни, 1939 р.н.

⁶⁷ Записано 02. 07. 2001 року в с. Легедзине. від Герезі Юлії Василівни, 1939 р.н.

⁶⁸ Записано 05. 07. 2004 р. в с. Томашівка від Перепелиці Тетяни Миколаївни, 1932 р.н.

⁶⁹ Записано в 2002 р. в с. Текуча від Мазур Наталії Іванівни, 1938 р.н.

*Як не дасте горілочки пити,
То будемо діжкою бити⁷⁰.*

У с. Оксанине «заким піч вправлялася коло ладування короваю, жінки запалювали свічку в пікній діжі, а потім підіймали її догори і гойдали під супровід пісні»⁷¹:

*І ніч на сохах,
І діжа на руках.
Поцілуймося, помилуймося,
Хто кому рад,
Щоб був в хаті лад⁷².*

У великій мисці всі коровайниці миють руки, потім виймають із діжі хліб, горілку, колоски жита і гуртом виносять усе на тік. Жито розсівають, поливають водою і співають:

*На тік воду несемо,
Ми у Бога просимо:
– Ой дай нам, Боже, дощове літо,
Щоб зародило жито.*

Повертаючись із току, співають:

*На тік воду носили,
Ми у Бога просили,
Щоб зародила пшениця,
Щоб приїхала сестриця,
Щоб зародив ячмінь,
Щоб приїхав і брат мій
З чужого села, із зеленого краю
До нашого короваю⁷³.*

У с. Оксанине діжу кладуть на порозі, миють в ній руки від тіста, а потім староста промітає дорогу, а коровайниці несуть діжу в садок до двох вишеньок, які ростуть з одного кореня, і під них виливають воду:

*Ой старосто-ворожій,
Промети доріженьку діжі.
Промети доріженьку-стежку,
Ми полиєм вишню-черешню.
Хай до неї дітоньки ходять,
Хай їм вишні- ягідки родять⁷⁴.*

Жінки, які мають другорядну роль у випіканні короваю, співають старшим коровайницям таку пісню:

*Чашки з ложками,
Коровай з гречками.*

⁷⁰ Записано 02. 07. 2001 року в с. Легедзине від Мережі Юлії Василівни, 1939 р. н.

⁷¹ Записала 2000р. Поліщук К.П. в с. Оксанине від Поліщук Ганни Василівни, 1924 р. н.

⁷² Записала 2000р. Поліщук К.П. в с. Оксанине від Поліщук Ганни Василівни, 1924 р. н.

⁷³ Записано 28. 06. 2002 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р.н.

⁷⁴ Записала Поліщук Катерина у 2000р. в с.Оксанине від Поліщук Ганни Василівни, 1924 р. н.

*Наші любі коровайнички,
Що зробили коровай з гречки,
Щоб люди дивувалися,
Молодята цілувалися⁷⁵.*

Їм у відповідь:

*Все ж бо ми коровай зробили,
А горілки не пили.
Ви на Бога гляньте,
Нам горілки дайте.
Брязкнули чашки й тарілки,
Дайте на хоч трохи горілки.
Брязкнули ще й ложки,
Та дайте ж хоч трошки⁷⁶.*

Мати всіх запрошувала до столу і, поки коровай випікався, частувала жінок, які при цьому бажали батькові і матері достатку й щастя:

*Ой дай же, Боже,
Врожайнеє літо,
Щоб уродило жито
На солону солонисте,
А на колос колосисте,
А на зерно зернисте.
Щоб солом'я мати
Та діждала жито жати,
А батько молотити,
До хати гостей просити.
Як на хаті ячмінь,
Як на хаті ячмінь
Сріблом-злотом зацвів.
А хто буде його жати?
Це соломія мати,
А батько косити,
До хати просити⁷⁷.*

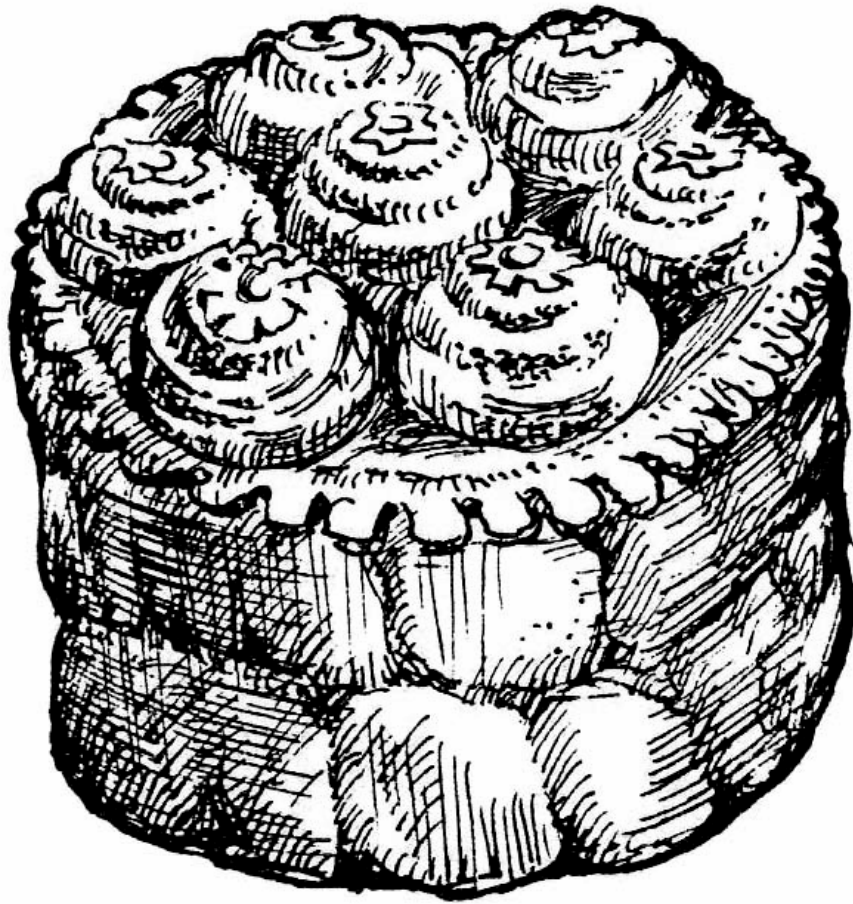
*Наш коровай житній,
Він до рук липне,
Дайте нам примочки,
Гіркої горілочки.
Дві сестриці коровай місять,
Вони його не замісять
Без скрипки, без сопілки,
Без чарки горілки⁷⁸.*

⁷⁵ Записано 2000р. в с. Текуча від Мазур Наталії Іванівни, 1938 р.н.

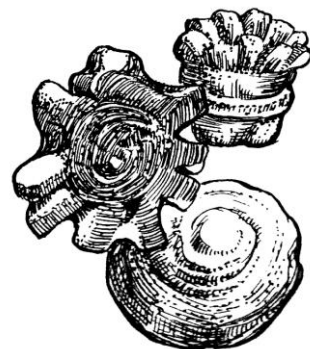
⁷⁶ Записано 2000 р. в с. Текуча від Мазур Наталії Іванівни, 1938 р.н.

⁷⁷ Записано 02. 07. 2001 року в с. Легедзине від Мережі Юлії Василівни, 1939 р. н.

⁷⁸ Записано 28. 06. 2002 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р.н.

Коровай

Шишки

Скінчивши вечеряти, коровайниці моляться Богу, виймають з печі коровай, мастять його міцним чаєм, змішаним з розбитим яйцем, обліплюють цукерками, убирають у квітки, очіпляють прапорцями, обгортають рушником і ставлять на стіл.⁷⁹ При цьому у селі Оксанине, наприклад, співають:

*Короваю наш раю,
Я тебе убираю
То в шовк, то в барвінок,
То в пахучий васильок,
То в рожевії квіти,
Щоб родилися діти⁸⁰.*

З випіканням короваю пов'язана низка прикмет. Наприклад, якщо він репне, то молодим не судилося жити у парі, пригорить – зять чи невістка будуть мати важку вдачу, погано зійшло тісто – молоді житимуть у злиднях і т.п. У зв'язку з цим коровайниці дуже ретельно спостерігали за процесом випікання, ставилися до цього з великою відповідальністю⁸¹.

Окрім короваю, для весільного обрядодійства випікають голуби, качки, «подарунки», шишки⁸². Остання назва походить від схожості виробу із сосною шишкою, яка є символом життєвої сексуальної сили. Шишками запрошують на весілля, їх випікають не менше двохсот.

Робили шишки в такий спосіб: «Тісто розкачували коржем і різали на смуги шириною 7-8 см., які підрізали з одного боку ножом, згортали в «качалочку» так, щоб один бік залишався гладеньким (це був низ), а другий, порізаний, розпустився квіткою – це був верх шишки»⁸³.

Обряд випікання короваю супроводжується піснями, які «передають радість роду з нагоди одруження. В них також опоетизовується, звеличується хліборобська праця, сімейне життя. Пісні коровайниць відзначаються своєрідною образністю, використанням специфічних конкретних числових виразів, гіперболізацією, вживанням метафор. На коровай беруть муку з пшениці, що сім років у стозі стоїть, носять воду з семи криниць або навпаки – несуть «три хунти мучиці; три ложки водиці»⁸⁴. Сакральне число 7 причетне до Місяця, а весільний коровай роблять 7 молодиць, у яких живі чоловіки. Вимішуючи тісто, жінки співають, що вода для святого короваю взята з 7 криниць, мука з 7 міхів пшениці, зрослої на 7 полях; до короваю вбито 7 яєць від 7 білих курей, масло для короваю – з 7 кадовбів, збите з молока від 7 телиць⁸⁵. Сім – це символ, що постав із певних несимволічних біофізичних властивостей. Символізацію числа «три» пояснено кібернетично: «три» – мінімальна кількість повторів, яка сприймається як значуща, як «сигнал», а не «шум» (два повтори можуть бути сприйняті як випадковий збіг). Символізацію

⁷⁹ Брижко М. Весіле в містечку дубовій Уманського повіту в Київщині. *Матеріали до української етнології*. Львів, 1919. Т. XIX–XX. С. 60.

⁸⁰ Записала Поліщук К. П. у 2000 році в с. Оксанине від Поліщук Ганни Василівни, 1924 р. н.

⁸¹ Записано в м. Умані в 1998 р. від Мотрони Сінкевич, 1925 р. н.

⁸² Записала Поліщук К. П. 2000 р. у с. Оксанине від Поліщук Ганни Василівни.

⁸³ Артюх Л. Ф. Українська народна кулінарія (історико-етнографічне дослідження). Київ : Наук. думка. 1977. С. 93.

⁸⁴ Здоровега Н. І. Нариси народної весільної обрядовості на Україні. Київ : Наук. думка, 1974. С. 80

⁸⁵ Наливайко С. І. Індоевропейські таємниці України. Київ : Просвіта, 2004. С. 153.

М. Сом. Запрошення на весілля. 1966 р.

числа «сім» біофізики виводять з властивостей людської пам'яті: сім знаків – максимальний об'єм «миттєвого» усного запам'ятовування та відтворення. Оскільки в архаїчних культурах знання запам'ятовувалися і передавалися усно, то, очевидно, саме цим пояснюється стабільне значення «семи» як «усієї можливої кількості», «межі», «нарешті, просто «як завгодно багато». «Сім» у фольклорі також обов'язково фіксує певний стійкий зв'язок понять⁸⁶.

Спираючись на праці провідних учених, сучасна дослідниця І. Щербина стверджує, що коровай символізує:

- 1) предмет жертвоприношення богам;
- 2) жертвний предмет богів людям;
- 3) предмет трансубстанції хліба в тіло, муки у кров;
- 4) складовий символічний елемент кровомішання та єднання двох родів;
- 5) символ небесних подругів сонця та місяця;
- 6) символ молодого та молоді;
- 7) символ подружнього життя молодих;
- 8) символ добробуту, родючості, життєдайності.⁸⁷

Контрольні запитання:

1. В які дні печуть коровай на Уманщині?
2. Кого запрошують пекти коровай?
3. Чому вдови та розвідниці не мають права пекти коровай?
4. Чому для випікання короваю беруть продукти від різних господинь?
5. Який релігійно-міфічний зміст короваю за М. Сумцовим?
6. Яка мета ритуалу з діжкою під час випікання короваю?
7. Які прикмети пов'язані з цим обрядом?
8. Які ще вироби випікали окрім короваю?

2.3. ЗАПРОСИНИ НА ВЕСІЛЛЯ

Запросини – частина весільного обряду, за яким молода з друзками (або старшою дружкою) йшла на село запрошувати на весілля.

Запрошувати на весілля молодий і молода починають в суботу раненько, проте, коли є родичі в інших селах, то їх сповіщають ще в п'ятницю або навіть у четвер. В суботу вранці старша дружка приходить до молоді, а старший боярин – до молодого. Дружка допомагає молодій одягатися: заплітає їй дрібненько косу, убирає у вінок, бинди.

Молода:

– *Благослови, мати, вийти з цієї хати, село обходити, усіх запросити.*

Мати:

– *Нехай Бог благословить тебе, доню!*

⁸⁶ Новикова М. Українські замовляння. Коментар. Київ : Дніпро, 1993. С. 283.

⁸⁷ Щербина І. Архаїка коровайних пісень. *Народознавчі зошити*. 1999. № 6. С. 901.

*Молода
Уманщина, с. Дмитрушки, 10 травня 1931 р.*

Молода:

– *Благослови, мати, вдруге вийти з цієї хати, село обходити, усіх запросити!*

Мати:

– *Нехай Бог благословить тебе, доню!*

Молода:

– *Благослови, мати, втретє вийти з цієї хати, село обходити, усіх запросити!*

Мати:

*Нехай Бог благословить тебе, доню!*⁸⁸.

Дівчата беруть подарунки (шишку, загорнену в хустку) і йдуть запрошувати родичів, сусідів (починають із східної частини села і йдуть за сонцем).

Молода заходить до хати, вклоняється господарям і каже: «Просили тато, мама на хліб, на сіль, на весілля. І я вас прошу!». Вона цілується з ними тричі, а дружка в цей час кладе на стіл шишку на хусточці. Запрошений повинен розламати калачик чи шишку і подумки сказати: «Щоб молода не старілась!»⁸⁹.

Якщо молода запрошує свою товаришку, то каже: «Прошу на весілля!». Під час запросин ніяких пісень не співається.

Таким же чином на весілля запрошує молодий. Окрім бояр, з ним ідуть декілька (3–4) світилок, одна – старша (двоюрідні сестри, племінниці, які повинні бути «невинні»).

В архіві ІМФЕ ім. М. Т. Рильського зберігається опис запрошення на весілля у с. Бабанка, що зафіксований у 60-х роках ХХ ст.: «На весілля у нашому селі просять у п'ятницю і в суботу. Йдуть молода й дружка. У молодой – вінок і ленти, хоч і мороз тріщить. Дружка в хустинці носить із собою подарунки. Вони заходять до хати, вітаються. Молода підходить до найстаршого в родині і каже: «Просили мама й тато і я прошу на хліб, на сіль, на весілля». Дружка кладе на стіл маленький калачик спеціальної форми, спечений з гарної білої муки напередодні»⁹⁰.

Майбутніх свекра та свекруху молода йшла запрошувати не з калачем, а з хлібиною і казала: «Просили батько й мати на хліб, на сіль, на весілля. І я прошу. Беру маму – за маму, батька – за батька, сестру – за сестру, брата – за брата, а вашого Івана – за чоловіка»⁹¹.

Молодий приходив запрошувати на весілля майбутнього тестя та тещу і казав: «Просили батько й мати на хліб, на сіль, на весілля. І я Вас прошу. Беру маму – за маму, батька – за батька, сестру – за сестру, брата – за брата, а вашу Марусю – за жінку»⁹².

У с. Бабанка у 60-х роках ХХ ст. у процесі запрошення на весілля співали дружки пісень, про що свідчать архівні документи:

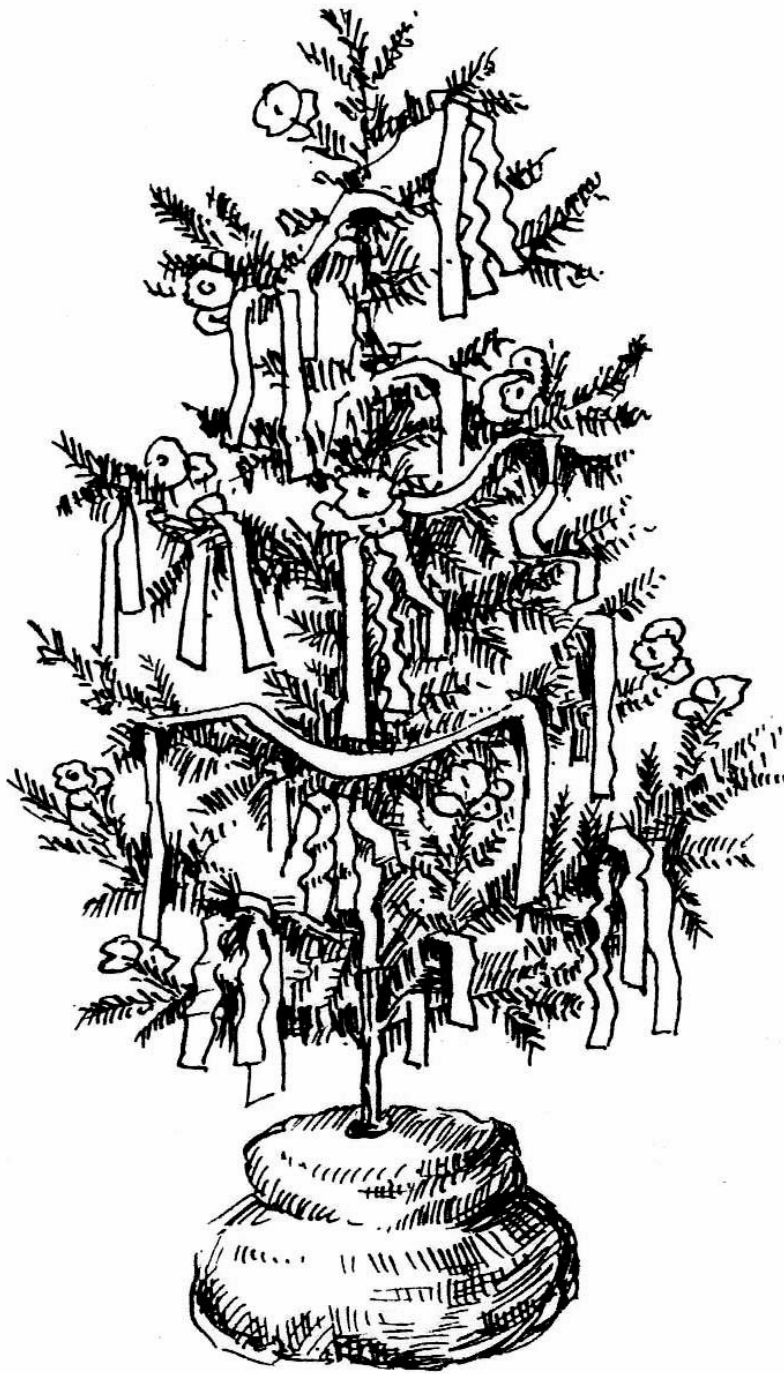
⁸⁸ Записано 29. 03. 2003 р. в с. Гереженівка від Мельник Наталії Василівни, 1931 р.н.

⁸⁹ Записано 25. 06. 2003 р. в с. Текуча від Мазур Наталії Іванівни, 1938 р.н.

⁹⁰ Записала 1. ХІІ. 1969 р. в с. Бабанка Кучережко Н.А. від Кравець Одарки Тарасівни, 1927 р.н. *ІМФЕ* . Ф. 14. З од. 36 515, арк. 169.

⁹¹ Записано 27. 06. 2001 р. в с. Текуча від Мазур Наталії Іванівни, 1938 р.н.

⁹² Записано 27. 07. 2001 р. в с. Текуча від Мазур Наталії Іванівни, 1938 р.н.

Гільце

1) *Впала зірка з неба,
 Бо їй нам треба.
 Завтра в нас неділя,
 Просимо на весілля.
 Приходьте ранесенько,
 Просимо щиресенько.
 Упав місяць з неба,
 До кого нам треба⁹³.*

2) *Ой казала Галина мати,
 Щоб нікого не минати,
 Старому й малому
 «День добрий» казати⁹⁴.*

Контрольні запитання:

1. Яку частину весільного обряду називають запросинами?
2. Коли запрошують на весілля?
3. Як запрошують на весілля?
4. Кого запрошують на весілля?
5. Хто супроводжує молоду під час запросин?
6. Хто супроводжує молодого під час запросин?
7. У якому селі на Уманщині під час запросин співають пісні ? Хто їх співає?
8. Чому, на вашу думку, починають запрошувати на весілля за сонцем, зі сходу?

2.4. ГІЛЬЦЕ

Гільце – частина весільного обряду, під час якого плетуть обрядове деревце, а кожен гілочку його прикрашають квітами, колоссям, калиною, кольоровими стрічками; разом з хлібом-короваєм символізує єдність двох родів.

Походження цього обряду закорінене у міфологічну добу, коли давня людина по-особливому сприймала рослинний світ. Для неї дерево було живою істотою, оскільки воно має власне тіло, власні органи чуття, поранене, може стікати кров'ю, плакати і страждати, як і людина. Його кора – це шкіра, тому дерти кору – погано, зелене листя – одяг, шум листя – мова. Ріст дерева та зростання людини можуть зумовлювати один одного. Дерево є вмістилищем духу, який може діяти, впливати на людину, а тому йому належала не остання

⁹³ Записала І. ХП. 1969 р. в с. Бабанка Кучережко Н.А. від Кравець Одарки Тарасівни, 1927 р .н. *ІМФЕ*. – Ф. 14, 3 од. 36. 515. арк. 343, №5.

⁹⁴ Записала І. ХП. 1969 р. в с. Бабанка Кучережко Н. А. від Кравець Одарки Тарасівни, 1927 р. н.

А. Ждаха. Ставлять гільце на столі. Поч. 1900-х років

роль в релігійних обрядах наших далеких пращурів. Анімістичний погляд на дерево передався таємничому життю лісу⁹⁵.

У давнину був звичай вінчати наречених обведенням навкруг дерева. У російському фольклорі до цього часу збереглося прислів'я «Венчались вокруг ели, а черти пели», а в українському – «В кропиві шлюб брав».

Весільна роль окремого дерева згодом перейшла на весь ліс.

Про старовинний козацький звичай красти наречену М. Ф. Сумцов розповідає так: «Козаки крадуть дівчат, навіть доньок поміщиків. Укладач спішив сховатися з дівчиною у найближчому лісі і перебував у ньому не менше 24 годин. Якщо його наздоганяли чи знаходили у лісі до кінця доби, то убивали. Боплан пише про вимирання у першій чверті XVII століття цього явища народного життя, оскільки він впродовж свого 17-річного перебування в Україні нічого подібного не бачив»⁹⁶.

Згідно досліджень етнографів та фольклористів, сосна серед весільних дерев на теренах України посідає перше місце. В давнину вона була символом відтворювальної сили природи. Мабуть, саме тому гілочка сосни стала основним весільним деревцем.

⁹⁵ Сумцов Н. Ф. Символика славянских обрядов: Избранные труды. Москва : Восточная литература РАН, 1996. С. 139.

⁹⁶ Сумцов Н. Ф. Символика славянских обрядов: Избранные труды. Москва: Восточная литература РАН, 1996. С. 10.

На Уманщині (до більшовицького антирелігійного шабашу) перед тим, як прикрашати гільце (субота, вечір) молода з дружками і боярами ходили до церкви на вечірню службу. Ось як про це пише Маркил Брижко: (*зберігаємо орфографію автора*) «Як передзвонять до церкви, молодий і молода кланяється батькові і матері молодої, мати бере хусточку, подає один кінець молодій і молодому і виводить їх за ворота. Музики й свахи, а часом і старости, випровадивши в церкву молодих, вертаються прямо до молодого. З церкви молоді з старшим боярином і дружкою йдуть просити на весілля попа й дяка; дружки й світилки і взагалі вся челядь жде їх коло церкви. Коли уже всі зберуться, йдуть від церкви до молодого вечеряти; дорогою співають:

*Були ми у церкві,
Молилися Богу*

*Й святому Миколі,
Щоб дав щастя й долі.*

Співають багато і других пісень. Прийшовши до молодого хати, стають перед порогом і ждуть, поки мати вийде стрічати їх. Мати молодого стрічає їх з хлібом на порозі:

*Вийди, мати, з хати,
Невістку стрічати і т.д.*

Молоді кланяються тричі, цілують хліб і матір у руку. Мати подає їм хусточку, заводить їх до хати і обводить тричі навкруги стола. За третім разом садить їх за столом, а сама виходить»⁹⁷. Зауважимо, що мати бере молодих не за голу руку, а за допомогою хусточки. Це пояснюється світоглядними уявленнями українців, міфологічним мисленням, згідно якого не годиться брати голою рукою, сидіти на голому місці і благословляти на голій землі. У народній свідомості голий асоціюється з бідністю. Дуже бідних людей в Україні називають голотою. Якщо людина обідніла, втратила все, що мала, то про неї кажуть: «Залишився на голому місці».

Стосовно ходіння матері з молодими навкруг весільного стола Хр. Ящуржинський пише, що «воно належить до давньої форми шлюбного обряду і має багато спільного з хороводами на честь благодворного впливу Сонця на Землю, що є плодом любовних стосунків першого і другої, і має зв'язок з уявленнями про Сонце, як божество, що запліднює Землю в образі колеса. Бог Сонця – це бог кохання і плодючості; шлюб, що означає любовний зв'язок між парубком та дівчиною. Складається з обрядів, присвячених Сонцю, і разом з тим символічно нагадує божественний лик його, який у свідомості народу має вигляд колеса»⁹⁸.

«За стіл сідають по чину: старша дружка – поряд з молодою, старша світилка – поряд з молодиком, старший боярин – поряд зі світилкою, а решта –

⁹⁷ Брижко М. Весіле в містечку Дубовій Уманського повіту в Київщині. *Матеріали до української етнології*. Львів, 1919. Т. XIX–XX. С. 63.

⁹⁸ Ящуржинский Хр. Лирические малорусские песни, преимущественно свадебные. Варшава, 1880. С. 50.

як хто попав, але так, щоб бояри сиділи окремо, а дружки окремо»⁹⁹. Після вечері молодь хоче танцювати, тому старший боярин звертається за дозволом до старости.

Старший боярин:

– *Пане старосто, пане півстаросто,
благословіть молодим погуляти!*

Староста:

– *Хай Бог благословить!*

Старший боярин:

– *Пане старосто і пане півстаросто,
вдруге благословіть молодим погуляти!*

Староста:

– *Хай Бог благословить!*

Старший боярин:

– *Пане старосто і пане півстаросто,
втретє благословіть молодим погуляти!*

Староста:

– *Хай Бог благословить!*¹⁰⁰.

Дружка виводить на двір з-за стола під руку молоду, а старший боярин – молодого. Музики грають, і всі починають гуляти. Танцюють «Тропачок», «Польку», «Як летів жук», «Журавля», «Тетяну»¹⁰¹ і т.п. Коли досить нагуляються, молоду з дружками закликають у хату, дають чого-небудь закусити, вона одкланюється всім, хто є в хаті, і йде з дружками додому, а молодий залишається в себе. Молоду проводжають з музиками. Дружки співають:

*1) Бувайте здорові,
Панове сватове.
Та накажіть гаразд,
Щоб були музики зараз.*

*2) Спасибі вам, мамо,
за вашу повагу,
Що ви нас поважали,
З музиками виряджали»*¹⁰².

Після того, як молода з дружками пішли, світилки та свахи в'ють молодому гільце.

Приготування гільця на Уманщині відбувалось урочисто, як і випікання короваю. Гільце робилося з крилатого вершка сосни чи ялиці з непарною кількістю гілочок. Пояснення того, що на весільному гільці є непарна кількість

⁹⁹ Записано у 1999 р. в с. Сушківка від Слабінської Л. П, 1925 р. н.

¹⁰⁰ Записано у 2007 р. в с. Старі Бабани від Коломієць Марії Василівни, 1925 р. н.

¹⁰¹ Брижко М. Весіле в містечку Дубовій Уманського повіту в Київщині. *Матеріали до української етнології*. Львів, 1919. Т. XIX–XX. С. 64.

¹⁰² Брижко М. Весіле в містечку Дубовій Уманського повіту в Київщині. *Матеріали до української етнології*. Львів, 1919. Т. XIX–XX. С. 64.

гілочок, можна знайти у праці В.Вернадського «О науке», де він пише, що у заляклих, задубілих (мертвих) природних тілах немає проявів правизни та лівизни, які не підлягають законам симетрії. Внаслідок цього, коли правизна та лівизна проявляються в однорідному анізотропному просторі кристалічного стану твердої речовини, геометрично особливої, але такої, що виражається в межах Евклідової геометрії, вона не порушує законів симетрії і ніякого прояву дисиметрії не помічається. Правизна-лівизна характеризують стан простору, заповненого тілом живого організму і його проявів у середовищі. У твердій речовині живих організмів виявляється дисиметрія. Закони симетрії твердих кристалічних структур тут порушені. Дисиметрія може в біосфері утворитися тільки з дисиметричного середовища – «народженням» (принцип Кюрі). Нове живе природне тіло - живий організм народжується тільки від другого живого організму¹⁰³. Отже, можемо зробити припущення, що непарна кількість гілочок на весільному деревці є ознакою динаміки життя.

Дослідник Уманщини Хр. Ящуржинський пише, що гільце «взимку виготовляли з сосни чи ялини, а влітку – з яблуні, груші, вишні чи черемхи. Гілку цю встромляють у хліб і кожен пагінець прикрашають невеликими букетиками з калини, вівса, барвінку, чорнобривців, жоржин та інших квітів; перев'язують їх кольоровими нитками, шовком чи навіть стрічками. До гілок приліплюють також невеличкі воскові свічки. Між гілочками «вільця» кладуть жменю жита... Іноді гільце буває таким прибраним, що навіть листя не видно – лише квіти»¹⁰⁴. Це пояснюється таким чином: густо прибране гільце – символ багатства, а навпаки – бідності.

У с. Дубова Уманського району (згідно записів М. Брижка) його вили і в хаті молодого, і в хаті молодії.

До хати молодого сходяться бояри, світилки.

Світилки:

*До бору, бояри, до бору,
Та рубайте сосну здорову,
Та несіть же й додому,
Та ставте на столі
Для щасливої долі¹⁰⁵.*

Вити гільце – означає будувати гніздечко молодим.

«Староста вносить до хати гільце і ставить його на стіл. Бояри і світилки співають:

*Ой дайте нам гільця,
Дайте нам барвінку,
Дайте нам калини,
Щоб ми гільце звили¹⁰⁶.*

¹⁰³ Вернадский В. И. О науке. Том I. Научное знание. Научное творчество. Научная мысль. Дубно : Феникс», 1997. С. 500.

¹⁰⁴ Ящуржинский Хр. Лирические малорусские песни, преимущественно свадебные. Варшава, 1880. С. 28.

¹⁰⁵ Записано 05. 07. 2004 р. в с. Томашівка від Перепелиці Тетяни Миколаївни, 1932 р. н.

¹⁰⁶ Брижка М. Весілля в містечку Дубова Уманського повіту в Київщині. Матеріали до україно-руської етнології. Львів, 1919. Т. XIX–XX. С. 64.

Старший боярин:

– *Пане старосто і пане півстаросто, благословіть молодому гільце вити.*

Староста:

– *Хай Бог благословить!*

Старший боярин:

– *Пане старосто і пане півстаросто, благословіть вдруге молодому гільце вити!*

Староста:

– *Хай Бог благословить!*

Старший боярин:

– *Пане старосто і пане півстаросто, благословіть втретє молодому гільце вити!*

Староста:

– *Хай Бог благословить!*

Молодий бере кілька житніх колосків або квіток і чіпляє на верхівку гільця¹⁰⁷.

Бояри, світилки й свахи співають:

Як ми гільце вили,

Мед – горілку пили.

Як гільце розвивали,

*Мед – горілку розливали*¹⁰⁸.

Всі разом починають заквітчувати гільце, яке староста повинен викупити у старшого боярина за горілку.

Після цього відбувається обряд, який називається на Уманщині «почесна». Суть його зводиться до пошанування присутніми молодих.

Старший боярин:

– *Пане старосто і пане півстаросто, благословіть молодому, на почесну!*

Староста:

– *Хай Бог благословить!*

Старший боярин:

– *Пане старосто і пане півстаросто, благословіть вдруге молодому на почесну!*

Староста:

– *Хай Бог благословить!*

Старший боярин:

– *Пане старосто і пане півстаросто, благословіть втретє молодому на почесну!*

Староста:

– *Хай Бог благословить!*

Молодик бере тарілку, ставить на неї чарку, старший боярин наливає горілки і викликає по черзі та чину родичів молодого.

Старший боярин:

¹⁰⁷ Брижко М. Весіле в містечку Дубовій Уманського повіту в Київщині. *Матеріали до української етнології*. Львів, 1919. Т. XIX–XX. С. 64.

¹⁰⁸ Записано 28. 06. 2002 р. в с. Іванівна від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р.н.

– *Десь є тут у нашого молодого тато рідний, просить молодий на почесну! Прошу!*

Батько підходить, бере чарку, здоровить молодого і випиває горілку. В цей час світилки, свахи і всі молоді жінки, які є в хаті, співають:

*Таточку, в перепою
Перепий щастя й долю.
Як я багатий буду,
То вас не забуду.
Як буду горе знати,
Буду своїм плугом горати.*

Потім молодик знову бере тарілку з чаркою, старший боярин наливає горілки і викликає матір.

Старший боярин:

– *Десь є тут у нашого молодого мати рідна, просить молодий на почесну! Прошу!*

Мати здоровить молодого, випиває горілку. Всі, хто є в хаті, співають:

*Мамочко, в перепою
Перепий щастя й долю.
Як я багатий буду,
То вас не забуду.
Як буду горе знати,
Буду своїм плугом горати.*

Молодий частує всіх родичів, які присутні в хаті. Свахи й світилки співають:

*Ви, родичі, не лякайтеся,
Поза двері не ховайтеся,
Ідіте до хати,
Молодого частувати.*

Після частування молодий збирає свою челядь і йде до молодої.¹⁰⁹

У молодої в цей час теж в'ють гільце і співають у хаті. Молода також частує своїх родичів, яких викликає старша дружка.

Перед тим, як прикрашати гільце, беруть благословіння у старости.

Старша дружка:

– *Пане старосто, пане півстаросто, благословіть молодій гільце вити!*

Староста:

– *Хай Бог благословить!*

Старша дружка:

– *Пане старосто і пане півстаросто, благословіть вдруге молодій гільце вити!*

Староста:

– *Хай бог благословить!*

Старша дружка:

¹⁰⁹ Брижко М. Весіле в містечку Дубовій Уманського повіту в Київщині. *Матеріали до української етнології*. Львів, 1919. Т. XIX–XX. С. 64.

– *Пане старосто і пане півстаросто, благословіть втретє молодій гільце вити!*

Староста:

– *Хай Бог благословить!*

В цей час дівчата співають:

*1) Благослови, Боже,
І отець, і мати,
Своєму дитяті
Гіллячко вбирати.*

До хати заносять гільце.

*2) Вчора ізвечора велика туча була,
А з півночі вода зілля забрала.
Посмутилися Ганнусині дружечки:
«А з чого будемо Ганнусі гільце вити?
А за що ми будемо мед–горілочку пити?
А є в садочку хрещатий барвіночок,
А в городчику запашний Василечко.
З того будемо гільце вити,
За те будемо мед-горілочку пити.*

*3) Не йдїть, молодці, до нас гільце вити,
Звиємо ми самі краще, як із вами,
З скрипками, цимбалами,
З молодими боярами.*

*4) Як ми своїй Ганнусі гільце вили,
Усі луги обходили,
Всю червону калиноньку обламали,
Весь запашний Василечко вищупали,
Звили Ганнусі гїлечко,
Як сивій зозулечці гніздечко.*

*5) Чорняві гільце вили,
Біляві дивилися,
Біляві дивилися,
Та й собі навчилися¹¹⁰.*

Гільце звивають усі присутні, але основна роль належить молодому і молодій. Дружки роблять багато квіточок з паперу. На верхівку гільця чіпляють дві найкращі квітки, які наречені повинні виготовити самі, без будь-чиєї допомоги. Гільце прикрашають різнокольоровими стрічками та цукерками. Коли молодий з молододою чіпляють квітки на гільце, дружки співають:

*Молоде князя встало
І квіточку взяло,
І квіточку взяло,
До гільця прив'язало,
До гільця, до гїлечка,*

¹¹⁰ Записано 28.05. 2002 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р.н.

*До самого вершечка*¹¹¹.

Після того, як дружки, прикрасять гільце, староста повинен його «викупити».

Дружки:

*Старша дружечка, старша всіх,
Убрала гілечко краще всіх:
«Старостонько, серце,
Викупи в мене гільце.
Як не викупиш, то продамо,
Старості сорома завдамо.
За чарку горілки,
Занесемо до жидівки,
А за мірку проса
Занесемо до Йося»*¹¹².

Після викупу гільця всі сідають вечеряти.

Дружки:

*1) Вже ж бо ми гілечко звили,
Ще ж бо ми горілки не пили.
Ви на Бога гляньте,
Нам горілки дайте.*

*2) Брязкнули чашки й тарілки,
Дайте хоч трохи горілки,
Брязкнули ще й ложечки,
Дайте закуски трошечки*¹¹³.

Як пише Хр. Ящуржинський, «вити гільце» метафорично вказує на утворення нового сімейного гнізда»¹¹⁴.

Контрольні запитання:

1. Що називають на Уманщині гільцем?
2. Як готувались молоді до виготовлення гільця?
3. Що відбувається у хаті молодого після того, як молоді прийшли з вечірньої служби в церкві?
4. Яким чином сідали присутні на перший посад?
5. Хто ладнає гільце?
6. Яким чином виготовляється гільце?
7. Як відбувається «викуп» гільця?
8. Як відбувається «почесна»?
9. Розкрийте ритуально-міфологічний зміст весільного деревця.

¹¹¹ Записано 28.06. 2002 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р.н.

¹¹² Записано 28. 06. 2002 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р.н.

¹¹³ Записано у 1999 р. В с. Сушківка від Слабінської Л.П., 1925 р.н.

¹¹⁴ Ящуржинский Хр. Лирические малорусские песни, преимущественно свадебные. Варшава, 1880. С. 39.

Молодуха
с. Краснопілка Уманського району Черкаської обл.
Художня реконструкція Зінаїди Васіної

2.5. ВІНКОПЛЕТИНИ. КВІТКА МОЛОДОМУ

Вінкоплетини – частина весільного обряду, під час якої виготовляють вінок для молодої.

Після того, як приберуть гільце, починають плести вінок молодій.

Плетіння вінка, як і випікання короваю, – це особливе обрядодійство, яке має глибинний сакральний зміст. Вінок не просто плетуть, а переплітають долі, зміцнюють, «закорінюють» символічно два роди, а також накручують у формі спіралі життєву силу молодій з метою продовження роду. Барвінкові листочки склалися по три, серед них один викладався найвище, а два менших – збоку. Вінок молодої був вершиною її честі, чистоти. «Згубити вінок» – означало зганьбитися, обезчеститися.

Раніше вінки плели в суботу (іноді в четвер) зранку у супроводі ритуальних пісень на зразок: *«Благослови, Боже, і отець, і мати, своєму дитяти віночок зивати»*. Як пише Хр. Ящуржинський, перед початком обряду старша дружка питала благословення спочатку у Бога, а потім у батьків нареченої: *«Благослови, Боже, Пречистая згоже – сії віночки звити, сей дім звеселити»*¹¹⁵. Вінок плели з барвінку, до нього додавали м'яти. Вічнозелений барвінок – це символ вічності кохання, вірності у шлюбі. У кінці ХІХ – на початку ХХ століття збирання барвінку для весільного вінка молодій було спеціальним ритуалом, про який у наш час уже ніхто з респондентів не може нічого згадати. Однак пісню про хрещатий барвінок нам пощастило записати.

Дружки:

*Ой вінку мій, вінку,
Хрещатий барвінку,
Купували тебе в Криму,
Замикали в скриню,
А тепер я ношу,
На весілля прошу*¹¹⁶.

Достеменно відомо, що іноді дівчата спеціально вирощували барвінок у городчику, плекали його до найщасливішого дня у своєму житті¹¹⁷. Та хвилинка, коли на голову дівчині одягали вінок, була справді її зоряним часом.

Готовий вінок клали на хліб і несли до батьків молодої на благословіння. Мати тричі торкалася ним чола доньки і благословляла, потім тричі накладала вінок їй на голову. Батько тричі благословляв.

Релігійно-міфічне значення вінка у контексті весільної обрядовості Микола Сумцов пояснює як «безпосередню чи опосередковану присутність бога». Культ сонця є основним у весільному ритуалі, що є наслідком відданості українців землеробству¹¹⁸. Вінок – це образ-архетип (за К. Юнгом), він має

¹¹⁵ Ящуржинский Хр. Лирические малорусские песни, преимущественно свадебные. Варшава, 1880. С. 40.

¹¹⁶ Записано 28. 06. 2002 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р. н.

¹¹⁷ Записано 28. 06. 2003 р. в с. Текуча від Смілянець Ганни Михайлівни, 1926. р. н.

¹¹⁸ Сумцов Н. Ф. Религиозно-мифическое значение малорусской свадьбы. *Киевская старина*. 1885. Т. ХІ. № 1–3. С. 426.

сонячне значення. У світоглядному уявленні українців його магічне коло – це межа між сферою людей і богів. Дівчина дозріла, а її поведінка, духовне і фізичне здоров'я дають право на благословення небес, на шлюб з чоловіком, вона повинна підкоритись законам вищих сфер, космічного ладу, продовжити життя. Чоловік-жінка-дитина – священна тріада, символ гармонії, тому листочки барвінку у вінку склали по три (середній – вище), що є ідеограмою вегетативної сили, яка повинна перейти у дівчину-наречену.

*У городчику барвінок,
А в городі два,
Та зацвіли буйним цвітом
Разом обидва.
А той цвіточок утрое,
Хороші молодята обоє¹¹⁹.*

Барвінкові листочки точно відтворювали літеру **Ж**, яка у слов'янському алфавіті мала своє ім'я з мнемонічною метою і називалась «**ЖИВЪТЕ**», а в узагальненому змісті – «**Хай все живе!**».

З голови нареченої звисають коси, а також стрічки весільного вінка, які пов'язують коло (сонце) з подолом (земля). Стрічки є аналогом запліднювальної сили дощової води, яка впливає на родючість землі, а в алегоричному змісті – на родючість жінки. Отже, у весільному вбранні нареченої переважає заклиральна аграрна тематика, оскільки і плодючість землі, і плідність жінки були нерозривно пов'язані у свідомості наших пращурів ще від часів енеоліту¹²⁰. Стрічковий дощ повторює в одязі благодать сонячної зливи з веселкою. Розмаєві стрічки перебувають у стихії повітря. Подібну оздобу ялинки так і називають – «дощем». Гра веселкових барв естетично відображає і весільну гру (соціальний план, єднання родів), і веселе загравання чоловіка й жінки (сексуальний план), і космічне весілля природи, коли «сонце грає» і «море грає», коли вони інверсують, переплітаються (онтологічний план, космогенез)¹²¹. Мабуть, тому українці не проводять весілля, а саме грають.

Квітка молодому – частина обряду, під час якого пришивають до шапки нареченому і боярам червоні стрічки з барвінком.

Коли закінчать плести вінок, то ждуть молодого. Згодом він заходить до хати з челяддю, вклонившись тестеві і тещі, сідає за стіл коло молодої. Бояри і челядь теж сідають.

Старша дружка:

– Пане старосто і пане півстаросто! Благословіть молодому квітку чіпляти.

¹¹⁹ Записано 29. 06. 2003 р. в с. Гереженівка від Мельник Наталії Василівни, 1931 р .н.

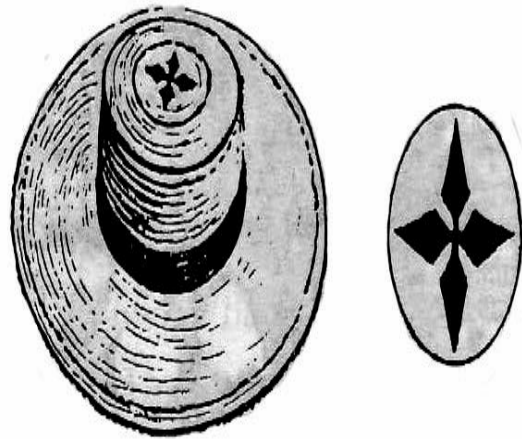
¹²⁰ Рыбаков Б. А. Язычество древней Руси. Москва : Наука. 1988. С. 782.

¹²¹ Мойсеїв І. Храм української культури (Філософія семіосфери) : Посібник-дослідження. Київ, 1995. С. 95.

Шапк молодого-сироти, Харківська обл

Полтавщина, Глобинський р-н,

Черкащина, Звенигородський р-н,

Хрест вишитий на денці солом'яного капелюха. Західне Поділля

Староста:

– *Хай Бог благословить.*

Старша дружка:

Пане старосто і пане півстаросто, благословить вдруге квітку молодому чіпляти!

Староста:

– *Хай Бог благословить!*

Старша дружка:

– *Пане старосто і пане півстаросто, благословить втретє молодому квітку чіпляти!*

Староста:

– *Хай Бог благословить!*

Дружки:

*Благослови, Боже,
Благослови, Боже,
І отець, і мати,
Своєму дитяті
Квіточку чіпляти¹²².*

Дружки звертаються до молодого та бояр:

*Ой дайте нам шапки,
Пришити вам квітки¹²³.*

Дружки пришивають боярам квітки чи букетики, а ті повинні платити їм за це гроші. Молодиківі пришиває букет молодуха, а старшому бояринові – старша дружка¹²⁴.

Весільні квітки на шапках – це певні розпізнавальні знаки. Головний убір увінчував народний стрій. Червона стрічка з барвінком, яку пришивають до шапки нареченому та бояринові під супровід весільних пісень – знак особливої місії у контексті обряду. Головний убір був у світоглядних уявленнях наших пращурів медіатором між людиною і світом богів, тому його годилося по-особливому прикрасити у такий важливий момент, як весілля, тобто перехід людини від одного соціального статусу до іншого.

Етнографічні записи свідчать, що у деяких селах Черкащини чи Південної Київщини до шапок нареченого та боярина чіпляли також начільну пов'язку-стрічку (Звенигородщина).

Деякі респонденти стверджують, що до 40-х років ХХ століття на Уманщині зберігся звичай, згідно якого молодий та бояри впродовж усього весілля не знімали шапок, прикрашених квітками. Про цей факт свідчить і Хр. Ящуржинський: «Жених і вся його свита впродовж усього весілля, до

¹²² Записано 30. 06. 2003 р. у с. Текуча від Школенко Ніни Йосипівни, 1932 р. н.

¹²³ Записано 30. 06. 2003 р. в с. Текуча від Школенко Ніни Йосипівни, 1932 р. н.

¹²⁴ Записано 30. 06. 2003 р. у с. Текуча від Школенко Ніни Йосипівни, 1932 р. н.

понеділка сидять у нареченої в шапках і тільки скидають їх, коли хрестяться після обіду та вечері. Шапка тут означає велич та пошану»¹²⁵.

Контрольні запитання:

1. Яка частина весілля називається вінкоплетинами?
2. Розкрийте ритуально-міфологічний зміст вінка.
3. Яка символіка барвінкових листочків у вінку нареченої?
4. У чому виявляється заклиально-аграрний зміст одягу нареченої?
5. Розкрийте символічний зміст квітки молодому.

Весілля. Звенигородщина. Фото поч. XX ст..

¹²⁵ Ящуржинский Хр. Свадьба малорусская как религиозная драма. *Киевская старина*. 1886. № 10–12. С. 258.

Розплетини
м. Умань 1962 р.

РОЗДІЛ ІІІ

ВЛАСНЕ ВЕСІЛЛЯ

3.1. РОЗПЛЕТИНИ

Розплетини – частина весільного обряду, у контексті якої розплітають косу молодії.

На Уманщині розплетини молодої відбувалися дуже урочисто – в присутності рідних, сусідів, дружок у передвесільний день або у день шлюбу. М. Брижко у своєму описі подає суботні розплетини у с. Дубова, З. Ганюченко у с. Гордашівка, С. Зінчук в с. Орадівка, а С. Щербань – недільні у с. Краснопілка. Сучасні спостереження працівників лабораторії «Підготовка студентів-філологів до українознавчої роботи в школі» фіксують розплетини в період кінця ХХ – початку ХХІ ст. в неділю вранці. Цей етап весілля проходить надзвичайно урочисто, він означає, що молода зберегла вінець і тому розплітають її «зі славою та пошанівком».

Свахи та світилки співають у молодого в хаті:

*Візьми, матінко, житній хліб
Та візьми, матінко, хустину
Та виведи за ворота дитину¹²⁶.*

Батько й мати беруть хліб та хустину і виводять молодого з хати. Далі веде молодого світилка. Її обов'язок – тримати світильник впродовж усього весілля (субота та неділя до вечора), поки молоду не повезуть до молодого. «Світильник» – це букетик з васильків, посеред якого знаходиться свічка і хрестик¹²⁷.

Свашки:

*1) – Ой куди ж ти, мій синочку, виряджаєшся?
Чом ти в мене за доріжку не питаєшся?
– На країну села, на країну,
Там я собі сподобав дівчину¹²⁸.*

*2) Мати сина родила,
Місяцем обгородила,
Зорею підперезала,
На село виряджала:
– На село, синочку, на село,
Щоб було цілий вік весело.*

Молодий іде на розплетини разом з боярами, світилками, свахами, двома старостами, ріднею та музиками.

¹²⁶ Орадівське весілля. Записувач і упорядник Зінчук С.С. Фольклорні матеріали. Київ : Толока”, 2001. С. 8.

¹²⁷ Ящуржинский Хр. Свадьба малорусская как религиозно-бытовая драма. Киевская старина. 1896. № 10–12. С. 253.

¹²⁸ Записано 28. 06. 2002 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р. н.

Світилки:

1) Поза городи йдемо,
 Поза городи йдемо,
 А на городі зілля.
 Скажіть, люди добрі,
 В котрій хаті весілля?
 – Ми самі не знаємо,
 Бо людей питаємо.

2) Поза городи йдемо,
 Поза городи йдемо,
 А на городі м'ятка,
 Скажіть, люди добрі,
 Де молодій хатка?
 – Ми самі не знаємо,
 Тому вас питаємо.

3) А що ж це за село,
 Що у ньому не весело?
 Кругом хати пообдирані,
 Палицями попідпирані.
 А в нашого свата
 Та багата біла хата¹²⁹.

4) За гору, місяць, за гору,
 Бо йде Микита в дорогу,
 А в тую дороженьку крутую
 Розплітати молодую¹³⁰.

Світилки:

Вирву я берізки три різки
 Та вдарю я конечка по підніжку,
 Геття, геття, кониченьку, за гір'я
 Аж до теї тещеньки на весілля.
 А у теї тещеньки мед-вино п'ють,
 Там мене молодого давно ждуть¹³¹.

Молода з нетерпінням чекає на свого коханого. Це хвилювання передається і її рідним та подругам.

Дружки:

Червоная калинонька,
 Жовтая кора.
 Ой десь мого Івана

¹²⁹ Архів автора.

¹³⁰ Записано 28. 06. 2002 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р. н.

¹³¹ Записано 28. 06. 2002 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р. н.

Та й довго нема.
 Писала б листи –
 Не вмію;
 Послала б послів –
 Не смію;
 Пішла б я сама –
 Забарюся.
 За чорною горою заблудишся,
 А в річечці утоплюся¹³².

Коли дружки в хаті молодії почують музик, то починають співати:

- 1) *Горіхове зернятко в стіну б'є,
 Молодий Василько на дворі йде.
 Не так на дворі, як за двором,
 Скоро буде за столом.*
- 2) *Скрипки гудуть, бояри йдуть:
 – Прибирайся, прибирайся, дівко Наталко,
 Бо тебе візьмуть.
 – Приберуся, не боюся, не візьмуть мене,
 Бо єсть у мене рідний батько, то не дасть мене.
 Цимбали гудуть, а свашки ідуть:
 -- Прибирайся, прибирайся, дівко Наталко,
 Бо тебе візьмуть.
 – Приберуся, не боюся, не візьмуть мене,
 Бо єсть у мене рідна мати, то не дасть мене.
 Бубон гуде, молодий іде:
 – Прибирайся, прибирайся, дівко Наталко,
 Бо візьмуть тебе.
 – Я убралась, уквітчалась, він візьме мене,
 Єсть у мене рідний братік, одведе мене¹³³.*
- 3) *А вже наші ідуть,
 А вже й приїхали.
 Гуркотять, як сто коней.
 Біжить Ганнуся, почула –
 Легенько зітхнула¹³⁴.*

Як пише З. Ганюченко, у 1919 році у с. Гордашівка «молодий приходив до молодії з боярами і з музиком розплітати косу так у три або в чотири години вечора. Молодий входить до молодії в хату, тричі кланяється тестеві й тещі,

¹³² Записала 10.03.1967 р. в с. Бабанка Кучережко Н.А. від Ткачук Фотини Макарівни, 1906 р. н.

¹³³ Ганюченко З. Весіле в с. Гордашівці Уманського повіту в Київщині. *Матеріали до української етнології*. Львів, 1919. Т. XIX–XX. С. 36.

¹³⁴ Записано 28.06.2002 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р. н.

цілує їх в руку, потім цілується зі всіма, хто є в хаті. Старости, бояри, свахи й світилки також зі всіма цілуються, а музики в цей час грають»¹³⁵.

Світилки:

1) *Не гнівайся, теще,
Що я опізнився,
Не був же я вдома,
А був же я в короля.
Там чорного письма вчився.
Тому й опізнився.
Вчився читати й писати,
Щоб Ганнусю взяти.*

2) *На день добрий тому,
А хто в цьому дому,
Старому й малому,
Й Богові святому.
Зелена шавлієчка
З гіллячками,
Не сам же я прийшов –
З світилками*¹³⁶.

Дружки:

*Здорові, гості, були,
Що про нас не забули,
Що за нас споглядали,
«День добрий», – сказали*¹³⁷.

Дружки виходять із-за столу, а натомість сідають бояри. Поїзжан частують¹³⁸. «Перекусивши, всі виходять з-за стола, а молодик зі старостами або зостається, або сідає на лавці, але найбільше є так, що він виходить з-за стола»¹³⁹.

Дружки тим часом ховають десь молоду.

Дружки:

1) *Через сінечок в вишневий сад
Пішла Ганнуса по виноград.
Хто її найде у цім винограді,
З тим вона сяде на посаді.
Пішов батечко – не знайшов,
Вирвав квіточку та й пішов:
«Квітка моя, повна, рожсева,
Доню моя люба та мила,*

¹³⁵ Ганюченко З. Весіль в с. Гордашівці Уманського повіту в Київщині. *Матеріали до української етнології*. Львів, 1919. Т. XIX–XX. С. 36.

¹³⁶ Записано 28. 06. 2002 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р. н.

¹³⁷ Записано 28. 06. 2002 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р. н.

¹³⁸ Записано 28. 06. 2002 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р. н.

¹³⁹ Брижко М. Весіле в містечку Дубовій Уманського повіту в Київщині. *Матеріали до української етнології*. Львів, 1919. Т. XIX–XX. С. 62.

Кому ти судилася?».
Пішла матінка – не знайшла,
Вирвала квітку та й пішла:
«Квітко моя, повна та рожсева,
Доню моя люба та мила,
Кому ти судилася?».
Пішов Микита та й знайшов,
Взяв за рученьку та й прийшов:
«Квітко моя, повна, рожсева,
Ганю моя люба та мила,
Ти ж мені судилася!»¹⁴⁰.

Врешті боярин знаходить молоду і приводить до молодого. Починаються розплетини, надзвичайно цікава частина весільної обрядовості, оскільки у ній збереглися до нашого часу пережитки доби матріархату. На думку В. Охримовича, який досліджував проблему у контексті еволюції сім'ї, встановлення цього обряду слід віднести до тієї епохи, коли сім'я складалася з матері та дітей, коли мати за допомогою своїх старших дітей берегла і виховувала молодших; коли не мали ніякого значення зв'язки між батьком та дітьми; коли батько не мав стосовно своїх дітей жодних прав і обов'язків¹⁴¹. Мати на весіллі – це особа, яка здійснює найбільше обрядів; наречена – особа, над якою здійснюється найбільша кількість обрядів¹⁴².

Наша землячка Докія Гуменна вважає, що обряд розплітання коси належить до періоду оріньяку: «Це ініціація, підготовка дівчини до переходу в новий стан. Розплести косу, як і порозпускати всі вузлики, – це магія, щоб легше відбулася дефлорація. Подібний обряд розчісування волосся та підпалювання живим вогнем, добутим із кременю, урочисто проходить і молодий»¹⁴³.

У процесі розплетин прослідковується також непересічна роль брата, на що вказують і тексти пісень, записаних нами. У контексті розплетин проглядається, що в давнину саме брат, а не батько мав право продавати наречену, і справді продавав її; брат користувався цим правом більшою мірою, ніж інші члени роду¹⁴⁴.

Брат молодії (у с. Дубова це робив ст. боярин) ставить посеред хати стільця, на який кладуть кожух. На стілець сідає сестра молодії, а старший бояри викупляє того стільця, потім садить на нього молоду, а вона не хоче, опирається. Дружки співають:

¹⁴⁰ Записано 28. 06. 2002 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р.н.

¹⁴¹ Охримович В. Значение свадебных обрядов и песен в истории эволюции семьи. I. Матриархат. *Этнографическое обозрение*. 1891. № 4. С. 53.

¹⁴² Охримович В. Значение свадебных обрядов и песен в истории эволюции семьи. I. Матриархат. *Этнографическое обозрение*. 1891. № 4. С. 95.

¹⁴³ Гуменна Докія. Благослови, мати!: Казка-есеї. Київ : КМ Academia, 1994. С. 132.

¹⁴⁴ Там само. С. 92.

*Як тобі, боярине, не стидно,
Що ти такий, як явір високий,
А посадити молоду не годен?*¹⁴⁵.

Молода бачить, що її боярин все-таки посадить, перекидає стілець ногою, а дружки ховають його у себе в гурті¹⁴⁶ і співають:

Світилки:

*1) Ой дай, мати, стільця,
До стільця гребінця,
До стільця кожуха,
Щоб сіла молодуха.*

Дружки:

*2) Не зробили стільця,
Не купили гребінця,
Не пошили кожуха,
Не сяде молодуха.*

Світилки:

*3) Ми з дому виїжджали,
Ми гребінця взяли,
А ще стільця та кожуха,
Щоб сіла молодуха.*

Дружки:

*4) Боярин патлатий,
Не ганяй попід хати
Гребінця позичати,
Щоб косу чесати.*

*5) Ой у городі два василечки,
Обидва повнесенькі,
А у Наталі аж два братики,
Обидва ріднесенькі.
А один братик стільчика носить,
А другий сестру просить:
– Ой іди, сестро, з саду до хати,
Час косу розплітати!
– Ой не час, не час, не пора,
Ще рожка не розцвіла*¹⁴⁷.

Нарешті старший боярин садить молоду на стілець.

Старший боярин:

– Пане старосто і пане півстаросто, благословіть молоду розплітати.

¹⁴⁵ Ганюченко Захар. Весіле в с. Гордашівці Уманського повіту в Київщині // Матеріали до української етнології. – Львів, 1919. – Т. XIX–XX. – С. 37.

¹⁴⁶ Записано 29. 06. 2003 р. в с. Герезенівка від Мельник Наталії Василівни, 1931 р. н.

¹⁴⁷ Ганюченко Захар. Весіле в с. Гордашівці Уманського повіту в Київщині // Матеріали до української етнології. – Львів, 1919. – Т. XIX–XX. – С.37.

Староста:

– *Хай Бог благословить!*

Старший боярин:

– *Пане старосто і пане півстаросто, благословить вдруге молоду розплітати!*

Староста:

– *Хай Бог благословить!*

Старший боярин:

– *Пане старосто і пане півстаросто, благословить втретє молоду розплітати!*

Староста:

– *Хай Бог благословить!*

Дружки:

*Благослови, Боже,
І отець, і мати,
Своєму дитяті
Косу розплітати¹⁴⁸.*

Молодий і брат молодої починають розплітати їй коси. У с. Текуча розплетини відбувалися так: «Кликали матір, щоб та розчесала косу, а дружки в цей час співали:

Дружки: *Ой дай, мати, масла,
Я ж тобі корови пасла,
Гонила на росу,
Дай помастити косу¹⁴⁹.*

Наступним після матері розплітав косу брат нареченої:

Світилки:

*Брата сестриця кличе,
Він розплітати не хоче,
Не хоче, мороче,
Бо сто рублів хоче¹⁵⁰.*

Молодий розплітає косу молодої Умань, 1961 рік

Дружки:

*1) Сестра братика вже розплітати кличе,
А братик плаче – розплітати не хоче:
«Нехай, сестрице, твоя кісонька має,
нехай сестриця ще з годок погуляє»¹⁵¹,*

¹⁴⁸ Брижко М. Весіле в містечку Дубовій Уманського повіту в Київщині. *Матеріали до української етнології*. Львів, 1919. Т. XIX–XX. С. 63.

¹⁴⁹ Записано 30. 06. 2003 р. в с. Текуча від Школенко Ніни Йосипівни, 1932 р. н.

¹⁵⁰ Записано 28. 06. 2003 р. в с. Собківка від Шапоренко Меланії Семенівни, 1951 р. н.

¹⁵¹ Записала 15. XI. 1965 р. в с. Бабанка Кучережко Н.А. від Маламуж Настасії Григорівни, 1899 р. н. *МФЕ*. Ф. 14–3, од. зб. 515, арк. 44, № 2.

2) *Я тебе, сестрице, розплітаю,
Щастям, здоров'ям наділяю,
Щоб була весела, як весна,
Щоб була багата, як земля,
Щоб була гожа,
Як у саду повна рожса,
До самої старості,
Дай, Боже!*

Дружки:

3) *А брат сестрицю розплітав,
Де він виплітки подівав?
Повіз на торжок – не продав,
Найменшій сестриці подарував:
«На тобі, сестрице, цей випліт,
Щоб дожила таких літ».*

Дружки:

4) *Дружечки-голубочки,
Сходьтєся докупочки.
Як з вами ходила,
То вас не просила.
А тепер я вас прошу,
Розчешіть мені косу,
Русу косу по волосу,
До самого поясу¹⁵².*

На думку В. Охримовича, саме в релігійному світогляді наших пращурів закорінені витоки цього обряду, який у генетичному контексті стоїть поряд з викупом нареченої. І цей зв'язок виявляється не лише в тому, що їх здійснює брат, а є більш вагома мотивація. Розплітати косу – значить продавати (видавати заміж)¹⁵³. У деяких регіонах України брат обрізає сестрі косу і продає її жениху. На акт продажу вказує і пісня «*Татарине, братику, татарин, бо продав сестру задаром*», яку співають на весіллі у кожному селі на Уманщині. Взагалі брат на весіллі виступає захисником сім'ї, який у винагороду за те, що поступається і віддає у чужий рід робочі руки, робочу силу, сестру, вимагає майнової чи грошової нагороди¹⁵⁴.

Якщо у нареченої немає брата, то косу може розчісувати сестра.

Дружки:

*Сестра сестру чеше,
Підківками креше:
«Сестро моя ріднесенька,*

¹⁵² Записано 28. 06. 2002 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р. н.

¹⁵³ Охримович В. Значение малорусских свадебных обрядов и песен в истории эволюции семьи. *Этнографическое обозрение*. 1891. № 4. С. 92.

¹⁵⁴ Ящуржинский Хр. Лирические малорусские песни, преимущественно свадебные. Варшава, 1880. С. 61.

Коса твоя золотесенька»¹⁵⁵.

Далі кличуть молодого розплітати косу. У с. Молодецьке коса нареченої складалася з великої кількості тонесеньких косичок «із гудзами на лентах, які треба було обов'язково розв'язати»¹⁵⁶, що за гіпотезою Д. Гуменної є магічною дією підготовки до дефлорації.

Дружки:

*1) Устань, Марусенько, як сидиш,
У віконечко подивись,
Чи хороший молодець на коні,
Чи сподобався тобі?»¹⁵⁷.*

*2) Ой глянь, Марусенько, у віконце,
Стоїть твій Ваня, як сонце,
Кінь його припав росюю,
А сам він хороший красою¹⁵⁸.*

Дружки:

*Як тобі, матінко, не жалко,
Що розплели твоє рідне дитятко?
Пустили ви плітки на ріки,
Розплели дитятко на віки¹⁵⁹.*

В с. Орадівка, наприклад, під час розплітання коси співають таких пісень:

*1) А на дворі просо молотять,
А у хаті косу золотять.
А вже просо замолочують,
А вже косу зазолочують.*

*2) Ой дай, мамо, масла,
Ой дай, мамо, масла,
Я корову пасла,
Гонила на росу,
Дай масла на косу.
Русу косу помастити,
Щоб віночка примостити.*

*3) Заіржали сиві коні у дворі,
Забряжчали срібні ключі на столі.
Та попливли сірі гуси на ріки...
Розчесали русу косу навіки¹⁶⁰.*

¹⁵⁵ Записано 28. 06. 2002 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р. н.

¹⁵⁶ Записано 04. 07. 2002 р. в с. Молодецьке від Пушкаренко Софії Степанівни, 1937 р. н.

¹⁵⁷ Архів лабораторії «Підготовка студентів-філологів до українознавчої роботи в школі» УДПУ ім. П. Г. Тичини.

¹⁵⁸ Записано 29. 06. 2003р. в с. . Гереженівка від Севастьянної Катерини Іванівни, 1925 р. н.. Її весілля було в 1947 р.

¹⁵⁹ Записано 29. 06. 2003 р. в с. Гереженівка від Севастьянної Катерини Іванівни, 1925 р. н.

У с. Томашівка молодий приходить на розплетини до молодої з боярами, своїми родичами. Заходять до хати.

Свашки і світилки:

*1) На добрий день тому,
А хто в цьому дому,
Старому й малому,
Й Богові святому.*

Дружки:

*2) Бодай здорові були,
Що нас не забули
З скрипками, з цимбалами,
З молодими боярами.*

Світилки:

*3) Ой дайте нам стільця,
Дайте нам гребінця,
Дайте нам кожуха,
Щоб сіла молодуха.*

Дружки:

*4) Не зробили столярі стільця,
Не купили в лавці гребінця,
Не пошили кравці кожуха,
То й не сяде молодуха.*

Молодий викупляє косу.

Дружки:

*5) А на дворі просо молотять,
А на дворі просо молотять,
А у хаті косу золотять,
А вже просо домолотили,
А вже косу позолотили.*

Дружки:

*Край одвірка квітка,
А на стільці дівка,
Хто золотом бризне,
Той собі дівку візьме.*

Світилки:

*Край одвірка квітка.
А на стільці дівка,
Ми золотом бризнем,
Ми собі дівку візьмем.*

Дружки:

*б) А казали томашівські люди,
А казали томашівські люди,
Що наш зять багатий буде,
А він не багатий,*

*А він скупуватий,
Бо поклав на тарілку
Срібну сороківку¹⁶¹.*

Після цієї пісні молодий повинен покласти на тарілку ще грошей.

Дівочій косі у весільній пісні дають означення «руса» («*Руса коса до пояса, в косі лента голуба*»). Означення «руса» відносно коси вказує на переповненість її росюю, вологою жіночою енергією. Заплітання коси, її перекручування, мабуть, могло мати певний магичний зміст і означало закручування життєвої сексуальної енергії в ритуальному акті розчісування. У с. Текуча після того, як розплели косу, брат молоді повинен її «продати». Він кладе косу на блюдо чи велику пласку тарілку і вимагає плати¹⁶².

Перед тим, як мають одягти молодій вінок, дружки співають:

*1) Ой тихо-тихо Дунай воду несе,
А ще тихіше Марусі косу чеше.
Що начеше на Дунай пуска.
Ой пливи, косо, лугами-берегами,
Підпливи, косо, під свекрушині двері,
Послухай, косо, що свекруха говорить.
Свекруха ходить, весело говорить:
– Прийшла до мене добрая годинонька,
Прийде до мене чужая дитинонька.
Ой пливи, косо, лугами-берегами,
Підпливи, косо, під матінчині двері.
Матінка ходить, сумно говорить:
– Прийшла до мене лихая годинонька.
Йде від мене рідная дитинонька¹⁶³.*

Тема води, Дунаю, криниці не є випадковою у змісті весільного обряду. Якщо вода є символом народження (М. Костомаров назвав її «пасивною первісною матерією жіночої сутності»), то криниця – медіатором між «нижнім» та «верхнім» світами. За К. Юнгом, вода – символ підсвідомого, яке корелює з нижнім ярусом світобудови. У наступній пісні дружок спостерігаємо міфопоетичне ототожнення дівчиною глибин власної підсвідомості та водної безодні (криниці). Архетипний образ води як небезпеки у танатологічному сенсі виявляється у сні: великі хвилі, шторм, потопання.

О. Потебня стверджує, що зміна статусу людини (дівчина-жінка) у весільній обрядовості виявляється у символічному переході через воду.¹⁶⁴ Криниця – межа між двома світами – розділяє до- і післявесільне життя дівчини. Пісня передає її почуття у час апогею весілля, коли емоції досягли найвищої точки, катарсису. Розплітання коси – це занурення у сферу невідомого, це крок у незнайоме життя.

¹⁶¹ Записано 05. 07. 2004 р. від Перепелиці Тетяни Миколаївни, 1932 р. н.

¹⁶² Архів лабораторії „Етнологія Черкаського краю” УДПУ ім. П.Г.Тичини.

¹⁶³ Записано 05. 07. 2004 р. в с. Текуча від Мазур Наталії Іванівни, 1938 р. н.

¹⁶⁴ Потебня А.А. Объяснение малорусских и средных с ними песен.- Варшава, 1883. – Т. I. – С. 189.

Дружки:

2) *Ой нова-нова кринице,
Чого так рано-рано замерзаєш?
– Ой як же мені
Рано та й не замерзати:
Не хочуть люди води брати,
Ні води брати, ні вичищати,
Ні в городі держати.
– Молоденька Галю, ти ж ще молоденька,
Чого так рано, так рано заміж ідеши?
– Ой як же мені
рано заміж не йти:
Не хочять годувати,
Ні годувати, ні вдягати,
Ні в світлиці держати.
Рідні брати, рідні соколи,
Не хочять годувати,
А рідні сестри русі коси
Не хочять заплітати¹⁶⁵.*

Розплівши косу, дружки убирають молоду у вінок, а старший боярин піднімає її зі стільця. Молода опирається, не хоче, але він підіймає її силоміць. В цю мить дружки наввипередки намагаються сісти на стілець, щоб швидше вийти заміж. У с. Дубова на кожух, де сиділа молода, кладуть гроші. У селі Текучій дружка сидить на кожусі до тих пір, поки боярин не «викупить» у неї кожуха.

Після цього всі присутні йдуть на двір «притоптувати косу» – танцювати. Молодь танцює декілька танців, а потім дружки і бояри, молодий і молода сідають за стіл. Батько дає всім по чарці горілки (окрім молодих) і закуски.

Наречені збираються йти на вечірню до церкви. Молодій дають у руки маленький вишитий рушничок, з яким вона повинна ходити впродовж усього весілля¹⁶⁶. Мати виводить молодих із хати за два кінці хустки. На Черкащині, у східній частині Уманщини молода та її дружка підперезувалися рушником кінцями наперед. Ці рушники тут називалися «орласті», «кацапські», «ярмаркові». Вони були ткані, їх купляли в крамницях та на базарах, згодом їм на заміну прийшли звичайні вишивані, що й зафіксувало фото з с. Підвисоке.

Свахи:

*Кропи, мати, водою, водою свяченою,
Водою свяченою, долею щасливою.
Кропи, мати, в другий раз водою, водою свяченою.
Водою свяченою, долею щасливою.*

¹⁶⁵ Записала 16. XII. 1965 р. в с. Гродзеве Кучережко Н.А. від Олійник Марфи Петрівни, 1919 р. н. *ІМФЕ*. Ф. 14–3, од. зб. 515, арк. 43, № 13 (58).

¹⁶⁶ Ганюченко З. Весіле в с. Гордашівці Уманського повіту на Київщині. *Матеріали до української етнології*. Львів, 1919. Т. XIX–XX. С. 38.

*Кропи, мати, в третій раз водою, водою свяченою,
Водою свяченою, долею щасливою¹⁶⁷.*

Батьки беруть образи і проводжають молодих за ворота. Ті кланяються, цілують батьків у руку, цілують ікони, йдуть до церкви (образи беруть із собою). Батьки трохи проводжають молодих, а потім повертаються додому готувати вечерю.

Дружки:

1) *Виряджай мене, мати, на село,
Готуй мені вечеряти весело,
Не задля мене самої,
Задля челядоньки молодої.*

2) *Мати дочку родила,
Місяцем обгородила,
На село проводжала
І так їй казала:
«На село, донечко, на село,
Щоб було цілий вік весело.»*

3) *Ой люди-ворози,
Не переходьте дороги,
Нехай перейде родина,
Щоб була щаслива година,
Нехай перейде чоловік,
Щоб був щасливим увесь вік¹⁶⁸.*

Закінчивши пісню, всі тихо йдуть до церкви.

В церкві молоді ставлять образи і слухають богослужіння, після чого запрошують священика і дяка на весілля.

Контрольні запитання:

1. Яка частина весільного обряду на Уманщині мала назву «розплетини»?
2. Які часові межі фіксації обряду?
3. Коли відбувається обряд розплетин?
4. Хто розплітає косу молодій?
5. Який ритуально-міфічний зміст розплетин?
6. Які пісні супроводжують обряд? Хто їх співає?
7. Хто накладає на голову молодої вінок?
8. Як «притоптують» косу?
9. Що означає вишитий рушничок на руці нареченої? Чому вона повинна ходити з ним упродовж всього весілля?
10. Яке значення має брат у контексті розплетин? Яка генеза цього явища?
11. Чому мати на весіллі є головною розпорядницею?

¹⁶⁷ Записано 04. 07. 2001 р. в с. Іванівка від Томенко Наталії Артемівни, 1924 р. н.

¹⁶⁸ Архів автора.

3.2. ПОСАД МОЛОДИХ (субота)

Посад – частина весільного обряду, яка символізувала визнання зрілості молодого і молодої, їх здатність побудувати молоду сім'ю. Спільний посад санкціонував остаточний, привселюдний шлюб молодих, зміну їх соціального статусу.

Молоді повертаються з церкви додому.
Дружки:

1) *А стоїть братечок на терні,
Виклядає сестрицю з вечірні.
Місяць зірочку минає,
Сестриці з вечірні немає.
Місяць, зіронька заходить,
Сестриця з вечірньої приходить.*

2) *Котилося яблучко з Китай–города,
Підкотилося під ворота.
Вітер мої ворітечка хитає,
Десь мого батечка немає.
Десь моя матінка заснула,
Що за мене молодую забула!¹⁶⁹*

Коли молоді з челяддю прийдуть додому, то сідають за стіл на лавку, застелену кожухом, а батько, мати і рідня частують їх. На стіл подають вечерю, яка триває не дуже довго. Під час вечері дружки співають пісень, переважно сумних.

Дружки:

1) *Казала мені мати
Цю ніченьку не спати.
Цю ніченьку не спати,
Зіроньку виглядати.
Як буде зоря ясна,
Буде доля прекрасна.
Як буде зоря темна,
Буде доля нікчемна.
Як буде п'яниченька,
Шкода, доню, личенька.
Як буде в карти грати,
Будеи, доню, пропадати.*

¹⁶⁹ Записано 02. 07. 2001 р. в с. Легедзине від Герезі Юлії Василівни, 1939 р. н.

*А буде в корчмі пити,
Весь вік будеш бідити*¹⁷⁰.

Після цього молоді йдуть танцювати на двір. Розходяться пізно, близько опівночі.

У деяких селах (Дубова, Коржова, Вільшанка) молоді після церкви йдуть вечеряти до молодого, а дорогою співають:

Світилки:

*Були ми у церкві,
Молилися Богу
Й святому Миколі,
Щоб дав щастя-долі*¹⁷¹.

Співають багато інших пісень. Прийшовши до хати молодого, стають перед порогом і чекають поки мати нареченого вийде стрічати їх хлібом.

Дружки:

*Вийди, мати, з хати,
Невістку стрічати.
А чи рада матінка, чи не рада,
Ведем тобі невісточку з винограда.
Чи ти нею молодого гордуєш,
Чи для неї вечеряти готуєш?
-Рада, синочку, рада,
Невістка з винограда,
Подивлюся у віконечко -
Невістка, як сонечко*¹⁷².

«Молоді кланяються тричі, цілують хліб і матір у руку. Мати подає платочок, заводить за платочок їх до хати і обводить тричі кругом стола. За третім разом садить за стіл і виходить.

Коли мати вийде, за стіл сідають усі: старша дружка – коло молодої, старша світилка – коло молодого, старший боярин – коло світилки, а решта – як хто попав, але так, щоб бояри сиділи окремо, а дружки окремо»¹⁷³, – пише М. Брижко. Після короткої вечері старший боярин бере у старости дозвіл молодим погуляти.

Старший боярин:

– Пане старосто і пане півстаросто, благословіть молодим погуляти!

Староста:

– Хай Бог благословить!

Старший боярин:

– Пане старосто і пане півстаросто, вдруге благословіть молодим погуляти!

¹⁷⁰ Записано 28. 06. 2002р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Василівни, 1922 р. н.

¹⁷¹ Брижко М. Весіле в містечку Дубовій Уманського повіту в Київщині. *Матеріали до української етнології*. Львів, 1919. Т. XIX–XX. С. 63.

¹⁷² Архів автора.

¹⁷³ Брижко М. Весіле в містечку Дубовій Уманського повіту в Київщині. *Матеріали до української етнології*. Львів, 1919. Т. XIX–XX. С. 63.

Невідомий художник. Вінчання, 1716 р.

Староста:

– *Хай Бог благословить!*

Старший боярин:

– *Пане старосто і пане півстаросто, втретє благословіть молодим погуляти!*

Староста:

– *Хай Бог благословить!*

Дружка виводить на двір з-за стола під руку молоду, а старший боярин – молодого. В цей час починають грати музики. Зазвичай танцюють «Тропачка», «Польку», «Летів жук», «Журавля», «Тетяну».

Після того, як молодь вдосталь потанцює, молоду з друзками закликають до хати, дають трохи закусити, вона кланяється усім, хто є в хаті, і йде з друзками додому. Її проводжають з музиками.

Дружки:

*Спасибі вам, мамо,
За вашу увагу,
Що ви нас поважали,
З музиками проводжали¹⁷⁴.*

Контрольні запитання:

1. Що символізує посад у контексті весілля?
2. Як зустрічає мати молодих?
3. Яким чином сідають за стіл вечеряти?
4. Чому мати тричі обводить молодих навкруг стола?
5. Які танці танцюють після вечері?

¹⁷⁴ Брижко М. Весіле в містечку Дубовій Уманського повіту в Київщині. *Матеріали до української етнології*. Львів, 1919. Т. XIX–XX. С. 64.

3.3. ВІНЧАННЯ

Вінчання – одруження за церковним обрядом; накладання вінців на голови новоженців у церкві, освячення шлюбу.

Молоді ідуть до церкви. Умань, 24.09.1962 р.

В неділю рано до хати молодого приходять свати, бояри, світилки. Привітавшись, свати питають, чи все готове до весілля і просять благословити молодого. Батьки благословляють його образом, хлібом-сіллю, і весільний поїзд вирушає до молодії.

Свашки:

*Ой поїд лісом битая доріженька, (2)
Туди ішов Іван з боярами. (2)
Йому калина дорогу заступила, (2)
А він вийняв шабельку гостреньку (2)
І став калину рубати(2).
Стала калина до нього промовляти: (2)
«Не рубай мене гострою шабелькою, (2)
А накрий мене чорною китайкою, (2)*

*Бо не для тебе ця калина саджана, (2)
Для тебе Марфа споряджана.» (2)¹⁷⁵.*

Зранку до молодої приходять дружки і одягають її у весільне вбрання, але без вінка. Поки чекають на молодого, молода перев'язує рушниками та хустками всіх своїх сватів і свашок, чіпляє букетики та стрічки молоді. Їй допомагають дружки¹⁷⁶.

Молодий з челяддю заходять до хати без будь-яких перешкод.
Свахи та світилки:

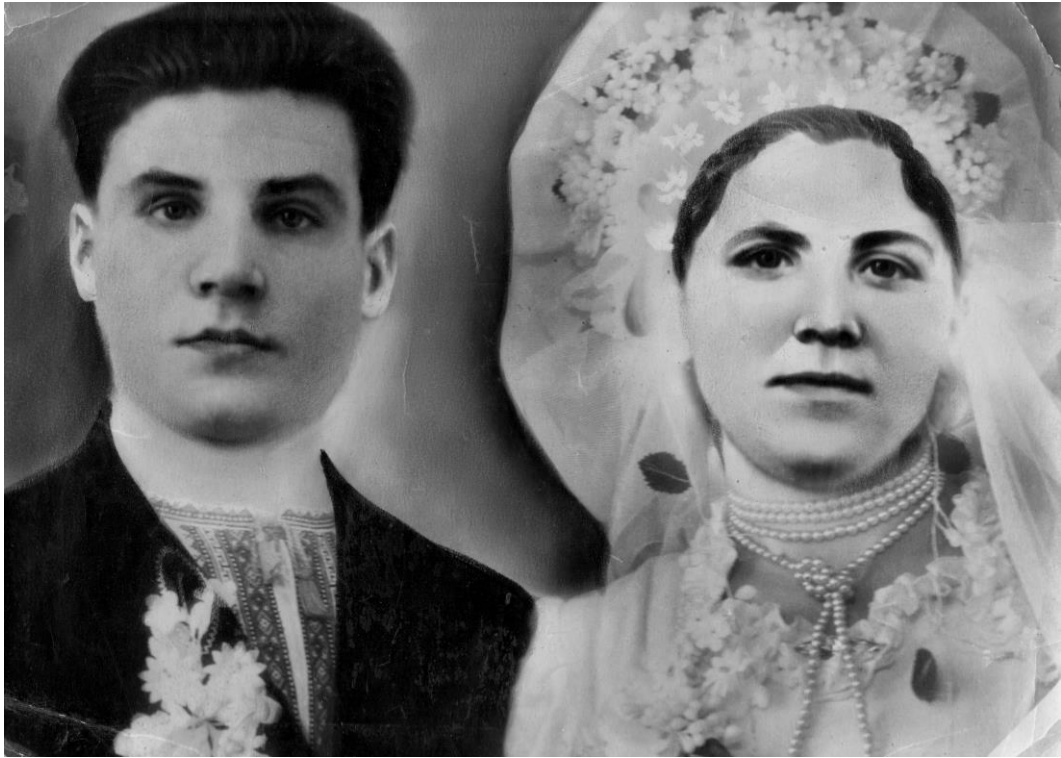
*На день добрий тому,
А хто в цьому дому,
Старому й малому,
Й Богові святому.
І в другий раз
У Божий час:
На день добрий тому,
А хто в цьому дому,
Старому й малому,
Й Богові святому.
І в третій раз
У Божий час:
На день добрий тому,
А хто в цьому дому,
Старому й малому,
Й Богові святому.*

Дружки й свахи:

*Здорові, гості, були,
Що за нас не забули.
Що за нас нагадали,
«На день добрий!» - сказали.
І в другий раз
У Божий час:
Здорові, гості, були,
Що за нас не забули,
Що за нас нагадали,
«На день добрий!», – сказали.
І в третій раз*

¹⁷⁵ Записано 02. 07. 2001 р. в с. Легедзине від Мережі Юлії Василівни, 1939 р. н.

¹⁷⁶ Записано 25. 06. 2002 р. в с. Текуча від Мазур Наталії Іванівни, 1938 р. н.

*Наречені. Уманщина. Фото 50-х років ХХ ст.
(з архіву науково-дослідної лабораторії «Підготовка студентів-філологів до
українознавчої роботи в школі»)*

*Наречені. Уманщина. Фото 50-х років ХХ ст.
(з архіву науково-дослідної лабораторії «Підготовка студентів-філологів до
українознавчої роботи в школі»)*

*Молоді. Умань. Фото 24.09. 1962 р.
(з архіву науково-дослідної лабораторії «Підготовка студентів-філологів до
українознавчої роботи в школі»)*

*У Божий час:
Здорові, гості були,
Що за нас не забули,
Що за нас нагадали,
«На день добрий!», – сказали¹⁷⁷.*

Молода дарує молодому вишиту нею раніше сорочку, в яку він тут же одягається. Старша дружка убирає молоду у вінок, чіпляє бинди і квітки, а молоді – один одному букетики. У цей день особливою пишністю відзначається головний убір молодої. Етнографи стверджують, що на всій території України була традиція прикрашати весільні вінки пофарбованим пір'ям¹⁷⁸. На Уманщині вже в 30-х роках ХХ століття постав звичай виготовляти весільні вінки не з шовкових стрічок, а «з паперу та стеарину. На голові у молодої була корона, виготовлена з білого воску, яку називали “кальондра”. Її виготовляли у монастирях, однак бідним дівчатам вона не була доступна, оскільки коштувала

дорого»¹⁷⁹. До неї чіпляли багато різнокольорових шовкових стрічок, що загалом виглядало дуже красиво. Молода була у білосніжній, вишитій власними руками, сорочці з підплічкою, мала чорну рясну спідницю і червоний пояс¹⁸⁰. Зразок такого пояса ми знайшли у с. Дмитрушки під час експедиції 2007 року. Наречена підперезувалася рушником (див. фото) – кінцями наперед. Колись це були орласті ярмаркові рушники, згодом їх заступили вишиті. Вчені вважають, що значення пояса (рушника) нареченої різноманітне: предмет посвячення та жертвоприношення, оберіг від чарівників, символ нареченого, сімейних «уз». На думку М. Ф. Сумцова, основне міфічне значення пояса розкриває давньоруський звичай:

***Молоді
с. Підвисоке.
Фото 50-х років ХХ ст.***

¹⁷⁷ Записано 25. 06. 2003 р. в с. Текуча від Мазур Наталії Іванівни, 1938 р. н.

¹⁷⁸ Здоровега Н.І. Нариси весільної обрядовості на Україні. Київ : Наук. думка, 1974. С. 98.

¹⁷⁹ Записано 02. 07. 2001 р. в с. Легедзине від Гережі Юлії Василівни, 1939 р. н.

¹⁸⁰ Записано 04. 07. 2001 р. від Томенко Наталії Артемівни, 1924 р. н.

І. Гончар. Весільний обряд

«Жрець обкручує пояс на шиї молодої так, щоб кінці його вільно опускалися на плечі та спину, і накликає на неї щастя та плідність. При цьому вимовляє такі слова: “Я зв’язую тебе з молоком землі і травами, з багатством та потомством; опоясана, будь сильна і щаслива”. Вислів досить чітко натякає на райдугу, що облягає землю навкруг після того, як прийняла в себе небесне молоко – дощ, зазеленіла травами і стала багатою і сильною»¹⁸¹. Пояс замикає пуп, енергетичний центр, родове, дітородне місце, він вказує на межу між верхньою і нижньою частинами тіла, огортає його як оберіг. Пояс зав’язували особливим вузлом. На Уманщині, як і по всій Україні, є стійкі вірування у силу вузлів, що знайшло своє відображення у висловах: зав’язаний світ, мені як зав’язало.

Важливою прикрасою кожної нареченої вважається намисто. Батьки намагалися обов’язково придбати своїй донці декілька низок коралового намиста. Кількість разків такого намиста (у багатих – до 25) та характер обробки свідчили про достаток молодої. М. Сумцов пише, що «намисто стало символом дівочої цноти, честі, тому в народній поезії розірвати намисто – нанести образу дівчині»¹⁸².

Підкреслимо форму намиста, що лежить на грудях: не коло, а еліпс, яйце. Це форма краплі, «жіночої» води. Голова – обличчя має форму краплі вгору, а намисто – краплі вниз, вони цікаво перегукуються. Намисто і волосся обрамляють «екран душі», як у медальйоні¹⁸³.

На Уманщині дуже поширене намисто з бурштину, одну довгу його низку носили разом із кораловим. Вважалося, що бурштинове намисто зміцнює здоров’я жінки.

Взагалі весільному одягу нареченої, його знаковості надавалося великої ваги, тому й готували його заздалегідь, старанно продумували кожну деталь, незаперечно дотримуючись традиції, яка передавалася кризь віки від матері до доньки. До вінця наречена йшла, як княгиня, як пава.

Коли задзвонять до церкви, батько й мати молодої благословляють до вінця. Батько бере образ, а мати хліб-сіль. Молоді стають на рядно чи кожух, кланяються, цілують образ і батька в руку, потім кланяються матері, цілують хліб і матір у руку. Поблагословивши молодих, батьки передають їм образ, обрамлений рушником, на якому зображено птахів, червоні квіти та вишито імена молодих.

У с. Собківка хрещена мати давала ікону із зображенням Божої матері з Дитям¹⁸⁴.

Мати кропить тричі молодих свяченою водою, обсипає збіжжям, цукерками, срібними та мідними монетами.

Свашки:

*Кропи, мати, водою, водою свяченою,
Водою свяченою, долею щасливою.*

¹⁸¹ Сумцов Н. Ф. Символика славянских обрядов: Избранные труды. Москва : Восточная литература РАН, 1996. С. 151.

¹⁸² Сумцов Н. Дукаты и намыста. *Киевская старина*. 1890. Т. 31. С. 50.

¹⁸³ Мойсеїв І. Храм української культури : Посібник-дослідження. Київ, 1995. С. 94.

¹⁸⁴ Записано 28. 06. 2003р. в с. Собківка від Шапоренко Меланії Семенівни 1951 р. н.

*І в другий раз кропи, мати, водою, водою свяченою,
Водою свяченою, долею щасливою.*

*І в третій раз кропи, мати, свяченою водою,
Свяченою водою, долею щасливою¹⁸⁵.*

Наречені повинні віддати шану порогові і переступити його разом правою ногою¹⁸⁶.

Молоді йдуть до церкви, до половини дороги їх проводять музики, а потім повертаються, і ходять до родичів молодої і грають їм «На добрий день». У церкві боярин передає образ церковному старості, а той кладе його на аналой. Молоді стають окремо: молодий з боярами поміж чоловіків, а молода з дружками – поміж жінок. Батькам не годилося бути присутніми на вінчанні.

І. Їжакевич. До вінця, 1893 р.

Старша дружка стелить серед церкви, перед аналоєм рушник, а на аналої – хустку. На заклик священика молодих підводять і ставлять на рушник. Старший боярин подає молодому свічки, одну бере собі, одну дає старшій дружці, стає за молодим, а старша дружка – за молодою. Церковний староста виносить вінці і ставить на аналої, священик виходить, благословляє молодих, читає необхідні молитви, бере вінці, благословляє ними молодих, потім кладе їх на голову молодого, молодої. Старший боярин і старша дружка перебирають вінці і тримають їх хусточками (не голими руками) над головами молодих. Священик читає Євангеліє, потім дає його цілувати молодим. Кладе Євангеліє на аналої, а на нього обручки молодих. Ще читає молитви. Бере хустку з аналоя, зв'язує нею руки молодим і обводить їх тричі навкруг аналоя. Обряд обводу

¹⁸⁵ Записано 04. 07. 2001 р. від Томенко Наталії Артемівни, 1924 р. н.

¹⁸⁶ Записано 28. 06. 2003 р. в с. Текуча від Смілянець Ганни Михайлівни, 1926 р. н.

відбувається таким чином: попереду йде церковний староста зі свічкою, за ним священник веде молодих, а за молодими – боярин і старша дружка, що тримають над головами нареченого і нареченої у правих руках вінці, а в лівій – свічки. Навкруги аналою молодих обводять тричі, і кожного разу, ставши на рушник, тричі кланяються. Коли молоді втретє стають на рушник, священник розв'язує їм руки і накладає обручки: обручку молодого накладає на руку молодій, а обручку молодій – на руку молодому (наречені обмінюються обручками), поїть їх вином з посуду, призначеного для цього обряду, читає молитви, благословляє образом.

На Уманщині побутують повір'я, пов'язані з ритуалом вінчання, а саме:

Хто першим переступить поріг церкви, той буде керувати родиною.

Хто з молодих оступиться по дорозі до церкви, той не буде щасливим у шлюбі.

Чия свічка першою згорить під час вінчання, той помре першим.

Чия свічка погасне, той скоро помре.

Ритуал церковного вінчання значно пізнішого походження ніж стародавній весільний обряд. Останньому надавалося великого значення: без весільного обряду вінчання не давало права молодим на спільне життя. «Обряди були неписаними юридичними законами, звичаєвим правом, дотримуватись якого повинні були усі члени роду»¹⁸⁷.

Контрольні запитання:

1. Яка частина весільного обряду називається вінчанням?
2. Які елементи язичницької обрядовості увібрав у себе ритуал вінчання в церкві?
3. Чи дає право молодим на співжиття (згідно народного світогляду) лише ритуал вінчання в церкві ?
4. Які повір'я, пов'язані з ритуалом вінчання, побутують на Уманщині?

3.4. ОБІД У МОЛОДОГО

Коли вінчання скінчиться, молоді з образами і челяддю йдуть до молодого обідати.

Дружки:

*1) Ой були ми в церкві,
Молилися Богу,
Святому Миколі,
Що стоїть на престолі.*

¹⁸⁷ Здоровена Н.І. Нариси весільної обрядовості на Україні. Київ : Наук. думка, 1974. С. 33.

Т. Яблонська Весілля

2) Звінчалась я з паничем,
Не так з паничем, як з мужиком,
Зв'язав мені руки рушником.

3) Січена калинонька, січеная,
А наша Наталя звінчана:
Червоний чобіт на нозі,
Золотий перстень на руці,
Що купив Василь в дорозі.
А у дорозі купував,
А у Гумані торгував,
На тарілці дівці подавав¹⁸⁸.

Дружки:

*А в городі рута, за городом – м'ята,
Скажіть, люди добрі, де молодого хата?*

¹⁸⁸ Ганюченко З. Весіле в с. Гордашівці Уманського повіту в Київщині. *Матеріали до української етнології*. Львів, 1919. Т. XIX–XX. С. 39.

*Ми ходили-блукали, його хату шукали,
 Ми в нього не були, мед-горілки не пили.
 Якщо до нього доб'ємося,
 То горілки нап'ємося:
 Не так із медом, як із вином.
 Будемо сидіти за столом!¹⁸⁹.*

Світилки:

*Соловейку молоденький,
 В тебе голосок тоненький,
 Дай моїй неньці знати,
 Нехай вийде мене стрічати.*

Дружки:

*Свекрушечко та голубочко,
 Подивися у віконце,
 Чи метіль мете,
 Чи невістка йде?
 Метіль мете стежечками,
 Іде невістка з дружечками¹⁹⁰.*

Світилки:

*Вийди, матінко, завітайся,
 Свого дитяти спитайся,
 Де твоє дитя бувало?
 Під царським вінком шлюб брало,
 Шлюб брало, шлюб брало,
 Шлюб брало трьома разами,
 Шлюбувало перед образами¹⁹¹.*

*Де ти, синку, був же,
 Що ти, синку, чув же?
 -Був я у церкві,
 Держав вінок на голові,
 Ще й золоту обручку,
 А молоду – за ручку¹⁹².*

У деяких селах Уманщини парубки загороджували шлях молодому з молодою столом із хлібом-сіллю і водою. Молодята цілують хліб, дякують хлопцям (наречений дає їм гроші на могорич, а хліб забирає з собою). Тоді хлопці прибирають стіл з дороги, а молоді продовжують шлях.

¹⁸⁹ Записала 10.03.1967 р. в с. Бабанка Кучережко Н.А. від Ткачук Фотини Макарівни, 1906 р. н. *ІМФЕ*. Ф. 13–4, од. зб. 515, арк.187, № 4.

¹⁹⁰ Записано 28.06.2004 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни 1922 р. н.

¹⁹¹ Записала 15.11. 1965 р. в с. Бабанка Кучережко Н.А. від Маламуж Наталії Григорівни, 1899 р. н. *ІМФЕ*. Ф. 14–3, од. зб. 515, арк. 42, № 8 (69).

¹⁹² Записала 15.11.1965 р. в с. Бабанка Кучережко Н.А. від Мала муж Наталії Григорівни, 1899 р. н. *ІМФЕ*. Ф. 14–3, од. зб. 515, арк. 44, № 4 (70).

Дружки:

*Ой батьку, батьку рідний наш,
Одчиняй ворітечка проти нас.
Звінчав піп дітки – однолітки
В добрий час¹⁹³.*

У с. Текуча наречених перепинають родичі молодого з хлібом-сіллю та водою біля воріт. Старости забирають хліб, а воду виливають на дружечок.¹⁹⁴

Коли приходять до хати, стають перед порогом і ждуть, поки вийде мати із хлібом просити до господи.

Дружки:

*1) Прилетіла нава, серед двору впала,
Вийди, мати, з хати павоньку вітати!
Це твоя невістка,
Розчесана кіска,
В рутянім віночку
Схилила головочку.*

Світилки:

*2) Схилилася вишня,
Як свекруха вийшла.
А ще лучче схилилася,
Як невістка поклонилася¹⁹⁵.*

Якщо свекрусі не подобається майбутня невістка, то вона довго не виходить з хати; якщо ж симпатизує молодій, то виходить одразу з хлібом і хусткою, вітає «з законом», запрошує дітей з челяддю до хати. Молоді по черзі вклоняються матері, цілують хліб, а потім їй руку. Мати заводить за хусточку дітей до хати. Старший староста перебирає від матері хусточку, подає один кінець молодим, другий тримає сам і заводить їх таким чином за стіл. Над головами у молодих обов'язково повинен висіти вишитий весільний рушник та ікона з образом Божої Матері та Ісуса Христа. А перед ними на столі – коровай, прикрашений калиною, колоссям пшениці, ложки, перев'язані стрічкою¹⁹⁶.

Молоді ідуть на посад.

Дружки:

*1) Іде Микита на посад,
Стрічає його Господь сам,
Гей, із долею, із щасливою,
Із доброю годиною.*

За молодими до хати входить весільна челядь.

*2) Помагай тому,
Хто в цьому дому:*

¹⁹³ Ганюченко З. Весіле в с. Гордашівці Уманського повіту в Київщині. *Матеріали до української етнології*. Львів, 1919. Т. XIX–XX. С. 40.

¹⁹⁴ Записано 25.06.2003. р. в с. Текуча від Мазур Наталії Іванівни, 1938 р. н.

¹⁹⁵ Ганюченко Захар. Весіле в с. Гордашівці Уманського повіту в Київщині//*Матеріали до української етнології*. Львів, 1919. – Том XIX–XX. – С. 40.

¹⁹⁶ Записано 25. 06. 2003 в с. Текуча від Мазур Наталії Іванівни, 1938 р. н.

*Старому й малому,
Вбогому й багатому.
І в другий раз у Божий час...
І в третій раз у Божий час...¹⁹⁷.*

Молодих зазвичай садять на лавку, застелену кожухом вовною догори. Витоки цього звичаю, на думку вчених, сягають «мадленської доби, де визріло вірування, що тотем роду має найближче відношення до плодовитості молодої пари (бо ж і родовід ведеться від нього, він – запліднювач). А відомо ж, що душа тотему сидить у шкурі, тому треба через дотик перейняти від нього його могутню силу»¹⁹⁸.

Коло молодого сідають: старша світилка, старший боярин, старости, а далі – бояри і родичі.

Коло молодої сідають: старша дружка, дружки, рідня.

Дружки:

*Благослови, Боже, і отець, і мати,
Своєму дитяті обідать сидати.*

М. Масловський. Весільний стіл, 1968 р.

¹⁹⁷ Записано 02. 07. 2001р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р.н.

¹⁹⁸ Гуменна Д. Благослови, Мати!: Казка-есеї. Репринт. вид. Київ : КМ Academia, 1994. С. 132.

До хати вносять гільце молодого, яке ставлять на покуті, і дві червоні квітки. Молоді встають, прив'язують до верхівки гільця квітки та пучок житнього колосся.

Світилки:

*Молоде князя встало,
Дві квіточки зв'язало,
Дві квіточки зв'язало,
До гільця прив'язало.*

Батько і мати стають посеред хати.

Дружки:

*Ой ти, Галочко, підведися,
Частує матінка – вклонися,
Бо так, Галю, годиться,
Частує батенько – вклонися¹⁹⁹.*

Першими вітали молодих батьки нареченого. Свекруха зі свекром бажали щасливого подружнього життя. Говорили про те, що з радістю приймають наречену до своєї родини.

Свашки:

*Ой у саду на черешні зозуля кує,
А свекруха до невістки горілочку п'є:
-На здоров'я, невісточко, я до тебе п'ю,
Бо я тебе за рідненьку до себе беру²⁰⁰.*

Пили за молодих, одна чарка «ходила кружка», а молодим наливали у чарочки, куплені спеціально для весілля. Молоді не пили, а тільки пригублювали. «Молодим і всій молоді наливали солоденької, що готували з перепаленого цукру, додаючи перець, гвоздику, корицю. Бо ж діти за столом сиділи, молоденькі дівчата і хлопці, куди ж, мовляв, їм пити. Колись казали: «Ой було весілля – відро горілки пішло», а зараз треба 120 літрів. А то було, що око горілки (три літри) йшло на весілля»²⁰¹. У 60-х р.р. ХХ ст. у с. Бабанка на стіл подавали капусту, борщ, м'ясо з картоплею, молоко з локшиною або, замість молока, «колотуху» з пиріжками і варення. Серед напоїв були горілка, вишнівка, слив'янка, тернівка. Давали по чарці-дві до кожної страви²⁰². У 1954 р. в с. Гереженівка на стіл подавали борщ, тушену капусту, затірку, «бабку», картоплю з м'ясом, порізаний на шматочки холодець. Пили квас із сухофруктів та горілку²⁰³.

Дружки:

*1) Голубчик сивесенький,
Батенько ріднесенький*

¹⁹⁹ Записала в 1965 р. в с. Бабанка Кучережко Н.А. від селянина Никона. *ІМФЕ*. Ф.14–3, од. 36. 515, арк. 44, №8 (79).

²⁰⁰ Записано 25. 07. 2003 р. в с. Текуча від Мазур Наталії Іванівни, 1938 р. н.

²⁰¹ Щербань С. Весілля у селі Краснопілка на Уманщині // *Українська родина : Родинний і громадський побут / Упорядник Л. Орел. Київ : В-во імені Олени Теліги, 2000. С. 185.*

²⁰² *ІМФЕ*. Ф. 14–3., од. 36. 515, арк. 169.

²⁰³ Записано 29. 06. 2003 р. в с. Гереженівка від Мельник Наталії Василівни, 1931 р. н.

*Шапочку в руках носить,
Нас обідать просить.
Голубка сивенька,
Матінка рідненька
Хусточку в руках носить,
Нас обідати просить.*

У молодого. Умань, 24.09.1962 р.

Світилки:

*2) Пообідай, пообідай, молода паро,
Що ненька готувала.
Зготувала ненька два голубчика
Для сина і невісточки.
Зготувала перепелина
Для ріднесенького сина²⁰⁴.*

Дружки:

*1) Ми не прийшли обідати,
Ми прийшли відвідати,
Чи всі живі, чи здорові,
Чи ж є той Іван вдома.
І всі живі, всі здорові
І є той Іван вдома²⁰⁵.*

*2) А пливали лебеді по воді,
Жовті карасі по росі,
А зелена петрушечка у грядці,*

²⁰⁴ Записано 05. 07. 2004 р. у с. Томашівка від Перепелиці Тетяни Миколаївни, 1932 р. н.

²⁰⁵ Записано 28. 06. 2003р. в с. Собківка від Шапоренко Меланії Семенівни, 1951 р. н.

*Дайте боярам по чарці!
Ми ж самі не хочемо,
За боярів просимо.*

*3) Здвигнулися стіни,
Як бояри сіли.
Ще дужче здвигнуться,
Як горілки нап'ються.*

Бояри у відповідь:

*Здвигнулися стіни,
Як дружки сіли,
Ще дужче здвигнуться,
Як дружки нап'ються.*

Дружки:

*Візьми, Іване, ложку –
Покажи нам дорожку,
Нехай ми будемо знати,
З ким сіли обідати.*

Світилки:

*Іванова ненька старенька,
Як голубочка сивенька,
По хаті ходить,
Роботу робить.
Ще й гостей просить.*

*Прийде до столу близенько,
Схилить голівку низенько:
Ой їжте й пийте, любі гості,
Прошу вас обідати.*

Свашки:

*Їжте ж ви та не бійтеся,
Пийте ви – не вагайтеся:
В нас нема такого
Чоловіка лихого,
А в нас люди все добресенькі,
Калачики все білесенькі,
І вино – зелено,
І горілочки з перцем...
Хоч з перцем – не з перцем,
Якби з щирим серцем!*

Дружки:

*Спасибі, матінко,
За вашу честь:
Подоволі хліба й солі*

*На столі єсть,
Подоволі хліба й солі
Ще й вина.
Спасибі, матінко,
За все сповна.²⁰⁶*

Спочатку на стіл подають смажену капусту.

Світилки:

*Їжте, дружки, капустку,
Їжте капусту тлусту,
Комара задушили,
Капусту помастили.
Їжте капусту ложками,
Бо в нас капуста діжками,
А як не буде хватати,
То підем у сусід позичати²⁰⁷.*

Потім пригощають смаженим м'ясом, борщем, затіркою, варениками зі сметаною, іноді – пшоняною кашею з молоком.

Дружки: *1) Кухарка люшню вкрала,
До порога рубала,
У печі напалила,
Добрий борщ нам зварила.*

*2) Ми не вмієм по тину лізти,
Ми не хочемо борщу їсти,
Прийміть від мене борщик,
Поставте затірки горщик²⁰⁸.*

Якщо після борщу довго на стіл не подають котлети, тоді дружки співають:

*На печі ведмідь лежить,
Догори лапи держить,
Хоче кухарку з'їсти,
Що не дає нам їсти²⁰⁹.*

Пісні співають до кожної страви, наприклад, до голубців:

*А голубці з перцем кипіли,
У горщику добре упріли,
Хоч з перцем – не з перцем,
Аби з щирим серцем²¹⁰.*

А ще – до чарки:

*1) Де той дядько Йосип,
Що горілку носить,*

²⁰⁶ Записано 28. 06. 2003 р. в с.Собківка від Шапоренко Меланії Семенівни, 1951 р.н.

²⁰⁷ Записано 05. 07. 2004 р. в с. Томашівка від Перепелиці Тетяни Миколаївни, 1932 р.н.

²⁰⁸ Ганюченко З. Весіле в с. Гордашівці Уманського повіту на Київщині. *Матеріали до української етнології*. Львів, 1919. Т. XIX–XX. С.65.

²⁰⁹ Записано 28. 06. 2003 р. в с. Собківка від Шапоренко Меланії Семенівни, 1951 р.н.

²¹⁰ Записано 05. 07. 2004 р. в с. Томашівка.від Перепелиці Тетяни Миколаївни, 1932 р.н.

*Під полою душить?
Він нам дати мусить!
Під полою тисне...
Нехай вона йому скисне!*

*2) Ой чиї ж бо то стакани
На столі рядком стояли
Із медом – вином,
З кучерявим пивом,
Гіркою горілкою?*

*3) То Іванові стакани
На столі рядком стояли
Із медом – вином,
З кучерявим пивом,
Гіркою горілкою²¹¹.*

Світилки дружкам:

*Ласа дружка ласа,
Вхопила кусок м'яса,
Щоб не той Данило,
Було б удавило²¹².*

Дружки:

*1) Світилка – шпилька при стіні,
На ній сорочка не її.
Кричала сусідка під вікном:
«Скидай сорочку, бо стидно».*

Світилки:

*2) Брежете, дружки, як свині,
У мене сорочок дві скрині,
Попрала їх, покачала,
Ще й дружечці позичала.*

Дружки:

*3) Стояла кобила, сохла,
Попід порогом здохла.
Світилки натягали
І зуби поламали.*

Світилки:

*4) Під столом калябатина,
Там свиня обталяпана.
Дружки думали, що мати,
Давай її цілувати²¹³.*

²¹¹ Записано 28. 06. 2002 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Степанівни, 1922 р. н.

²¹² Записано 26.06.2003 р. в с. Текуча від Мазур Наталії Іванівни, 1938 р. н.

²¹³ ІМФЕ. Ф. 14–3, од. Зб. 515, арк. 41, № 52–59.

Світилки:

*1) На городі явір та явір,
Звідти вийшов старший боярин,
А на ньому панчішки, на ньому,
А на ньому з сукна жупаночок,
Бо наш боярин, як паночок.*

Дружки про боярина:

*2) Старший боярин, як баран,
Сидить за столом, як баран:
Перевалом підперезався,
На весілля ізбирався²¹⁴.*

Дружки:

*Мене мати в дружки пускала,
Мене мати добре навчала,
Щоб не їсти по повній ложці,
Щоб не пити по повній чарці,
А пити по половинці,
Щоб хватило всій родинці²¹⁵.*

Багато співають інших пісень, в яких кепкують з бояр, дружки – зі світилок, а світилки – з дружок, наказують молодому шанувати свою жінку, оспівують жаль від розлуки батьків з донькою.

Потім приходиться пора виходити з-за столу і йти у двір танцювати. Вся челядь співає:

*1) Спасибі, матінко,
За вашу честь,
Бо доволі хліба й солі
На столі єсть.*

*2) Доволі хліба й солі,
Ще й вина.
Спасибі, матінко,
За все сповна²¹⁶.*

Далі пісню перехоплюють дружки:

*Ви, старосто – дядьку,
Дайте нам порядку,
Виведіть із хати
Надвір погуляти,
Та по дворі проходитися,*

²¹⁴ Записано 28. 06. 2000р. в с. Герезенівка від Севастьянкової Катерини Іванівни, 1925 р. н.

²¹⁵ Записано 02. 07.2002 р. в с. Ятранівка від Яковлевої Ганни Миколаївни, 1913 р. н.

²¹⁶ Записано 02. 07.2002 р. в с. Ятранівка від Бондар Ярини Іванівни, 1918 р. н.

На боярів подивитися –
 Чи високі, чи низькі,
 Чи далекі, чи близькі,
 Чи високі підбори,
 Чи чорні брови,
 Чи сліпі, чи горбаті,
 Чи вміють танцювати²¹⁷.

Староста виводить з-за стола молодого, а дружка молоду у двір, до музик і там їх під музику «викручують». Ось як описав «викручування» в с. Дубова у 1919 р. Маркил Брижко: «Як тільки молодих виводять на двір, музики починають грати танець «Як ходив журавель, журавель». Староста подає кінець своєї хусточки молодому, а дружка молодій і, пройшовши так кілька кругів танцю, роблять над головою молодих круг справа наліво; староста і дружка роблять круг, а молодий і молода тричі перекручуються так, щоб за кожним разом стояти лицем до старости й дружка»²¹⁸.

Сучасний дослідник О. Курочкін вважає, що весільний танець «Журавель», у якому імпліцитно акцентувався зоорнітоморфний код традиційної культури, генетично тісно пов'язаний з первісною еротикою і магією родючості. Це дає підстави відносити його до рудиментів язичницького світогляду й пережитків колективного оргіастичного свята²¹⁹. Учений веде мову про колективне виконання танцю учасниками весілля, яке нагадує гру «межи сели», про яку пише Б. Рыбаков у своїй праці «Язычество древней Руси»²²⁰. На Уманщині, як бачимо, головними виконавцями танцю є наречений та наречена. «Викручування» молодого та молоді тут нагадує «многочертное плясание на честь Переплута» у контексті Русалій, що символізувало укріплення коренів рослин. Мабуть, таке викручування («многочерти») молодих мало на меті зміцнення, «укорінення» роду, родини, нової сім'ї. М. Терещенко записала цей танець у 20-х роках минулого століття на Звенигородщині, де «з журавлем» ходили у вівторок по обіді, того ж самого ранку, коли сходилися на «кури». За «журавля» ставав найдотепніший боярин. За його одержу береться хто-небудь із весільних, а за того ще хто, і так одно за друге. Набереться величезний ключ з чоловіків та жінок; от вони йдуть і співають «журавля», і крукають. Таким чином вони йдуть по селі і держаться міцно один одного, бо хто одірветься, то мусить дати горілки...»²²¹. Як припускають дослідники, журавель був однією із зооморфних іпостасей поганського Рода, творця і продовжувача життя. Вчені вважають, що такі танці краще збереглися на Подніпров'ї²²².

Коли молодих «викрутять», вони починають танцювати польку, але ані дружки, ані світилки, ані бояри не танцюють, поки молоді не закінчать танок.

²¹⁷ Записано 27. 06. 2003 р. в с.Собківка від Барабаш Папі Варфоломійвни, 1931 р. н.

²¹⁸ Брижко Маркил. Весіле в містечку Дубовій Уманського повіту в Київщині. *Матеріали до української етнології*. Львів, 1919. Т. XIX–XX. С. 64.

²¹⁹ Курочкін О. Прадавній весільний танець-гра «Журавель». *Берегиня*. 2001. № 4. С. 60.

²²⁰ Рыбаков Б. А. *Язычество древней Руси*. Москва : Наука, 1988. С. 680.

²²¹ Кримський А. *Звенигородщина з погляду діалектичного та етнографічного*. Київ, 1930. С. 132.

²²² Курочкін О. Прадавній весільний танець-гра «Журавель». *Берегиня*. 2001. № 4. С.59.

А. Пришжиховський. Музики (друга пол. ХІХ ст.)

До революції на весіллях на Уманщині грав невеличкий оркестр – скрипка, цимбали, бубон. Такий колектив музикантів був у кожному селі. У с. Бабанка жила бідна сім'я музикантів на прізвисько «Спасіба». Нагородили ним їх

односельці тому, що вони за все дякували Богу та людям і часто вживали російське слово «спасибо». Спасіба мав синів-музик, які й грали на цимбалах, скрипці та бубоні на весіллях. Усіх музикантів люди в окрузі теж почали називати «спасібами». Згадка про це зберігалася між старими людьми до 60-х р.р. ХХ ст., про що й свідчать архівні документи ІМФЕ ім. М. Т. Рильського²²³.

Молоді вклоняються музикантам, тоді вже починають танцювати всі. Після танців присутніх запрошували до хати. Світилки ставали на порозі і починали співати:

*Ой на хаті ячмінь
Сріблом – золотом зацвів,
Хто ж його буде жати?
Петрусева мати!
А батько – косити,
До хати просити²²⁴.*

В хаті частують родичів молодого – «кличуть на почесну».

Світилки:

*Благослови, Боже,
І отець, і мати,
Своєму дитяті
Весь рід частувати.
І в другий раз у Божий час:
Благослови, Боже...
І в третій раз у Божий час:
Благослови, Боже...²²⁵.*

Спочатку запрошували «на почесну» батьків молодого, родичів і молодь. Боярин казав: «*Десь тут у нашого молодого є батько й мати, прошу на почесну!*». Музики починали грати, а батьки підходили, випивали по чарці, виголошували здравицю на адресу молодих. Якщо в чарці, лишалось трохи горілки, то виливали її під стелю: «Щоб діти брикали». Клали також на тарілочку гроші. Так само чинили всі, кого викликали «на почесну».

Всі знову виходили на двір танцювати. Молода гуляє в молодого до самого полудня. В полудень молоду з дружками закликають до хати і дають полуднувати.

Дружки:

*Благослови, Боже,
І отець, і мати,
Своєму дитяті
Низенько вклонятись.*

Молода ставала на порозі, збиралася йти додому, аби продовжувати святкувати весілля.

²²³ ІМФЕ .- Ф. 14 – 3. од. 3б. 515, арк. 169.

²²⁴ Записано 07. 07. 2001 р. в с. Ятранівка від Комар Ярини Андріївни, 1920 р. н.

²²⁵ Записано 02. 07. 2001 р. в с. Ятранівка від Слюсар Ганни Іванівни, 1921 р. н.

Дружки:

1) *Рости, сосно, вгору, вгору,
Догори гіллячками.
Йди, Марусю, додому
Зі своїми дружками!*

2) *Тобі, сосно, не хилитися,
Нам казали не баритися –
Зарання, зараненька,
Щоб не гнівалась ненька.*

3) *Сонце віконце торкає,
Сонце віконце торкає,
Десь мене ненька чекає.
Та казала не баритися,
Та казала не журитися,
Перцю-шахрану тручи,
Любої дочки ждучи.*

4) *Доки будемо стояти,
Цю травицю топтати
Чорними чобітками,
Срібними підківками²²⁶.*

5) *Марусю, товаришко,
Покидай товариство,
Покидай ще й гуляння,
Йди додому зарання,
Зарання, зараненько,
Щоб не гнівалась ненька.
Вона ж десь виглядає,
Вечеряти чекає²²⁷.*

*– Котиться сонечко, котиться,
Чогось мені додому хочеться.
Веди мене, Іванку, де ти мене взяв,
Щоб на мені віночок не зів'яв.
– Не зів'яне, Галинко, не зів'яне,
Бо старша дружка догляне²²⁸.*

²²⁶ Записано 28. 06. 2003 р. в с.. Собківка від Шапоренко Меланії Семенівни, 1951 р. н.

²²⁷ Записала 10. III. 1967 р. в с. Бабанка Кучережко Н.А. від Ткачук Фотини Макарівни, 1906 р. н. – ІМФЕ. – Ф. 14 – 3, од. 36. 515, арк. 187.

²²⁸ Записано 04. 07. 2002 р. в с. Молодецьке від Пушкаренко Софії Степанівни, 1937 р. н.

Мати обсіпала молодих житом, грішми, кропила свяченою водою:

*Кропи нас, матінко,
Свяченою водою,
Свяченою водою,
Щасливою годиною²²⁹.*

Обсіпання має на меті сприяти багатому і щасливому життю молодих, а також стимулювати народження дітей. Зерно уподібнювалось дощу: запліднена зернами і зволожена дощами мати-земля вступала в період вагітності і починала свої благодатні пологи. Із дощовою водою, із зернами пшениці чи жита поєднувалася думка про подружнє сім'я. Згідно весільного обряду, молодих обсіпають зерном, що пророкує їм багато дітей (таке ж значення має дощ у день весілля)²³⁰. Мати дає молодому дві хлібини і випроводжає за ворота весільний «поїзд». Вона веде молодих з двору за хусточку, батько несе хліб, староста і сваха – горілку й закуску.

Свашки та світилки:

*Мати сина рядила,
Місяцем обгородила,
Зорею підперезала,
До тещі проводжала.
Мати сина виряджала,
Виряджала і навчала:
– Ой, їдь, синку, та до тещі в гості,
Та сядь, синку, на посад,
А як буде теща частувати,
Буде тобі горілки давати,
То не пий, синку, вина й горілки,
Не пий, синку, першої чарки,
Випий, синку, тільки другу чарку.
Першу вилий коневі на гриву,
Щоб та грива була кучерява.
Щоб та теща була до тебе ласкава,
Щоб гривонька шовком шелестіла,
А щоб теща тебе полюбили²³¹.*

Дружки:

*1) Свекруха виводила,
Свекруха проводила
Через три пороги,
Через перелази,
Двадцять чотири рази.²³²*

²²⁹ Записано 26. 07. 2001 р. в с. Ятранівка від Комар Ярини Андріївни, 1920 р. н.

²³⁰ Афанасьев А. Поэтические воззрения славян на природу. В 3-х т. – М., 1865. – Т. 2. – С. 178.

²³¹ Записала у 1965 р. в с. Бабанка Н. Кучережко. – ІМФЕ – Ф. 14–3, од. зб. 515, арк. 38.

²³² Записано 06. 07. 2001 р. в с. Ятранівка від Горенко Марії Марківни, 1926 р. н.

2) *Стелися, хмелю, стелися,
Молода, добре дивися,
Бо тут вулички вузенькі,
Чи є ж твої подруженьки усенькі?
Стелися, хмелю, по тину,
А ти, золото, по ньому,
А ти, золото, по ньому,
Бо йде Галя додому*²³³.

Контрольні запитання:

1. Як зустрічала молодих мати молодого?
2. Яким чином мати заводила молодих до хати?
3. Чому молодих садять на кожух? Якої доби сягає цей звичай?
4. Що знаходиться на столі перед молодими?
5. Які напої і страви були на весільному столі у молодого?
6. Які пісні співають під час обіду у молодого? Хто їх співає?
7. Які танці танцює молодь у молодого?
8. Який склад весільних музик?
9. Як відбувається у хаті молодого «почесна»?
10. Чому мати обсипає молодих збіжжям?

3.5. ПЕРЕЙМА. ГОСТИНА У МОЛОДОЇ

К. Трутовський. Весільний викуп. 1881 р.

²³³ Записала у 2000р. в с. Оксанине Поліщук К.П. від Поліщук Ганни Василівни, 1924 р. н.

Перейма – це своєрідний торг між молодим і парубками села за дівчину-відданицю. Зустрічали молодого хлібом-сіллю, а він повинен був дати викуп для всієї парубоцької громади, який складався з кварта горілки і шишки.

Урочистий поїзд складався з весільних чинів, які виконували чітко визначені функції у ході цієї частини драматичного обрядодійства: староста і півстароста, боярин і півбоярин, свахи, світилки. Є відомості про те, що до 30-х років ХХ століття була ще посада хорунжого, який ходив з весільною корогвою перед поїздом у поході молодого до молодої (див. картину В. Маковського). Після нього йшов боярин з гільцем, староста з хлібом, а також свахи, світилки. Весільний поїзд виглядав дуже мальовничо, що виявлялося насамперед в одязі: вишиті сорочки, яскраві хустки, плаhti, квіти, стрічки. Бояри, старости були перев'язані рушниками через плечі²³⁴.

Свахи та світилки:

*Ой ви, сусіди, вороги,
Не переходьте дороги –
Нехай перелізе рідня,
Щоб була щаслива година²³⁵.*

Процесія проходила трохи, зупинялася коло першої багатой хати, і мати «поштувала» невістку і всіх, хто йшов до молодої. Дорогою молоді вітаються з усіма, кого зустрінуть.

Свахи:

*Не лякайся, теще!
Не багато йде ще!
Двадцять і ще двоє
На подвір'я твоє,
Двадцять і чотири –
Усі гарні, чорнобриві²³⁶.*

Дружки співають дорогою. Часом у їх піснях береться на кпини гостина у молодого:

*1) Були ми в молодого,
Не їли нічого,
Не їли й не пили,
Тільки дурно ходили.
Наварили нам полови,
Щоб ми в роті покололи.*

*2) Були ми у ненечки,
Їли ми варенички:
По столі котилися,
В сметану вмочилися.*

²³⁴ Записано 26. 07. 2001 р. в с. Ятранівка вд Комар Ярини Андріївни, 1920 р. н.

²³⁵ Записано 28. 06. 2003 р. в с. Собківка від Потопальської Мотрони Михайлівни, 1944 р. н.

²³⁶ Записано 07. 07. 2001 р. в с. Ятранівка від Гевеленко Марії Григорівни, 1928 р. н.

3) *Лети, лети, соколику, попереду нас
Та занеси вісточку перш за нас,
Нехай вийде стара ненька з калачем,
Вінчалася її донька з паничем.
Не так з паничем, як з мужиком,
Як зв'язала білі ручки рушником.*

4) *Ти ж матінки моя,
А я уже не твоя,
Вже ж бо я того пана,
З ким до шлюбу стала²³⁷.*

У с. Текуча наречена під час зупинок повинна була випити трохи горілки, а решту вилити на дружок. На що ті у відповідь співають:

*Золото, Марусю, золото.
Не лий горілки в болото.
Пий горілочку, не впивайся,
Низенько матінці вклоняйся.
Дай же матінці низький уклін,
Склонися матінці аж до ніг²³⁸.*

Весільний поїзд підходить ближче до хати.

Дружки:

*Соловейку маленький,
В тебе голос тоненький.
Дай моїй матінці знати,
Що я є коло хати²³⁹.*

Перед порогом молода з дружками і поштою чекає. Мати виходить з хлібом.

Дружки:

*Не пізнала мати
Свого дитяти
За русими кісоньками,
За дрібними слізеньками.*

Починається «перейма». Перед ворітьми біля хати молодої стоїть стіл, на якому хліб-сіль, відро з водою та кварта, а за ним – парубки. Молоді повинні були напиться води. Хлопці ж пропускають на подвір'я лише молоду, а з молодого та його гостей вимагають «столове» (викуп). Зазвичай молодий дає гроші й горілку і його пропускають.

Світилки: *Оксанинські хлопці – цигани,
Поставали на воротах з киями,
За чарку горілки не пускають до дівки²⁴⁰.*

²³⁷ Записано 04. 07. 2001 р. в с. Затишок від Томенко Наталії Артемівни, 1924 р. н.

²³⁸ Записано 26. 06. 2003 р. в с. Текуча від Мазур Наталії Іванівни, 1938 р. н.

²³⁹ Записано 28. 06. 2003 р. в с. Текуча від Смілянecь Ганни Михайлівни, 1926 р. н.

²⁴⁰ Записала у 2000 р. в с. Оксанине Поліщук К.П. від Поліщук Галини Василівни, 1928 р. н.

Молодий приєднується до молоді і стає з нею біля порога.
Дружки:

*1) Не пізнала мати свого дитяти
За дрібними слізеньками
Межи нами, дівоньками.
Матінко моя рідна, чи я ж тобі не рідна?
Відколи я прийшла, ти до мене не вийшла.
Проминула ворота та й стою, як сирота.
Тільки матінка на поріг,
Її донечка аж до ніг:
-Ой спасибі вам, моя матінко,
За ваше коханнячко.
Ой що ви мене кохали, на гуляннячко пускали.
Раненько піду, а пізенько прийду –
Нічого не казали²⁴¹.*

*2) Усі двори обходила, (2)
Слізеньки не проронила.
Як на батьків двір прийшла, (2)
Стала та й заплакала.
Яворе –явороньку, (2)
Ой, дворе мій, двороньку,
Я ж тебе обмітала (2).
Чому ж я тобі тяжка стала?
Не так цьому дворові, (2)
Як рідному батькові.
Я ж батька любила (2)
Та чимось не вгодила.*

*3) Прилетіла пава,
На порозі впала,
В рутянім віночку
Схилила голівочку.
То ж не пава впала,
То Галина стала.
В рутянім віночку
Схилила голівочку²⁴².*

Згідно етнографічних записів З. Ганюченка на початку ХХ століття у с. Гордашівка додому поверталася сама молода з дружками (її ніхто не стрічав), а молодий приходив пізніше. Тоді весілля відбувалось за таким сценарієм: «Мати просить молоду з дружками за стіл, проте вони відмовляються і йдуть гуляти у двір. Коли дружки почують, що грають музики і молодий вирушив, то

²⁴¹ Записала у 2000р. в с. Оксаніне Поліщук К.П. від Поліщук Ганни Василівни, 1928 р .н.

²⁴² Записано 28. 06. 2002 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р. н.

вони йдуть за стіл коло молодої: праворуч – дружки, ліворуч – брати. Брати сідають на місце молодого і, коли той увійде до хати, не пускають сідати коло сестри, поки він не заплатить за неї. Молодого вже біля воріт перепиняють парубки з хлібом і сіллю, а він дає їм горілку і гроші. Якщо парубків такий дар не влаштовує, та до того ж і молодому вони не дуже симпатизують, то вони беруть зі стола хліб, ріжуть його навпіл і шматки віддають свиням. Це вважалося великою образою молодого, ганьбою. Та таке могло бути винятком, зазвичай сторони домовлялись»²⁴³.

Перед порогом молодого перепиняв другий стіл, на якому стоять хліб, сіль і вода. Молодий зі свашками та боярами стають перед столом.

Свашки:

*Ой свату наш, свату,
Пусти нас у хату.
Не багато нас наїхало:
Сім боярів кіньми,
Два братики рідних,
І свашки, світилки,
Вся наша родинонька*²⁴⁴.

У другій пісні висміюють свата.

Свашки:

*А в нашого свата
Солом'яна хата,
Та боїться пустити,
Щоб не розвалити*²⁴⁵.

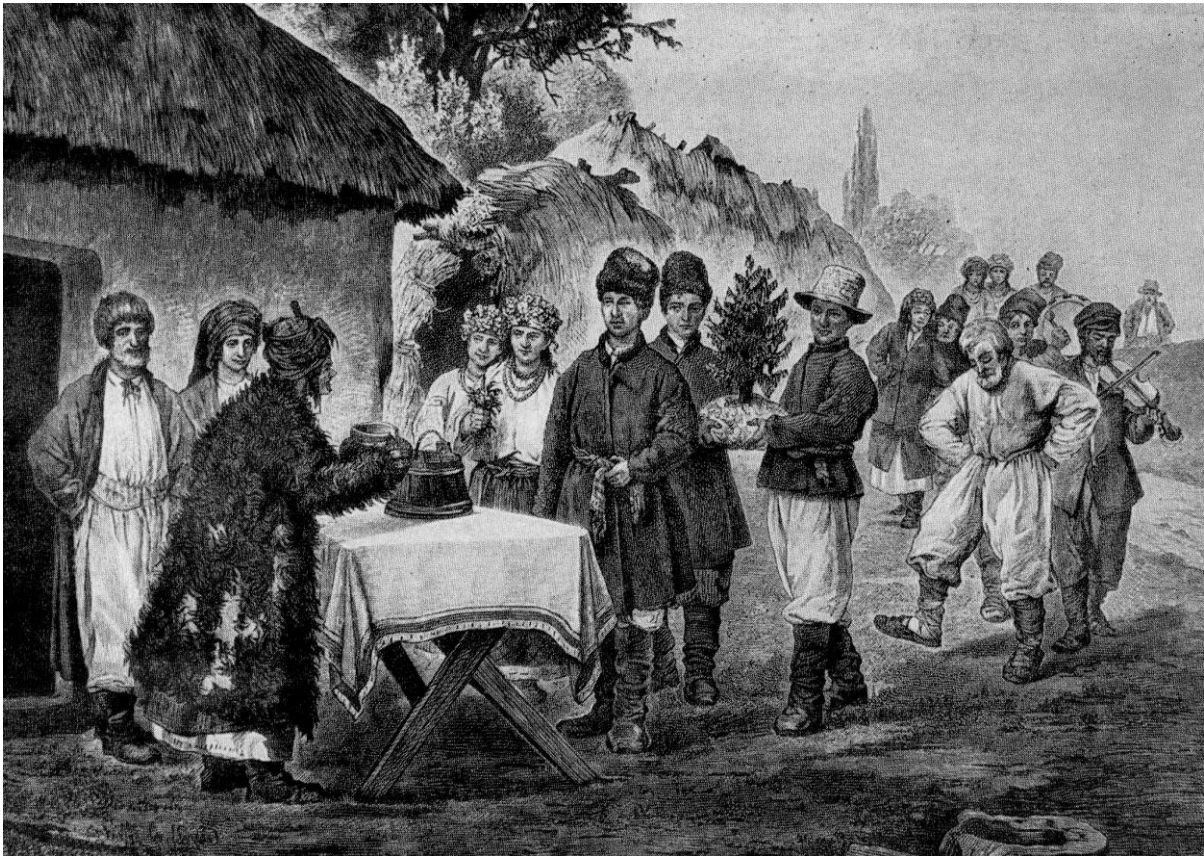
Коли проспівують цю пісню, то теща виходить із хати у кожусі, вовною догори, ритуальній одежі (це Докія Гуменна пов'язує з традицією доби оріньяку), «зустрічає молодого у своїй другій, звіриній подобі, як зустрічала десятки тисяч років тому, з тією різницею, що колись то була віра, а тепер незрозумілий звичай»²⁴⁶ і міняється з молодим хлібом (якщо зять їй не подобається, то вона не виходить довгий час). Теща пригощає його чаркою горілки, яку він виливає за плечі наливає вдруге – молодий виливає, і лише третю випиває, (цей ритуал учені вважають рештками давнього обряду

²⁴³ Ганюченко З. Весіле в с Гордашівці Уманського повіту на Київщині. *Матеріали до української етнології*. Львів, 1919. Т. XIX–XX. С. 63.

²⁴⁴ Записано 28.06.2003 р. в с. Собківка від Барабаш Паші Варфоломійовни, 1931 р. н.

²⁴⁵ ІМФЕ. Ф.14–3, од. 36.162, арк. 27.

²⁴⁶ Гуменна Докія. Благослови, Мати!: Казка-есеї. Репринт. вид. Київ : КМ Academia, 1994. С.132.

І. Їжакевич. Зустріч зятя тещею, 1898

жертвоприношення, мати тут виступає у ролі жриці)²⁴⁷. Молодий каже про свій намір піддобритися до братів подарунками і просить їх пустити до молодої. На переговори він посилає старостів. Вони заходять до хати, а їх намагаються перев'язати рушниками, проте вони не даються і кажуть братам, що їм кланяється молодий. Їм відповідають: «Молодому кланяється кицька». Потім відбувається обмін жартами. Боярів, свашок, світилок обдаровують хустками чи рушниками. Після цього молоді жінки беруть решето і співають таку пісню:

*Решето тороче,
Чого воно хоче?*

*Півтора золотого
Від князя молодого*²⁴⁸.

Бояри кидають у решето грошей. Стіл приймається і мати вводить молодого за хусточку до хати. Він сідає збоку на лавці, а його старости підходять до стола і починають торгуватися з братами за молоду.

²⁴⁷ Охрименко В. Значение малорусских свадебных обрядов и песен в истории эволюции семьи. I. Матриархат // Этнографическое обозрение. 1891. – № 4. – С. 66.

²⁴⁸ Ганюченко З. Весіле в с. Гордашівці Уманського повіту в Київщині // Матеріали до української етнології. – Львів, 1919. – Т. XIX–XX. – С. 45.

Дружки:

*А біжи, братику, у лавку,
Та купи, братику, нагайку,
Зажени зятенька під лавку:
Нехай буде знати,
Яку жінку купувати²⁴⁹.*

Свашки:

*Та біжи, зятеньку, у вишневий сад,
Та виріжи, зятеньку, вишневий прут,
Та зажени братика в тісний кут.
Нехай буде знати,
Як сестру продавати²⁵⁰.*

Тоді зять дає гроші і подарунки шурина, вони п'ють по чарці горілки. Тим часом дружки починають лаяти брата.

Дружки:

*Татарин, братику, татарин,
Продав сестрицю за таляр,
А русу косу за п'ятак,
Біле личенько віддав так²⁵¹.*

Брат виходить з-за стола, а на його місце сідає молодий коло молодії. Батько й мати підходять до столу і починають частувати.

Дружки:

*Ой ти, Галю, підведись.
Частує матінка – вклонись,
Бо так, Галочко, годиться,
Частує батько – вклонися²⁵².*

Після частування починають полудень»²⁵³.

В цей час дружки співають такі пісні, в яких звучать і гордість за молодих, і настанова матері донці, як треба годити свекрусі, шанувати нову рідню, жаль за рідною домівкою, ненькою, татом.

Дружки:

*1) З калиноньки дві квіточки,
В тебе, мати, милі діточки,
Тобі, мати, не журитися,
Тобі, мати, веселитися.
Твоя дівка добра*

²⁴⁹ Ганюченко З. Весіле в с. Гордашівці Уманського повіту в Київщині // Матеріали до української етнології. – Львів, 1919. – Т. XIX–XX. – С. 45.

²⁵⁰ Ганюченко З. Весіле в с. Гордашівці Уманського повіту в Київщині // Матеріали до української етнології. – Львів, 1919. – Т. XIX–XX. – С. 45.

²⁵¹ Ганюченко З. Весіле в с. Гордашівці Уманського повіту в Київщині // Матеріали до української етнології. – Львів, 1919. – Т. XIX–XX. – С. 45.

²⁵² Записала в 1965 р. в с. Бабанка Кучережко Н.А. від селянина Никона. – ІМФЕ – Ф. 14 – 3, од. 36. 515, арк. 44, № 8(79).

²⁵³ Ганюченко З. Весіле в с. Гордашівці Уманського повіту в Київщині // Матеріали до української етнології. – Львів, 1919. – Т. XIX–XX. – С. 45.

*Та спіймала бобра
В зеленому житі,
В чорному оксамиті,
У вишневому садочку,
Романа за ручку²⁵⁴.*

*2) Ой уже вечір, уже й не раненько,
Чом не вчиш мене, ненько.
Чом не вчиш, не навчаєш,
Як свекрусі годити?
– Ой, доню, знаєш ти сама,
Як свекрусі годити.
Устань раненько, вмийся біленько:
«Добрий день тобі, ненько!»
Держи в хатоньці, як у віночку,
Рушничок на кілочку.
Держи відерця всі чистесенькі,
Водиці повнесенькі.
Прийдуть зовиці водиці пити,
Будуть тебе хвалити:
«Наша невістка доброго роду –
Держить холодну воду».*

*3) І серед ночі, і опівночі
Йди, невістко, по воду.
Невістка з серця та за відерця –
Та й до броду по воду.
– Перстені мої срібні, золоті,
Засвітить до криниці.
Принесла води, дала всім пити,
Та й стала ложки мити.
Помила ложки та й попрятала,
Та сіла, заплакала:
«Щоб ненька знала,
То б вечерю прислала
Або місяцем, або зорою,
Братиком чи сестрою».*

*4) Ти ж казала, моя нене,
Що не забудеш мене.
А тепер, моя нене,
Надивляйся на мене.*

²⁵⁴ Записала 16. XII. 1965 р. в с. Бабанка Кучережко Н.А. від Олійник Марфи Петрівни, 1919 р. н. *ІМФЕ*. Ф. 14–3, од. зб. 515, арк. 40, № 10 (121).

*Ще й на мою русу косу,
Ще й на мене, хорошу!*

*4) Жалуй мене, мій батеньку,
Жалуй мене,
А в чужую сторононьку
Не дай мене.
Бо чужая сторононька
Без вітру шумить,
Чужий батько, чужа мати
Не б'є, та болить.
Чужий батько, чужа мати,
Не б'є, та болить,
А як піде до сусіди,
То й обсудить*

*5) Мене батько не жалує,
Молоду заміж дає.
Молоду як ягоду,
Як червону калину.
Як маєш мене дати,
Дай мене змалювати
В світлиці на стіночці,
В сінях на веречках.
Вийде мати воду брати,
Буде дочку споминати.*

*6) Ненько моя, ненько рідная,
Чим я тобі надокучила?
Чи в суботу умиваннячком,
Чи в неділю убираннячком?
Чи пізно виглядаючи,
На гуляння збираючись?
Чекай, ненько, до неділеньки –
Не побачиш ані дівоньки.
Чекай, ненько, аж до другої –
Не побачиш ані одної.*

*7) Ой не жаль мені за зозуленьку,
Що рано кувала.
Тільки жаль мені на свого батенька,
Я в нього не гуляла.
І не гуляла, й не діувала,
Розкоші не зазнала.
Одну батенько свитку ісправив*

*Та й до шлюбу відправив.
Одну мати ленту купила,
Я ж її не сходила.
І не сходила, й не зносила,
Старшій дружці дала²⁵⁵.*

Іноді полуднувати готують у старшої дружки, і тоді цей обряд називають «дружчини». Його було зафіксовано у 1919 році в с. Гордашівка і опубліковано у Львові на сторінках часопису «Матеріали до української етнології». Старша дружка забирає молоду, молодого, боярів з дружками і музикантами до себе додому полуднувати. Тоді дружку перев'язують рушником і боярин веде її за рушник до її хати. Музики дорогою грають.

Дружини м. Умань 1962 р.

Дружки:

*1) До дружки ми йдемо,
Подарки несемо
З зеленої м'яти
До дружки до хати.*

*2) А дружчина ненька
Весь день веселенька,
Цілий день увивається,
Гостей сподівається.*

²⁵⁵ Записано 28.06.2002 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р. н.

Всі полуднують у дружки, потім співають, танцюють і повертаються знову до хати молодої²⁵⁶.

Контрольні запитання:

1. Опишіть весільний поїзд, що йде до молодої.
2. Що таке «перейма»? Опишіть її.
3. Як теща зустрічала зятя?
4. Чому зять не пив першої чарки?
5. Як «викупляє» молодий молоду?
6. Які пісні співають дружки під час полудня у молодої?

3.6. ПОКРИВАННЯ МОЛОДОЇ

А. Ждаха. Молоду покривають. Поч. 1900-х років

Покривання – весільна обрядодія, у процесі якої на голову молодої надівають убір заміжньої жінки, хустку.

Перед вечерею молода ховається де-небудь і не хоче, щоб з неї знімали вінок і квітки. Старший боярин шукає молоду.

Дружки:

*Ой у неділю пішла Галя у шавлію:
– Ой хто ж мене в шавлії знайде,
Тому я судяна.*

²⁵⁶ Ганюченко З. Весіле в с. Гордашівці Уманського повіту в Київщині. *Матеріали до української етнології*. Львів, 1919. Т. XIX – XX. С. 46.

Пішла матінка – не знайшла,
 Вирвала квітку та й пішла:
 – Квітка моя мила, рожева,
 Доню моя мила та люба,
 Кому ти судяна?
 Пішов батечко – не знайшов,
 Вирвав квіточку та й пішов:
 – Квітка моя люба, рожева,
 Доню моя мила та люба,
 Кому ж ти судяна?
 Пішла сестриця – не знайшла,
 Вирвала квітку та й пішла:
 – Квітка моя люба, рожева,
 Сестро моя мила та люба,
 Кому ж ти судяна?
 Пішов братичок – не знайшов,
 Вирвав квіточку та й пішов:
 – Квітка моя люба, рожева,
 Сестро моя мила та люба,
 Кому ти судяна?
 Пішов Василько та й знайшов,
 Взяв за рученьку та й прийшов:
 Квітка моя люба, рожева,
 Галю моя мила та люба,
 Ти ж мені судяна²⁵⁷.

Боярин знаходить наречену, бере її за рушник, котрий вона носить на руці впродовж усього весілля, і веде до молодого. Сходяться всі дружки, бояри, свашки, світилки і музики.

Дружки:

Ще ж ми не грали,
 Ще ж ми не гуляли,
 Позвольте заграти,
 Підемо гуляти²⁵⁸.

Перед порогом свашки, бояри, світилки з музиками їм підспівують:

Ой грали ми, грали попід небесами,
 Скрипками з цимбалами, з молодими боярами²⁵⁹.

А в хаті в цей час готують лавки. Ставлять на стіл їжу, горілку, мати бере хліб, світить свічку і йде запрошувати молоду і молодого до хати, садить їх за стіл.

Дружки:

Засвіти-но, мати, свічку,
 Постав на столі,

²⁵⁷ Записано 28. 06. 2003р. в с.Собківка від Шапоренко Меланії Семенівни, 1951 р. н.

²⁵⁸ Записано 28. 06. 2002 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р. н.

²⁵⁹ Записано 28. 06. 2002 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р. н.

*Нехай же я подивлюся,
Чи пара мені.
Засвітила мати свічку,
Ясненько горить,
З ким я хтіла, з тим я сіла
Серце веселить²⁶⁰.*

Всі нетерпляче чекають, коли ж будуть покривати молоду.
Свашки :

*1) Ой ходила Галина по двору
Та просила вона в неньки імберу:
– Імберу, моя ненько, імберу,
Покривати русу косу звечору.*

*2) Чого ви, дружки, сидите?
Чом ви додому не йдете?
А вже Галина наша – не ваша,
З собою не візьмете.*

Дружки відповідають:

*3) Ой хоч же ми сидимо,
Вашого хліба не їмо,
Вашого хліба, вашої солі –
Все своєї молоді.*

Світилки:

*4) А ви, дружечки, не сидіть,
Беріть торбинки та й ідіть
Село від села, хата від хати,
Та й будете щось мати.*

Дружки:

*5) Світилочка – пані
В синьому жупані,
В черевички взулась,
Як жаба надулась.*

Світилки:

*6) Одна дружка – як дужка,
Друга - як подушка,
Третя – як корова:
Усіх людей поколола.*

²⁶⁰ Записано в с. Текуча 05. 07.2004 р. від Мазур Наталії Іванівни, 1938 р. н.

Дружка:

7) Понаїхали боярове з чужого села
Та й привезли світилочку – мовчазна.
А що ж їй дати їсти? Качана,
Щоб пісеньку почала.

Світилки:

8) З'їв собака грушку
Та злякав старишу дружку,
Та побіг додому,
Та сказав рудому,
А той з того страху
Та вкрав старишу сваху.

Дружки:

9) А в миснику пляшка стояла,
А в ту пляшку кицька на...ла,
А дружки не знали
Та світилок частували.

Світилки:

10) Кленові листочки,
Ви ж хазяйські дочки,
Якби ви розум мали,
Ви б цієї не співали!

11) Мир - миром,
Вареники з сиром,
А зверху сметана,
Дружко засіяна,
Помирімося!

Дружки:

12) Мир – миром,
Вареники з сиром,
А зверху цибуля,
Світилко-сивуля,
Помирімося!²⁶¹

Свашки просять у старости благословення покривати молоду.

Свашки:

– Пане старосто і пане півстаросто! Благословіть в добрий час з молоді квітки зняти та надіти хустку!

²⁶¹ Записано 28. 06. 2002 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р. н.

Староста:

– *Хай Бог благословить!*

Свашки:

– *Пане старосто і пане півстаросто! Благословить вдруге в добрий час з молодої квітки зняти та надіти хустку!*

Староста:

– *Хай Бог благословить!*

Свашки:

– *Пане старосто і пане півстаросто! Благословить втретє в добрий час з молодої квітки зняти та надіти хустку!*

Староста:

– *Хай Бог благословить!*

вашки співають:

*Благослови, Боже,
І отець, і мати,
Твоєму дитяті
Віночок скидати.*

(Молода починає плакати)

І в другий раз у Божий час...

І в третій раз у Божий час...²⁶².

У с. Затишок покривання починають такою піснею:

*Дайте нам тарілки,
Дайте нам намітки,
До намітки свахи,
Та й будемо покривати²⁶³.*

Мати молодої кладе на стіл хустинку на тарілці. Молода тричі її відкидає, а мати тричі повертає.

Дружки:

*Догадайся, Ганнусю,
Чого мати до комори пішла?
Чи по той серпаночок?
Чи по рутвяний віночок?
Чи по теє завиваннячко,
Що останнє дівуваннячко?²⁶⁴*

Дружки співають:

*Ой що ж бо то та унесено
Та на столі та й покладено?
Чорне, мов каглянка,*

²⁶² Записано 29. 06. 2003 р. в с. Гереженівка від Мельник Наталії Василівни, 1931 р .н.

²⁶³ Записано 04. 07. 2001 р. в с. Затишок. від Томенко Наталії Артеміївни 1924 р. н.

²⁶⁴ Записано 28. 06. 2002 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р.н.

*Грубе, як ряднянка?
Треба його взяти
Й ним каглу затикати.*

Світилки у відповідь:

*Ой що ж бо то та й унесено,
Та на столі та й покладено?
Як біль – білесеньке,
Як папір тонесеньке.
Треба його взяти,
Голівку зав'язати²⁶⁵.*

Дружки побачили, що свашки намірилися знімати квітки з молодої починають співати:

*1) Коріися, сухий дубе, коріися,
Молодая Наталю, боронися,
Не дай свої кісоньки ламати,
Краще було б дівкою гуляти.*

*2) Десь у тебе, Наталка, батенька нема,
Десь у тебе, Наталю, і мати не рідна,
Десь твої братики на війні,
Десь твої сестриці у чужій стороні,
Немає кому боржити кіски тобі²⁶⁶.*

Дві свахи (від обох родин) стають по обидва боки від молодої, розправляють хустку за чотири кінці і махають нею над головою молодої, потім починають знімати вінок²⁶⁷.

Дружки:

*1) Я думала, що то дзвони дзвонять,
А то люди говорять –
Сестра з братовою
Над моєю головою.*

*2) Зася, свашко, зася,
до коси не совайся,
Не ти її кохала,
Щоб ти її ламала:
Кохала її мати,
Нехай іде ламати.*

²⁶⁵ Орадівське весілля. Записувач і упорядник Зінчук С.С. Фольклорні матеріали. Київ : Толока, 2001. С. 36.

²⁶⁶ Ганюченко З. Весіле в с.Гордашівці Уманського повіту в Київщині. *Матеріали до української етнології*. Львів, 1919. Т. XIX–XX. С. 47.

²⁶⁷ Записала у 2007 р. Ходак Л.П. від Круглик-Савенко Марії Марківни, 1941 р. н. з с. Ятранівка. Архів автора.

3) *Ститайся, Ганю, ститайся,
Покриватися не давайся,
Бо в хаті є люди,
Стидно тобі буде*²⁶⁸.

Коли свашки починають знімати вінок з молодої, вона не дається, закручує коси і стрічки в руки, і їм доводиться довго боротись. Якщо молода міцна і хоче посміятись зі свашок, то перекине їх через стіл. Знявши квітки, світилки і свахи покривають молоду з молодим хусткою і співають:

1) *Покривальниця плаче,
Чого вона хоче?
Кібчика кибалочку
На свою головочку*²⁶⁹.

2) *Дружечки, голубочки,
Сходіться до купочки,
Сходіться до хати
Молодих покривати*²⁷⁰.

У с. Дубова молодій на початку ХХ ст. покривали голову спочатку маленькою хусткою або косиночкою чи каптуром, а вже потім – великою, квітчастою.

Свахи (до молодої):

1) *Я тебе, сестро, покриваю,
Щастям, здоров'ям наділяю,
Щоб ти багата була.
Щоб ти щаслива була.*

Свахи (до молодого):

2) *Я тебе, братіку, покриваю,
Щастям, здоров'ям наділяю,
Щоб ти багатим був,
Щоб ти щасливим був*²⁷¹.

У с. Громи після того, як проспівують ці пісні, накривають молодих хусткою і штовхають головами. Це все повторюється тричі. А вже після цього беруться покривати молоду.²⁷² У с. Затишок молоду покривають двома хустками, червоною та білою, що їх вона давала молодому на заручини²⁷³.

²⁶⁸ Записано 04.07.2001р. в с.Затишок від Томенко Наталії Артемівни 1924 р. н.

²⁶⁹ Ганюченко З. Весіле в с. Гордашівці Уманського повіту в Київщині. *Матеріали до української етнології*. Львів, 1919. Т. XIX–XX. С. 46.

²⁷⁰ Брижко М. Весіле в містечку Дубова Уманського повіту в Київщині. *Матеріали до української етнології*. – Львів, 1919. Т. XIX–XX. С. 71.

²⁷¹ Брижко М. Весіле в містечку Дубовій Уманського повіту в Київщині. *Матеріали до української етнології*. Львів, 1919. Т. XIX–XX. С. 65.

²⁷² Записано 04.07.2003р.в с. Громи від Жвавої Марії Дем'янівни, 1925 р. н.

²⁷³ Записано 04.07.2001 р. і с. Затишок від Томенко Наталії Артемівни, 1924 р. н.

У с. Текуча вінок з молодої знімають її мати та дружка. Мати накладає хустку на голову.

Дружки:

*Пристипи, мати, до дочки,
Познімай з неї биндочки,
Нехай вона биндами не має,
Бо вже її дівування минає²⁷⁴.*

А молодий повинен гарно пов'язати хустку на молодій.

Дружки:

*Ми Івана обманили,
Біля нього бабу посадили,
Причепили торбу до боку,
Насипали повну гороху²⁷⁵.*

Під час покривання молода обов'язково мусить плакати, інакше присутні скажуть, що вона не любить своїх батьків і не шкодує за ними.

У селах Західної Уманщини сваха молодої одягає віночка, а сваха молодого – кашкет. Молоді й свахи тричі цілуються. Свахи тричі міняються кашкетом та вінком.

Свахи:

*Зробили ми діло,
Аж нам чоло впріло,
З хліба паляницю,
З Марусі молодицю,
А з хліба підпалка,
А з Івана дядька²⁷⁶.*

Молодий пригощає свашок чаркою горілки. Вони цілуються і приспівують:

*Цілуваннячко, милуваннячко
Від молодості до старості
Дай, Боже, дай!*

Молодій одягають на голову хустку. Мати й батько вітають доньку і зятя з новим життям.

Після того, як молодиця одягала намітку (хустку), вона вже не мала права виходити з непокритою головою за ворота, «на люди». Етнографи зауважують, що вив'язування намітки (хустки) було дуже складною справою. Іноді молодій жінці доводилося звертатися по допомогу до сусідки, яка уміла це робити вправно. Весільну намітку, як і весільні рушники, зберігали як сімейну реліквію²⁷⁷.

Свахи:

*1) А вже ж тобі не ходити,
Куди ти ходила,*

²⁷⁴ Записано 05. 07. 2004 р. в с. Текуча від Мазур Наталії Іванівни, 1938 р. н.

²⁷⁵ Там само. 05. 07. 2004 р. в с. Текуча від Мазур Наталії Іванівни, 1938 р. н.

²⁷⁶ Записано 28. 06. 2003р. в с. Текуча від Смілянець Ганни Михайлівни 1926 р. н.

²⁷⁷ Орел Л. Своя хата – своя мати // Українська родина: Родинний і громадський побут. Київ : Видавництво імені Олени Теліги, 2000. С. 30.

*А вже ж тобі не любити,
Кого ти любила.*

*2) А вже ж тобі не ходити
Яром за товаром,
А вже ж тобі не стояти
З парубком чорнявим.
А вже ж тобі не ходити
У ліс по горішки,
А вже ж тобі забувати
Дівочії смішки.
А вже ж тобі не ходити
У ліс по опеньки,
А вже ж тобі забувати
Оті витребеньки²⁷⁸.*

*3) Пустити ж мене, мій миленький
На крутую гору –
Нехай же я чорнобривців
За косу нарву.*

*А вже ж тобі, моя мила,
Не ходити,
За косою чорнобривців
Не носити²⁷⁹.*

*4) Жаль мені, товаришко, на тебе,
Що ти мене запросила до себе,
Запросила нас із биндами,
А сама пишаєшся з бабами.
Запросила нас із калачем,
А пишаєшся з паничем.
Розлука мені з тобою,
Як з рідною сестрою.
Ой як тобі, Галю, не жаль буде,
Як ця зима пройде, а літо буде.
Будуть твої подруженьки вінки плести,
Через твоє подвір'ячко будуть нести,
А ти будеш у віконце дивитися,
В чужої неньки проситися:
– Пустити, пустити, чужа мати, погуляти,
Молодую челядоньку одвідати.*

²⁷⁸ Записано 28. 06.2003р. в с. Собківка від Шапоренко Меланії Семенівни, 1951 р. н.

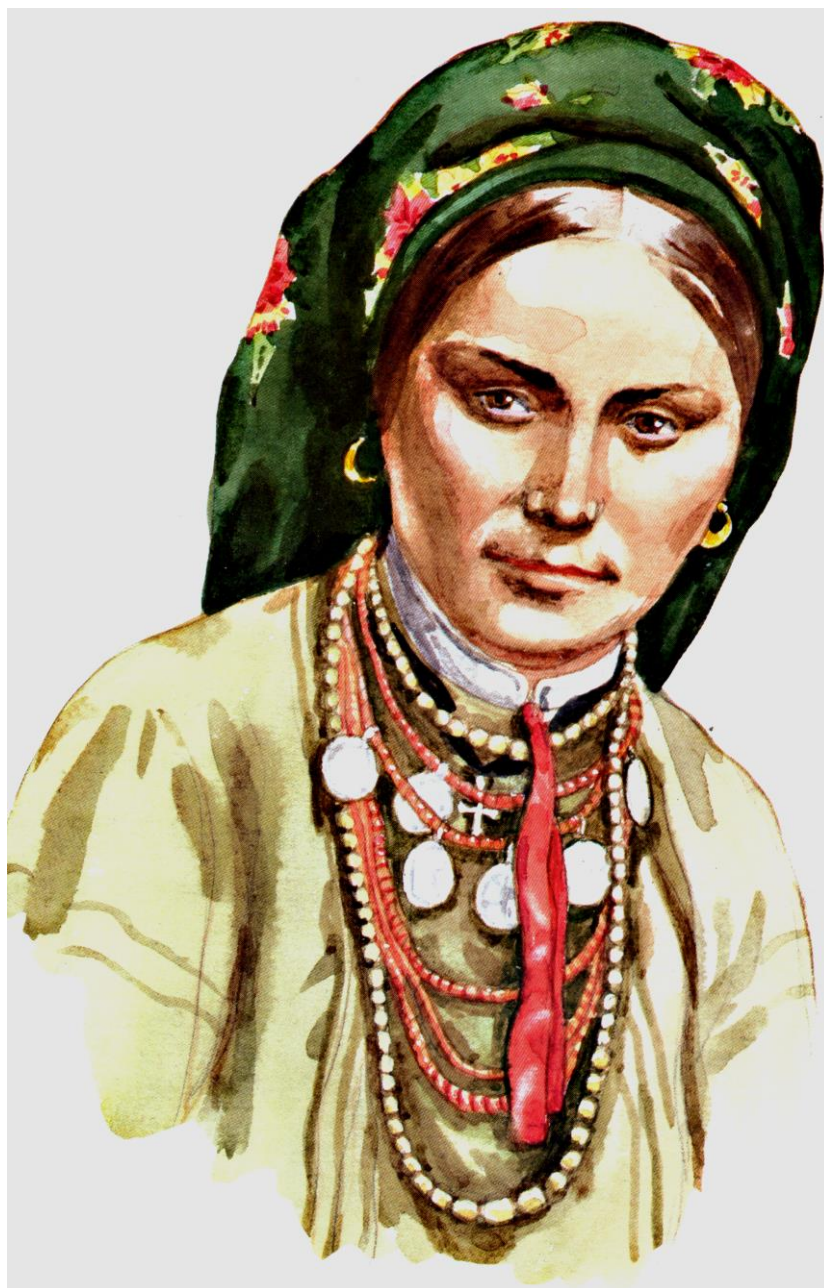
²⁷⁹ Орадівське весілля. Записувач і упорядник Зінчук С.С. Фольклорні матеріали. Київ : Толока, 2001. С. 38.

*– Іди, іди, чуже дитя, не барися,
Позачиняй ворітечка та й вернися²⁸⁰.*

Молода дарує дружкам стрічки і квітки, а старшій дружці одягає на голову свій вінок, віддає найдорожчі символи свого дівочтва.

Дружки:

*Ой спасибі, товаришко, що ти стрічку дала.
Тепер буду пам'ятати, що ти вірна була.
Ой спасибі, що ти другу дала,*

*Вив'язана молодиця с.Краснопілка Уманського району Черкаської обл.
Художня реконструкція Зінаїди Васиної*

²⁸⁰ Записала у 2000 році в с. Оксанине Поліщук К. П. від Поліщук Г. В. 1924 р. н.

*Тепер буду пам'ятати, що ти добра була.
Подивися, товаришко, на мене –
Ось твоя бинда у мене.
Допоможи, Боже, сходити –
Буду тебе на весілля просити²⁸¹.*

На Уманщині наречена мала багато стрічок, що спадали багатокольоровою веселкою додола. Таке розмаїття кольорів повинно було підкреслити красу дівчини, злитись гармонійно з безмежним морем глибинних емоцій, підсилити їх візуально. Стрічки-рясна є символом небесної зливи, дощових «доріжок», що лягли на плечі нареченої як волога жіноча енергетика, як благословіння небес на поєднання з вогненною чоловічою енергією. Кольорова гама веселки (спектр) є символом гармонії чоловічого та жіночого начал. Така емоційна наповненість переливається і в пісню:

*Гиля, гиля, сірі гуси,
На Дунай, на Дунай,
Зав'язали головоньку,
Тепер сиди та думай.
Гиля, гиля, сірі гуси,
Та й на жовтий пісок,
Зав'язала головоньку,
Я ж думала на часок.
Гиля, гиля, сірі гуси,
На ріки, на ріки,
Зав'язала головоньку
Навіки, навіки.
Гиля, гиля, сірі гуси,
На базар, на базар,
Зав'язала головоньку,
Тепер жаль, тепер жаль.
Гиля, гиля, сірі гуси, –
Не летять, не летять,
Зав'язали головоньку,
А розв'язать не хочуть²⁸².*

У змісті весільних пісень часто виникає образ міфічного Дунаю (особливо це стосується пісень, що супроводжують випікання короваю). В. Балущок вважає, що «в традиційних уявленнях східних слов'ян ріка є межею, котра розділяє світ живих людей і світ мертвих, життя і смерть. Ритуальною межею ріка, якою у фольклорі є саме Дунай, виступає в такому обряді переходу, як

²⁸¹ Записала у 2000 р. в с. Оксанине Поліщук К.П. від Поліщук Г.В. 1924 р. н.

²⁸² Записав Теофан Яремович Фіалко у с. Косенівка у 1954 р. від Ганни Михтеївни Фіалко 1867 р. н. *ІМФЕ* ім. М.Т.Рильського Ф. 14–3. од.зб. 162. арк. 30.

весільний»²⁸³. Вона ділить до і післявесільні форми існування. Цю межу перейшла молода, і тепер настає черга старшої дружки подолати її.

Боярин сідає коло дружки.

Дружки:

*1) Боярине, сядь коло мене,
Боярине, обійми мене,
Боярине, поцілуй мене.
Дам тобі гусака-чудака,
Дам тобі півника-співака,
Курочку рябеньку,
Сватай мене молоденьку.*

Свашки:

*2) Наша хата не мальована,
Наша дружка не цілована.
Треба хату помалювати,
Треба дружку поцілувати.
Боярине, сядь коло мене,
Боярине, поцілуй мене²⁸⁴.*

*Наша квітка не цінована,
Наша дружка не цілована.
Треба квітку поцінувати,
Треба дружку поцілувати²⁸⁵.*

Боярин намагається поцілувати дружку, однак вона всіляко цього уникає (так, кажуть, годиться), а з часом поступається його намаганням.

Світилки:

*Наш букет не поцінований,
Наш боярин не цілований.
Треба букет поцінувати,
Треба боярина поцілувати²⁸⁶.*

Дружка цілує боярина.

Дружки:

*Ой скакав зайчик та попід зайчик,
Та й скаче,
Заплутався у міток ниток
Та й плаче.*

²⁸³ Балушок В. Обряди ініціації українців та давніх слов'ян. Львів–Нью-Йорк : В-во М.П.Коць, 1998. С. 89.

²⁸⁴ Записано 28. 06. 2003 р. в с.Текуча від Смілянець Ганни Михайлівни, 1926 р. н.

²⁸⁵ Записано 26. 06. 2003р. в с. Текуча від Мазур Наталії Іванівни, 1938 р. н.

²⁸⁶ Записано 26. 07. 2003 р. в с. Текуча від Мазур Наталії Іванівни 1938 р. н.

*Поможи, Боже, цей моток ниток
Змотати.
Казав боярин, що буде дружку
Сватати.*

*Ой як змотали той моток ниток
Горобці,
То засватали старшу дружечку
Молодці²⁸⁷*

На думку дослідників присутність образу зайця у змісті весільної пісні не є випадковим, на що звертав увагу М. Сумцов у праці «Заєць у народній словесності» (1891р.). Б. Рибаків вважає, що фольклорні слов'янські матеріали про зайців дуже багаті. Відомі пісні та прислів'я, пов'язані із зайцем; ігри та танці зберегли ремінісценції давніх обрядів. Заєць у фольклорі пояснюється як символ чоловічої запліднювальної сили; з ним пов'язано багато еротичних пісень і прислів'їв, що широко застосовувалися в слов'янських народів у процесі весільної обрядовості. Відзначається зв'язок зайця з фалічним культом²⁸⁸. Заплутування, як і потоптання, на рівні підсвідомого символізує перехід. Заплутані нитки є ще, мабуть, язичницьким символом Переплута, бога запліднювальної сили. Пісня дружок ніби заохочує старшу дружку та старшого боярина до одруження. Текст пісні знаходимо у багатьох записах фольклористів, зокрема, у Г. Танцюри .

Наступна пісня теж присвячена дружці та боярину, її співають дівчата, коли ідуть «притоптувати вінок».

Дружки:

*Боярин топче, топче,
Бо він рушника хоче.
Дружечка, догадайся,
Рушничка постарайся.²⁸⁹*

Дружки:

*1) Ой ти, мати, нащо ти мене бариш?
Ой ти, мати, нащо мене бариш?
Чом ти мені вечері не вариш?
Я в свекрухи вечеряти буду,
Я в свекрухи вечеряти буду,
Я в свекрухи обсудяна буду.*

*2) А брат сестри не питається,
Куди сестра вибирається,
Чи до турків, чи до татарів,*

²⁸⁷ Записано 28.06. 2002 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р. н.

²⁸⁸Рибаків Б.А.Язычество древней Руси. Москва : Наука, 1988. С. 717.

²⁸⁹ Записано 28. 06. 2003 р. в с. Собківка від Шапоренко Меланії Семенівни, 1951 р. н.

*Чи до панів, чи до генералів?
Я з панами буду панувати,
Я з турками буду воювати,
До свекрухи дорогу топтати,
Через гори крем'янисті
До свекрухи химеристої.*

*3) Прощай, прощай, товаришко наша,
Ми не твої, тепер ти не наша²⁹⁰.*

Обряд покриття молодої – це своєрідна ініціація, яка засвідчувала, що молода переходить з дівочої громади до громади жінок, виходить з-під влади матері-батька і переходить під владу чоловіка. «Волосся тепер їй заплітали не в одну косу, що характерно було для дівочої зачіски, а в дві, або розплетене волосся закручували в кружок на обручик з калини»²⁹¹. Закручування коси ніби приборкувало вивільнену у день весілля дівочу нестримну жагу під покровом хустки.

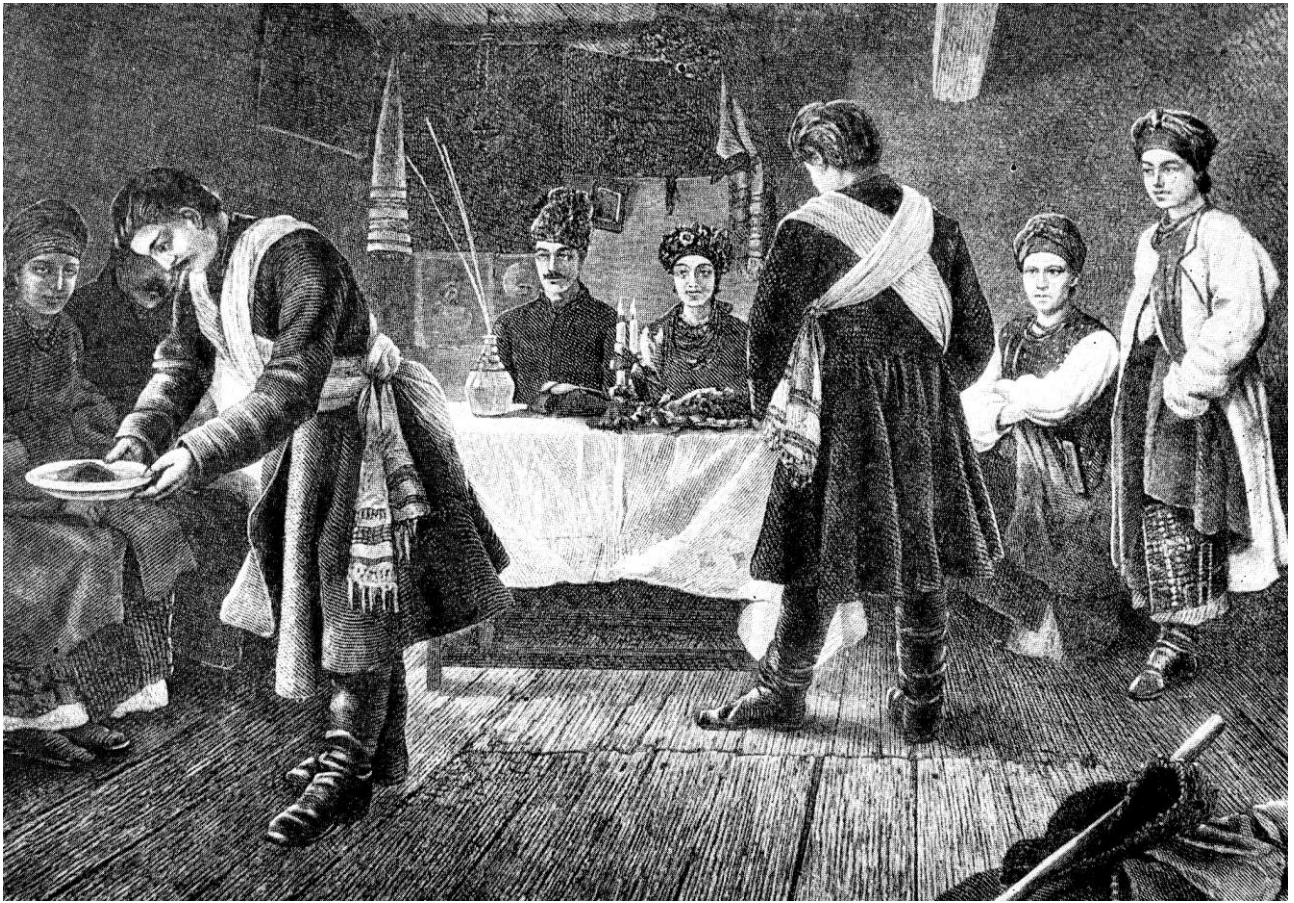
Контрольні запитання:

1. Дайте визначення обрядодії покривання молодої.
2. Чому молода ховається від молодого?
3. Які пісні співають дружки перед покривання молодої?
4. Опишіть обряд покривання молодої.
5. Чим різняться обряди покривання молодої в с. Громи, Дубова, Текуча, Краснопілка?
6. Розкрийте зміст міфічного Дунаю у контексті пісень, що виконують дружки.

²⁹⁰ Записано в 2003 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р. н.

²⁹¹ Здоровега Н. А. Нариси весільної обрядовості на Україні. Київ : Наук. думка, 1974. С. 118.

3.7. ДАРУВАННЯ КОРОВАЮ

М. Зінов'єв. Роздача короваю. 1881

Релігійно-міфологічні елементи весілля відбиваються не тільки в обрядовому виготовленні, але й у розподілі та використанні короваю, що становить апофеоз весілля. Тут коровай, як священний хліб, набуває жертвеного змісту: це жертвоприношення чужому світу, як угода між людьми та богами з метою упорядкування всесвіту²⁹². Наші пращури вважали, що боги сходять з небес у вигляді короваю²⁹³.

Урочисто дарують коровай у хаті молодої. Особлива місія розподілу короваю у старшого боярина та старшого свата.

Старший сват звертається до старостів:

– *Пане старосто і пане півстаросто, благословіть коровай дарувати!*

Староста:

– *Хай Бог благословить!*

Старший сват:

– *Пане старосто і пане півстаросто! В добрий час вдруге благословіть коровай дарувати!*

²⁹² Попович М. В. Мировоззрение древних славян. Київ : Наук. думка, 1985. С. 49.

²⁹³ Сумцов Н. Ф. Религиозно-мифологическое значение малорусской свадьбы. Київ : Издание редакции «Киевская старина», 1885. С. 18.

Староста:

– *Хай Бог благословить!*

Старший сват:

– *Пане старосто і пане півстаросто! В добрий час втретє благословіть коровай дарувати!*

Староста:

– *Хай Бог благословить!*

Відбувається обдарування родичів молодой: матері – чоботи, батькові – шапка та рукавиці, братові – складаний ніж, сестрам – хустки та стрічки. Наречена обдаровувала родину молодого рушниками.

Розподіл короваю супроводжується піснями:

*1) Наш дружко прибрався,
Сім день не вмивався,
Сім день не вмивався,
До короваю взявся.
Прийшли діти з торбами,
Всенький коровай забрали.*

*2) Десь був коровай та й нема,
Поплив за Дунай і нема.
Хвиля водою носила,
А Галя Бога просила,
Щоб той коровай не втонув,
Щоб мій Василько здоров був.*

*3) Крайте коровай, крайте,
Усього не роздавайте,
Усього не роздавайте,
Запорожцям лишайте.
Ріжте коровай, ріжте,
Підошви не займайте,
Підошви не займайте,
Веселикам лишайте²⁹⁴.*

Старший сват цілує коровай і починає його різати, а старший боярин бере тарілку, кладе на неї шматок короваю і подарунок, викликає родичів чи знайомих, яких йому підказують. Вершок короваю розрізають навпіл та дають молодим.

Ст. боярин: *«Десь тут у нас молодий і молода.*

Просимо на цей дар Божий!»

Молодий та молода:

*«Спасибі за цей дар Божий
І тобі, що подав нам!»*

²⁹⁴ Записано 28. 06. 2002 р. в с. Собківка від Шапоренко Меланії Семенівни, 1951 р. н.

Разом з короваєм молодим дають вершечок гільця з квіткою.

Старший боярин: *«Десь тут у нашого молодого є батько та мати.*

Прошу на дар Божий!»

Батьки молоді:

«Спасибі за цей дар Божий

І тобі, що нам подав!»

Підошву короваю віддають музикам, а далі ділять відповідно до статусу та ступеня спорідненості.

Старший боярин:

«Десь тут є батько та мати нашої молоді. Прошу на дар Божий, прошу».

Батько, а потім мати підходять і забирають свої подарунки.

Батько:

«Спасибі за цей дар Божий і тобі, що подав нам.»

Мати:

«Спасибі за цей дар Божий і тобі, що подав нам».

Тестеві дарується шапка, тещі – чоботи чи хустка.

Ця частина весілля називається «Перепій». Кожен, кого викликав боярин, повинен був також висловити свої побажання молодим.

Боярин:

«Десь тут є у князя молодого брат, сестра, тітка й дядько. Просить молодий і молода на цей дар Божий».

Брат:

«Спасибі за цей дар Божий і тобі, що подав нам!

Повну перепиваю,

Молодим добра бажаю!

А сестрі бути робочою, як бджола,

Веселою, як весна,

Багатою, як осінь,

Плідною, як перепілка!»²⁹⁵

Братові нареченої молодий дарує складаний ніж.

Боярин:

«Десь тут у нас є сестра молоді. Просимо на цей дар Божий!»

Сестра:

«Спасибі за цей дар Божий і тобі, що подав нам.

Пошли вам, Боже,

Щоб усе було гоже:

Здоров'я та з неба дощ,

Та хліб, та цвіт, та всячина!»²⁹⁶.

Сестрі молодий дарує хустку та стрічку.

²⁹⁵ Записано 28. 06. 2003 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р. н .

²⁹⁶ Записано 28. 06. 2002 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р. н .

Боярин:

*«Десь тут у нас є дядько молоді.
Просимо на цей дар Божий!»*

Дядько:

*«Спасибі за цей дар Божий і тобі, що подав нам!
Перепиваю вам рублі з копійками,
Щоб ти, Галю, не бігала за хлопцями,
А ти, Петре, за дівками.
Дарую вам на «Волгу» і бажаю дорогу довгу.
Дай, Боже, вам доброго здоров'я,
Щоб гроші заробити і «Волгу» купити
Та їздити по дорозі разом довго!»²⁹⁷*

Боярин:

*«Десь тут у нашої молоді є тітка рідна
Просимо на цей дар Божий!»*

Тітка:

*Дарую вам корову,
Що дере полову.
А ще сорочку й хустину,
Щоб була до року дитина.²⁹⁸*

Впродовж розподілу короваю та дарування грають музики.

У с. Собківка після того, як коровай розділили, староста і боярин танцюють і при цьому б'ють тарілку з-під короваю, що також має своє пояснення. Ритуал биття посуду має глибинне коріння. Древні говорили: *Malum vas non frangitur*²⁹⁹. (Поганий посуд не розбивається). У цій мудрості сучасний дослідник І. Пошивайло побачив глибоке семіотичне підґрунтя. Згідно світоглядних уявлень наших пращурів, під час виготовлення посуду гончар вкладає у свій виріб «душу», яка у процесі випалювання у горні уростає в глину, «ув'язнюється» у її структурі, внаслідок чого горнятко стає одухотвореним. Ритуальна сила гончарного виробу визначається рівнем духовних сил, які клав у нього майстер. При руйнуванні, розбитті посудини її дух «вивільняється». Навмисне розбиття має ритуальне підґрунтя, воно означає принесення жертви³⁰⁰. В українців у давнину існував звичай розбивати вцент горщик на тому місці, де лежав покійник, що символізувало оновлення життя, мало убезпечити живих від згубного впливу енергії смерті³⁰¹. На нашу думку, розбивання тарілок під час розподілу короваю у контексті весільної обрядовості є і жертвою, і захистом молоді пари від темних сил потойбіччя. З прийняттям християнства під час вінчання на Русі священник подавав молодому чашу з вином; той пив з неї і передавав своїй нареченій, а та, причастившись, віддавала посудину з напоєм йому. Так пили тричі, до дна. Потім наречений кидав

²⁹⁷ Записано 28. 06. 2002 в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р. н.

²⁹⁸ Записано 28. 06. 2002р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р. н.

²⁹⁹ Цимбалюк Ю.В. Латинські прислів'я та приказки.- К.: Вища школа, 1990. – С. 192.

³⁰⁰ Пошивайло І. Феноменологія гончарства: семіотико-етнологічний аспект. Опішне : Українське народознавство, 2000. С. 432.

³⁰¹ Зеленин Д. К. Восточнославянская этнография. Москва : Наука, 1991. С. 324.

посудину під ноги, разом з молодою топтали її, примовляли: «Хай так під ногами нашими будуть розтоптані всі, хто сіятиме поміж нас розбрат і нелюб». Існувало повір'я: хто із подружжя першим стане на чашу, той матиме лідерство у шлюбі³⁰². З часом розбивання об землю скляного чи череп'яного посуду «на щастя» у змісті весільної «перезви» стало виявом радощів з приводу того, що молода була «чесна», не зганьбила свій рід³⁰³.

У с. Ятранівка сват розносить коровай і пританцьовує. Починається «перепій». Молоді підходять до кожного із гостей з блюдцем, на якому стоїть чарка горілки. Гість випиває, бажає всього найкращого і дарує подарунок чи гроші³⁰⁴. У с. Бабанка чарочку горілки, яку підносить молода, годиться брати з хусточкою в руці, а на блюдце покласти дарунок (гроші, хустку, тканину, ін.)³⁰⁵.

Урочистий розподіл короваю-бичка, що, мабуть, колись таким і був, – це родовий банкет інтічіум. Теж палеоліт у своїх свіжих кольорах. Коровай хоч і змінив субстанцію в неоліті, але не змінив ані назви, ані значення: це причащення всього роду зерновим тотемом, що й слово має відповідне - *святий* коровай. Так бачимо, що все весілля проходить у супроводі хлібної святості: хлібом обмінюються при обряді сватання, молода ходить запрошувати на своє весілля з маленькими хлібчиками, «шишками», мати зустрічає молодого після вінчання із хлібом, молодих обсипають зерном³⁰⁶.

Розділення короваю перш за все символізує:

- 1) єднання двох родів;
- 2) сакральне злиття молодого подружжя та їх родів з богом Сонця;
- 3) санкціонування шлюбу богами, відповідальними за шлюб, родинами та суспільством;
- 4) перехід молодого подружжя під захист богів – покровителів шлюбу й наділення їх щасливою долею, добробутом, міцним здоров'ям та плідністю;
- 5) перехід молодої зі свого роду до роду молодого³⁰⁷.

Контрольні запитання:

1. Якого змісту набуває коровай у контексті обряду його дарування?
2. Кому належить особлива місія у цій частині весільного обряду?
3. Кому і що годилося дарувати під час розподілу короваю?
4. Яке семіотичне підґрунтя обряду биття посуду у контексті цієї частини весілля?
5. Що символізує обряд розділення короваю?

³⁰² Пошивайло І. Феноменологія гончарства: семіотично-етнологічні аспекти. Опішне : Українське народознавство, 2000.

³⁰³ Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : Словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. С. 474.

³⁰⁴ Записано 07.07.2003 р. в с. Ятранівка від Гуртовенко Ганни Іванівни, 1922 р. н.

³⁰⁵ Записала у 1965 р. в с. Бабанка Кучережко Н.А. *ІМФЕ* Ф. 14–3, од. зб. 515, арк. 80.

³⁰⁶ Гуменна Докія. Благослови, Мати!: Казка - есей. Київ : КМ Academia, 1994. С. 133.

³⁰⁷ Щербина І. Архаїка коровайних пісень. *Народознавчі зошити*. 1999. № 6. С. 901.

3. 8. ДРУЖЧИНИ

У деяких селах Уманщини ще збереглися відомості про обряд, який відбувався після покривання молодої і розподілу короваю у старшої дружки (якщо сім'я заможна) і називався «дружчини»³⁰⁸. Старшу дружку урочисто перев'язують рушником, кінець якого бере боярин у праву руку і так веде дівчину до її хати.

Дружки:

1) *Помаленьку, боярине, дружку веди,
На ній сорочку не порви,
Бо на ній сорочка шовкова,
А вона донечка батькова.*

2) *Старша дружка подвір'я замітає,
На правій руці золотий перстень має.
Ой не дай, доню, того перстня нікому,
Тільки дай тому, хто заведе додому*³⁰⁹.

Дорогою до старшої дружки грають музики.

Дружки:

1) *До дружки ми йдемо,
Подарки несемо
З зеленої м'яти
До дружки до хати.*

2) *А дружчина ненька
Весь день веселенька,
Цілий день увивається,
Гостей сподівається*³¹⁰.

Тут центральними фігурами є не молоді, а старша дружка та старший боярин. Вони сідають поруч, як молоді. Особливого значення набуває такий посад, якщо старший боярин та старша дружка кохають один одного і вирішили побратись. Більшість пісень, що в цей час співаються, присвячені старшому боярину та старшій дружці:

1) *До дружки, боярине, до дружки,
На високі подушки,
На біле ряденце,
Пригорни дружку до серця.*

³⁰⁸ Записала 2000 р. в с. Оксанине Поліщук К.П. від Поліщук Г. В., 1924 р. н.

³⁰⁹ Записала 16.XII. 1965 р. в с.Гродзеве Кучережко Н.А. від Олійник Марфи Петрівни, 1919 р. н. – ІМФЕ – Ф. 14 – 3, од. зб. 515, арк. 24, № 49.

³¹⁰ Ганюченко Захар. Весіле в с. Гордашівці Уманського повіту в Київщині//Матеріали до української етнології. – Львів, 1919. – Т. XIX–XX. – С. 46.

2) *До мене, боярине, до мене,
Хороша вечеря у мене:
Забив батько тетерю,
Зготувала мати вечерю*³¹¹.

3) *Боярине, сядь коло мене,
Боярине, обійми мене,
Боярине, поцілуй мене.
Дам я тобі гусака-чудака
І півника-співака,
І курочку рябеньку,
Сватай мене молоденьку*³¹².

4) *Наша хата не мальована,
Наша дружка не цілована.
Треба хату помалювати,
Треба дружку поцілувати.*

5) *Наш графинчик не мальований,
Наш боярин не цілований,
Треба графин помалювати,
Треба боярина поцілувати*³¹³.

Дружчина мати повинна всіх пригостити горілкою. Якщо ж вона цього не зробить, то їй співають:

1) *А де ж тая дружчина мати?
Обіцяла горілочку дати,
Обіцяла солоденької,
Аби дала хоч гіркенької*³¹⁴.

2) *Дружечко-серденько,
Котрий твій батенько?
– То ж то мій батенько,
Що горілку носить,
То ж моя матінка,
Що гарненько просить*³¹⁵.

Молодь у дружки співає, танцює під супровід музик. Через деякий час дружки нагадували бояринові, що прийшла пора повертатися до молоді.

³¹¹ 28. 06. 2003 р. в с. Ятранівка від Яковлевої Ганни Миколаївни, 1913 р. н.

³¹² Записала 2000 р. в с. Оксанине Поліщук К.П. від Поліщук Г.В., 1924 р. н.

³¹³ Записано 28. 06. 2003 р. в с. Собківка від Меланії Семенівни Шапоренко, 1951 р. н.

³¹⁴ Записано 26. 07. 2003 р. в с. Текуча від Мазур Наталії Іванівни, 1938 р. н.

³¹⁵ Орадівське весілля. Записувач і упорядник Зінчук С.С. Фольклорні матеріали. – К.: Видавництво „Толока”, 2001.– С. 39.

Дружки:

*Рудий, боярине, рудий,
Що сів за столом радий.
Припався до миски,
Всеньке тісто виїв з миски.
Йому батенько наказував,
Щоб він ложки не облизував,
Щоб тримався хвацько,
Щоб не їв багацько.
А він не послухав
Та наївся по вуха³¹⁶.*

Молодь ще трохи потанцює, поспіває та пожартує. Настає час повертатися до молодої.

3.9. ПРОЩАННЯ МОЛОДОЇ З РІДНОЮ ДОМІВКОЮ

Настає найбільш емоційний етап весільного обряду, прощання молодої з рідною домівкою.

Старша світилка заводить пісню:

*До нас, молода, до нас,
Бо у нас лучче, чим у вас:
Під піч вода тече,
Сама діжа хліб пече,
А вітерець повіває,
Світлоньку вимітає³¹⁷.*

Дружки:

*Ой виряджай мене, мати, виряджай,
Що маєш дати, те давай –
І свитки, і кожухи.
Бо вже йду до свекрухи³¹⁸.*

Дружки:

*Жалуй мене, моя мати,
На чужую сторіночку дати.
Бо чужая сторіночка
Від вітру шумить,
А чужий батько, чужа мати
Не б'ють, а болить.
Не б'ють, а болить,
А піде до сусіди та й обсудить:*

³¹⁶ Записала в 1965 р. в с. Бабанка Кучережко Н.А. від селянина Никона. *ІМФЕ*. Ф. 14–3, од. 36. 515, арк. 44, № 11 (86).

³¹⁷ Записала у 2007 р. Л. Ходак від Кулик-Савенко Марії Марківни, 1941 р.н. з с. Ятранівки.

³¹⁸ Записала у 2007 р. Л. Ходак від Кулик-Савенко Марії Марківни, 1941 р.н. з с. Ятранівки.

– Сусідко моя, сварлива невістка моя.
Якби її не збудила, то спала б до дня.
Якби її не сварити, то голодна б була³¹⁹.

Старший боярин підходить до матері нареченої за приданим.
Свашки:

*На баранові вовна,
На цапові застір,
Готуй, мати, постіль:
Дві подушки пухові,
Два ряденця шовкові,
Скриню-махиню
І Дуню-господиню³²⁰.*

Менша сестричка чи братик сідають зверху на подушки і не злазять звідти, поки не візьмуть з боярина викуп³²¹.

Свахи (від молодої):

*Болять мене пушки,
Болять мене пушки,
Бо дерла пір'я на подушки.
А хто на них буде спати,
То хай іде викупляти³²².*

Боярин викупляє подушки у свашок.

Мати дає чисту сорочку свахам (від молодого), щоб одягли дочку перед «коморою»:

Свахи (від молодої):

*Випроводжай мене, мамо, випроводжай,
І що маєш мені дати, то давай,
Бо не буду ночувати з тобою,
Бо приїхали ще з вечора за мною,
Приїхали полозками,
Забирати з подушками³²³.*

*Дивись, Ваню, даєм тобі Галю.
Щоб не було вікном двері,
Не лягала без вечері.
Щоб боса не ходила,
Попід тинном не бродила³²⁴.*

³¹⁹ Записано 27. 06. 2003 р. в с. Собківка від Барабаш Паші Варфоломіївни, 1931 р.н.

³²⁰ Записала 14. XI. 1965 р. в с. Гродзеве Кучеренко Н.А. від Олійник Марфи Петрівни, 1919 р. н. *ІМФЕ* Ф.13 –4, од. зб. 515, арк. 23, №35.

³²¹ Записала 2007 р. Ходак Л.П. в м. Умані від Кулик-Савенко Марії Марківни, 1941 р. н.. родом з с. Ятранівка.

³²² Записала 2000 р. в с. Оксанине Поліщук К.П. від Поліщук Ганни Василівни, 1924 р. н.

³²³ Записано 28. 06. 2002р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р. н.

³²⁴ Записано 28. 06. 2002 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р. н.

*Ой, ненько, ненько,
Вже не раненько,
Виряджай мене, ненько,
Чом мене не вчиш, не вчиш,
Як свекрусі годити?
– Ой, доню моя,
Знаєш ти сама,
Як свекрусі годити.
Устань раненько, вмийся біленько.
Скажи: «Добрый день тобі, ненько!»*

*Держи у хаті, як у віночку,
А рушник – на кілочку.
Держи у відерцях свіжу водицю
У сінях, у куточку.
Прийдуть зовиці до тебе в гості,
І будуть вони та й воду пити,
Будуть тебе хвалити:
«А в нас невістка така молода,
А в неї завжди холодна вода»³²⁵.*

Мати також дає рушники, скатерки, рядна, хустки, сорочки, дві ложки, що на весіллі були на столі, зв'язані червоною стрічкою, полумиски, червоний пояс, калач, образ³²⁶.

Свашки (від молодого):

*1) Загортай, мати, жар, жар, (2)
Буде тобі дочки жаль, жаль,
Клади у піч дрова,
Оставайся здорова.*

*2) Та бувайте здорові, (2)
Припічки й пороги,
Хто ж вас буде малювати,
Бо беремо маляра з хати.*

Свашки (від молодої):

*3) Невелика туга:
Є в нас дівка друга!
Як ця піде з хати,
Друга буде малювати³²⁷.*

Старший боярин забирає подушки і йде раніше молодих, щоб приготувати їм постіль.

³²⁵ Записала 1. XII. 1969 р. в с. Бабанка Кучережко Н.А. від Кравець Одарки Тарасівни, 1927 р. н. *ІМФЕ* Ф. 14 –3, од. зб. 515, арк.. 37, № 66.

³²⁶ Записала у 2007 р. Ходак Л.П. в м. Умань від Кулик-Савченко Марії Марківни, 1941 р. н., родом з Ятранівки.

³²⁷ Записано 04. 07. 2003 р. в с. Громи від Жвавої Марії Дем'янівни, 1925 р. н.

Молоді тричі кланяються батькам та родичам. Батьки благословляють їх образом:

– Боже, благослови! Дай вам, Господи, здоров'я, віка й гарного життя!

Дружки:

*Ой вийду я на подвір'я -
Верби шумлять.
Ой вийду я за ворота –
Бубни погули:
Туди мою донечку повели³²⁸.*

Молода плаче, оскільки прощається з рідною домівкою, батьками. Драматизм ситуації підсилюється співом:

*Жалуй мене, ненько моя, жалуй –
На чужую сторононьку не дай,
Бо чужая сторононька без вітру шумить,
Чужий батько, чужа мати не б'є, а болить.
Чужий батько, чужа мати рано не будять,
Тільки підуть по сусідах та й обгудять:
Сусідонько-голубонько, сусідо моя,
Сонливая, дрімливая невістка моя.
Щоб я її не збудила – спала б до півдня,
Щоб їй їсти не зварила – голодна була б³²⁹.*

Дружки:

*А ти ж казала, нене, (2)
Що не забудеш мене.
А ти тепер, моя нене, (2)
Надивляйся на мене.
Надивляйся на мене, (2)
Бо піду я від тебе.
Як я піду від тебе, (2)
Спаде красонька з мене.
Красонька із личенька, (2)
Кісонька із плеченька.
Бо в чужого батечка (2)
Немає сніданячка,
Обідець – під полудень, (2)
Вечеря опівночі.
Вечеря докипає – (2)
По воду посилають:
– Іди, невістко, по воду(2)
До широкого броду,
Бери відра новесенькі, (2)*

³²⁸ Записано 28. 06. 2002 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р. н.

³²⁹ Записано 2000 р. в с. Оксанине від Дерев'яно Ганни Архипівни, 1937 р. н.

Неси водиці повнесенькі.
 Поки з водою прийшла – (2)
 Вечеронька відійшла.
 Свекор каже: «Подай пити», (2)
 А свекруха: «Ложки мити!»
 Помила, попрятала, (2)
 Сіла та й заплакала.
 Сіла в хаті на порозі, (2)
 Повечеряла сльози.
 Коли б моя ненька знала, (2)
 То б вечеряти прислала,
 Хоч місяцем – зорою, (2)
 Хоч братом, хоч сестрою,
 Хоч місяцем янесеньким, (2)
 Хоч братиком ріднесеньким,
 Хоч зорею ясененькою, (2)
 Хоч сестрою рідненькою³³⁰.

Мати випроводжає молодих з хусткою та хлібом за ворота. В цей час музики грають марш. Молоді тричі кланяються, тричі цілуються. Молода та мати плачуть.

Свахи:

1) А брат сестрицю випроводжав,
 Василечками дорогу встеляв:
 – Щаслива тобі, сестро, дорога
 Аж до самого порога,
 Аж до самого порога,
 Йди до свекрухи здорова!

2) Загортай, мати, жар, жар,
 Бо буде дочки жаль, жаль.
 Кидай у піч дрова,
 Зоставайся здорова!³³¹

3) Місяцю ріжкатий,
 Місяцю діжкатий,
 Доріжки не знати.
 Бідна моя голівонька,
 Де я буду ночувати?
 Чи в руті?
 Чи в м'яті?
 Чи у свекрухи в хаті?³³²

³³⁰ Записала 10. III. 1967 р. в с. Бабанка Кучережко Н.А. від Ткачук Фотини Макарівни, 1906 р. н. *ІМФЕ* – Ф. 13–4, од. зб. 515, арк. 186, № 1.

³³¹ Орадівське весілля. Записувач і упорядник Зінчук С.С. Фольклорні матеріали. Київ : Толока, 2001. - С. 41.

Свахи нагадують молодому про необхідність подякувати тещі.

Свашки (від молодого):

*Вертайся, Іване, вертайся,
Низенько тещі вклоняйся
Та вдар ногою об дошку,
Подякуй тещі за дочку³³³.*

Цю пісню свахи співали тричі і молодий тричі повинен був повертатися й дякувати тещі. Поки молодий тричі вертався, то свашки намагалися щось поцупити з хатнього начиння (макогін, макітру, кварту для води, відро).

Всі пішли з двору, а материне серце охопила туга, бо шкода своєї дитини, тривожно за те, як доньку приймуть у новій родині. Ці почуття передаються у пісні:

Свахи:

*1) Доню ж моя, дорога та мила,(2)
Ой чого ж ти заміж поспішила.
А я ж тебе жаліла й кохала,(2)
А я ж тебе гуляти пускала.
Не мала ти важкої роботи,(2)
Не посіли тебе і клопоти.
То чого ж ти мене покидаєш,(2)
На свекруху матінку міняєш?³³⁴*

*2) А я в батька на відході(2)
Посаджу горіх – хай коріниться,
А ви, мамо, не журіться.
– Як же мені не журиться:
нема дочки подивиться.
Годувала не рік, не два: (2)
Людям на поміч, а мені нема.
Люди будуть потішатися,(2)
А я, стара, спотикатися.
Годуй, мати, другу такую,(2)
Тільки не дай заміж таку молодую.
Кватирочку відчиняю, (2)
Рідну доню виглядаю.
Кватирочка та й не зірочка, (2)
А йде донька вже не дівочка.
Чи ти, доню, за тим не скучаєш, (2)
Що ти ідеши й нічого не маєш?³³⁵*

³³² Записала 15. XI. 1965 р. в с. Бабанка Кучережко Н.А. від Маламуж Настасії Григорівни, 1899 р. н. *ІМФЕ*. Ф. 114–3, од. зб. 515, арк. 46, № 19 (106).

³³³ Записано 28.06.2002 р. в с. Собківка від Барабаш Паші Варфоломійвни, 1931 р. н.

³³⁴ Записала 16. XII. 1965 р. в с. Гродзеве Кучеренко Н.А. від Олійник Марфи Петрівни, 1919 р. н. *ІМФЕ*. Ф. 14–3, од. зб. 515, арк. 92, № 9.

³³⁵ Записано 04. 07. 2001 р. в с. Затишок від Томенко Наталії Артемівни, 1924 р. н.

3) Годуй дитя не рік, не два:
 Людям поміч, мені нема.
 Людям поміч, ще й невісточка,
 Мені ж прийде тільки звісточка.
 Іду по воду – спотикаюся,
 Іду з водою – оглядаюся,
 Чи не біжить моя донечка,
 Чи не візьме хоч відеречко.
 Іде доня та й хату минає,
 А моє серце ножичком крає³³⁶.

Впродовж усього шляху грають музики, а бояри, світилки і свахи співають і танцюють.

Контрольні запитання:

1. Як молода прощається з домівкою?
2. Яка місія старшого боярина у цій частині весільного обряду?
3. Що дає мати молодій у придане?
4. Які пісні супроводжують прощання молодої з рідною домівкою? Хто їх співає?

3.10. КОМОРА

А. Базидевич. Комора. 1968 р.

У весільному обряді комора – місце першої подружньої ночі молодих; сам ритуал першої шлюбної ночі³³⁷.

³³⁶ Записано 02.07.2001 р. в с. Легедзине від Мережі Юлії Василівни, 1939 р. н.

³³⁷ Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : Словник-довідник. Київ : Дніпро, 2006. С. 303.

До хати молодого приходять пізно вночі, стають перед порогом.
Свашки:

*А встань, матінко, присвіти,
А що ми тобі привели,
Чи вівцю, чи ярку,
Чи невістку – панянку³³⁸.*

*Ой матінко моя,
Ведем тобі голя,
Що не вміє ні топить, ні варить,
Що не вміє до людей говорить,
Що не вміє нічогісінько,
Не боїться нікогісінько³³⁹.*

На початку ХХ століття молодих зустрічала мати у кожусі наверх вовною, полою якого накривала голову молодій і вела її до хати. Цей звичай зафіксовано дослідниками у 1919 році³⁴⁰, а з часом про нього взагалі забули. Згідно світоглядних уявлень українців, кожух є символом дощової хмари, яку уявляли первісні люди в образі корови. Оскільки дощова хмара у міфічному світогляді наших пращурів була учасницею запліднення землі, то й кожух набував такого ж значення³⁴¹. (*Як цей кожух мохнатий, так буде зять багатий*).

Записи фольклористів, опитування респондентів свідчать про те, що вже з 50-х років ХХ століття мати зустрічала молодих із хлібом та хусткою, якою заводила молодих до хати. В хаті молода клала калач на стіл і віталася з усіма. Присутня рідня її питала:

- З чим до нас прийшла?
- З хлібом, з сіллю, з честю. З вашим сином та з моїм чоловіком.

Батьки молодого усіх запрошують за стіл і сідають вечеряти.

Після вечері музики грають декілька танців. Староста за хустку вводить до комори молодих. Старший боярин лежить на постелі і вимагає, щоб молодий викупив її у нього. Молодий дає йому децицю грошей, горілки. Старший боярин, староста і музики йдуть за стіл. А тим часом свахи кладуть подушки.

Свашки:

*1) Стелимо гарненько,
Щоб було м'якенько.
Стеліте околоту,
Щоб легше було проколоти.
Стружіте дишля,
Щоб «калина» вийшла³⁴².*

³³⁸ Ганюченко Захар. Весіле в с. Гордашівці Уманського повіту в Київщині. *Матеріали до української етнології*. Львів, 1919. Т. XIX–XX. С. 49.

³³⁹ Записала 10. III. 1967 р. в с. Бабанка Кучережко Н.А. від Ткачук Фотини Макарівни, 1906 р.н. *ІМФЕ*. Ф. 14–3, од. зб. 515, арк. 186, № 9.

³⁴⁰ Ганюченко З. Весіле в с. Гордашівці Уманського повіту в Київщині. *Матеріали до української етнології*. Львів, 1919. Т. XIX–XX. С. 49.

³⁴¹ Ящуржинский Хр. Лирические малорусские песни, преимущественно свадебные. Варшава, 1880. С. 90.

³⁴² Брижко М. Весіле в містечку Дубова Уманського повіту в Київщині. *Матеріали до української етнології*. Львів, 1919. Т. XIX–XX. С. 72.

2) Дала мама білу сорочку,
Аби класти в шлюбну постіль дочку,
У сорочці не одненька пілка,
Тільки посередині розпірка.
Треба кликати до розпору того
Зі швайкою – молодого³⁴³.

Постіль молодим стелили з житньої соломи, оскільки жито є символом достатку, родючості, власне життя. Повний житній колос у народній пісні вказує на готовність дівчини до шлюбу: «Ой час, мати, жито жати, бо колос схилився, пора й мене заміж віддати, бо голос змінився»³⁴⁴. Постіль із житньої соломи (за законами симпатичної магії) повинна передати молодим репродуктивну силу землі та енергію сонця, що акумулювалася у злаковій рослині. Волога земля (наречена), запліднена гарячою вогненною енергією Сонця (наречений), народжує життя-жито. У головах молодим також клали сіль і хліб, ставили образ. Старости тричі їх благословляли.

Коли постіль готова, свахи розбирають молоду і одягають на неї нову сорочку. Старший боярин залишає молодих у коморі, а ключ забирає собі. «Бувало так, – пише М.Брижко, – що коли молодий добуває калину, то свахи стають коло замкнених дверей комори і співають:

*Мамо, голубко,
Вже очкур іспустив!
Ой цить, доню моя люба,
Це ж так Бог повелів,
Мамко, голубко,
Вже ж у руках несе,
Як гляну я на нього,
То аж трясця трясє.
Мамко, голубко,*

*Вже навколішки став,
Як приклав його до неї,
То аж жаль мене взяв.
Мамо, голубко,
Чогось донька кричить.
Як припре її він зверху,
То вона аж тріщить.
Мамо, голубко,
Вже калина тече.
Як натисне він на нього,
Коло серця пече³⁴⁵.*

³⁴³ Записано 28. 06. 2002 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р. н.

³⁴⁴ Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : Словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. С. 221.

³⁴⁵ Брижко М. Весілля в містечку Дубовій Уманського повіту в Київщині. *Матеріали до української етнології*. Львів, 1919. Т. XIX–XX. С. 72.

Певний час свахи, бояри і вся челядь забавляються, а потім також розходяться і приходять у понеділок раненько.

Контрольні запитання:

1. Як зустрічала свекруха невістку на Уманщині на початку ХХ століття?
2. Як зустрічала свекруха невістку на Уманщині в середині ХХ ст.?
3. Який діалог відбувався між невісткою і ріднею молодого?
4. Яку постіль стелили молодим? Хто її стелив?
5. Який зміст має обряд комори?

РОЗДІЛ ІV

ПІСЛЯВЕСІЛЬНИЙ

4.1. ПОНЕДІЛОК

М. Пимоненко. Весілля в Київській губернії. 1891 р.

Перезва – у весільному обряді – звичай (своєрідна оргія), за яким родичі молодої після першої шлюбної ночі за запросинами йшли або їхали з відповідними обрядовими піснями на частування до хати молодої; також учасники такого походу, поїздки; про дівоцтво молодої сповіщали передусім батька-матір у супроводі пісень; молодий брав тещу під праву руку й

*урочисто вів її до своєї хати в супроводі всього роду (звідси й назва обряду, тобто Perezivannya z odniei xaty do drugoi)*³⁴⁶.

Вчені вважають, що основою цього етапу весілля є пережитки культового служіння домашнім божествам. Цим можна пояснити той звичай, що в понеділок молода повинна була мастити піч, її привчали до різних видів домашньої роботи у хаті молодого. Невістка повинна була прилучитися до сімейного вогнища чоловіка, віддати данину його роду та дому³⁴⁷. Про це свідчить і церемоніал, коли вона прикрашає хату своїми рушниками, тобто задобрює домашні божества, вшановує їх, щоб вони зласкавилися до неї.

В понеділок вранці першими приходять свахи і старший боярин, який відчиняє комору. Свахи здіймають з молодої сорочку і несуть її матері молодого.

Свахи:

*Ключі, мати, ключі,
Ключі, мати, ключі,
Коморочку відмикаючи,
Сорочечку оглядаючи,
Сорочечка з квіточками,
Нам рушники з торочками*³⁴⁸.

Якщо молода чесна, то свахи перев'язують пляшку червоною стрічкою, боярам накладають через плечі червоні пояси, обв'язують червоним калач і йдуть сповіщати рідню, що їх донька була чесна. Коло воріт молодої свашки співають:

*Калина, мати, калина,
Чесного роду дитина.
Калина буде родити,
А невістка свекрусі годити*³⁴⁹.

Там їх запрошують до хати, частують, дають перекусити.

А тим часом у хаті молодого старший боярин вносить молодим води для умивання і допомагає їм одягатись. Молода подає молодому кухоль води, а потім також п'є з нього. Цей звичай набув своєрідного пояснення у праці Миколи Ткача. Він вважає, що цей давній український звичай демонструє гармонійне поєднання жіночого та чоловічого начал, торжество ладу, яке супроводжується енергетичним обміном, що породжує особливий боенергетичний потік. Парубок палає вогнем любові і просить дівчину дати йому води³⁵⁰. У світоглядних уявленнях українців «хотіти напитися води» означає задоволення жаги кохання. На Уманщині «існує прикмета: якщо хлопець попросить у дівчини води напитися, то обов'язково жениться на ній»³⁵¹. На картинах з українського народного життя художники часто зображають дівчину і парубка біля криниці.

³⁴⁶ Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. С. 438.

³⁴⁷ Здоровега Н. І. Нариси народної весільної обрядовості на Україні. Київ : Наук. думка, 1974. С. 127.

³⁴⁸ Записано 28.06.2002 р. в с. Іванівна від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р. н.

³⁴⁹ Записано 28.06.2002 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р. н.

³⁵⁰ Ткач М. М., Данилевська Н.О. Клечальний міст: Джерела української міфології. Київ : Слива, 1995. С. 194.

³⁵¹ Записано 04.07.2001 р. від Томенко Наталії Артемівни, 1924 р. н.

Коли вони виходять з комори, заходять до хати, то кланяються усім присутнім і сідають за стіл.

Свахи повертаються в хату молодого і разом з музиками, боярами ведуть молоду по воду. Молода несе відро, а старший боярин дає їй один кінець хустки, другий тримає сам, і так ідуть до криниці. Свахи танцюють з боярами і співають:

*По воду ми йдемо,
Молоду ведемо,
Молоду, як ялинку,
Червону, як калину³⁵².*

Молода набирає води, а свахи та бояри обмивають один одного, набирає вдруге повні відра, бере їх на коромисло, старший боярин подає їй кінець хусточки, а за другий тримається сам. Так вони ідуть до хати. Свахи співають:

*З водою ми йдемо,
Молоду ведемо,
Молоду, як ялину,
Червону, як калину³⁵³.*

Молода заносила воду до хати. Ритуальне обливання та омовіння водою у контексті понеділкування розглядали такі вчені, як Б. Рибаків, М. Сумцов, О. Терещенко, Хр. Ящуржинський. На думку дослідників, ці ритуали вказують на залишки міфічного світогляду, згідно якого вода є символом дощу, шлюбних стосунків Неба та Землі, запліднювального сімені. Таке значення цього звичаю у наш час вже втрачено, і йому надається інший зміст: прилучення молодої жінки до ведення домашнього господарства³⁵⁴. В. Жайворонок вважає, що обливання молодих водою – магічний обряд насилання щастя-долі³⁵⁵. На зв'язок води і шлюбу вказував О. Потебня у праці «Переправа через воду как представление брака», де автор ілюструє розповідь текстами весільних пісень з мотивом подолання дівчиною ріки. Якщо вона долає ріку вдало – виходить заміж³⁵⁶. Оскільки вода пов'язана зі шлюбом, то занурення у неї молодої рівнозначне заплідненню. У праці «Мотив чудесного дерева» В. Пропп вказує на популярні у слов'янському фольклорі сюжети про народження дитини внаслідок перебування жінки у воді³⁵⁷. Віра в таку силу води виникла у зв'язку з уявленням про те, що запліднення жінки може відбутися через її контакт з рибою, яка у міфологічній свідомості була знаком фалоса і ототожнювалася з чоловічим началом³⁵⁸. Згодом купання молодої, обливання водою в перший день після весілля набуло іншого значення – символічного очищення після переходу до роду чоловіка.

³⁵² Брижко М. Весіле в містечку Дубовій Уманського повіту в Київщині. *Матеріали до української етнології*. Львів, 1919. Т. XIX–XX. С. 73.

³⁵³ Там сасмо. С. 73.

³⁵⁴ Ящуржинский Хр. Лирические малорусские песни, преимущественно свадебные. Варшава, 1880. С. 69

³⁵⁵ Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : Словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. С. 108.

³⁵⁶ Потебня А. А. Переправа через воду как представление брака. // Потебня А.А. Слово и миф. Москва: Правда, 1989. С. 553–565.

³⁵⁷ Пропп В. Я. Фольклор и действительность. Москва : Наука, 1976.

³⁵⁸ Жуйкова М. Номінація смерті та архаїчне мислення. *Студії з інтегральної культурології. Спеціальний випуск «Народознавчі зошити»*. №1. Львів, 1996. С. 57.

Після ритуального умивання та несення води молода заходить до хати й каже: «Доброго ранку, тато, мамо!» Потім вона цілує свекра та свекруху, прибирає в хаті і чіпляє свої рушники.

«Часом пів села сходилося подивитися, як раненько, в понеділок молода буде розвішувати рушники на образи, кілочки, над вікнами, на дзеркало», – розповідає Х. Цвітоха³⁵⁹.

Молодий, музики та свахи ідуть за тестем та тещею. Свашки дорогою співають:

*Берегом качки пливуть,
Дорогою свахи йдуть.
Дорогою-долиною,
З усією родиною³⁶⁰.*

Свахи молодого приносили з собою те, що поцупили у хаті молодій неділю увечері (коцюба, макітра, макогін, миски), а рідня молодій усе це «викупляла».

На порозі свахи від молодого співають:

*1) Чогось нам чудно та дивно –
Десь нашої свахи не видно.
Чи кожуха немає,
Чи чобіт позичає,
Чи в постолі узувається
Та для зятя прибирається?*

*2) Свашка наша, пташко,
Як до тебе йти важко!
Ноги поболіли,
Їсти похотіли.*

*3) На день добрий тому,
А хто в цьому дому,
Старому й малому,
Й Богові святому!
І в другий раз у Божий час:
На день добрий тому,
А хто в цьому дому,
Старому й малому,
Богові святому!
І в третій раз у Божий час:
На день добрий тому,
А хто в цьому дому,
Старому й малому,
Й Богові святому!³⁶¹*

³⁵⁹ Записала у 1986 р. в с. Кочубіївка Сивачук Н.П. від Цвітохи Хотини, 1902 р.н.

³⁶⁰ Записала 10. III. 1967 р. в с. Бабанка Кучережко Н.А. від Ткачук Фотини Макарівни, 1906 р. н. *ІМФЕ*. Ф. 14–3, од. зб. 515, арк. 188, № 9.

Їм відповідали свахи з боку молодої:

*Здорові, гості, були,
Що нас не забули,
Що за нас нагадали,
«На день добрий!» – сказав³⁶².*

Свахи від молодого:

*Доброго здоров'я, люди!
Доброго здоров'я, люди!
Нічого вам не буде,
Не буде поганочки
За свої панночки³⁶³.*

Теща виходить зустрічати зятя. Він тричі кланяється їй і каже:

«Спасибі Вам, мамо, за хліб, за сіль і за вашу дочку!» Мати запрошує його до хати. В хаті він вітається з батьком, кланяється йому й каже: «Спасибі Вам, тату, за хліб, за сіль і за дочку!» Батьки молодої запрошують молодого з челяддю за стіл і дають трохи перекусити, частують горілкою.

Свахи:

*Не журися, матінко, не журися,
В червоні чобітки взуйся.
Топчи вороги під ноги,
Заробила твоя дочка пироги³⁶⁴.*

Потім тесть бере хліб у хустині чи в рушнику, а молодий– його і тещу під руки. Музики йдуть попереду, грають.

Дорогою до господи співають:

*1) Зять тещеньку просить
Та в руках шапку носить:
«Ой, тещо, тещо моя,
Ой є у мене дочка твоя,
Ой є у мене бочка вина!
Та ходи, тещенько, зі мною –
Вип'єм мед-вина з тобою».*

*2) Що ж бо це за село,
Що в ньому невесело:
Усі тини попідпирані,*

³⁶¹ Записано 28. 06. 2002 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р. н.

³⁶² Записано 28. 06. 2002 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р. н.

³⁶³ Записано у 2007 р. в с. Старі Бабани від Кузьменко Христини Дмитрівни, 1929 р. н.

³⁶⁴ Записано 28. 06. 2002 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р. н.

*А всі хати пообдирані.
А в нашого свата
Мальована хата,
Ми до нього доб'ємося,
Мед-горілки нап'ємося.*

*3) Ой, меде наш, меде,
А зять тещеньку веде
За правую ручку,
За чесную дочку.*

*4) Дочка воду носить,
Зять тещеньку просить:
«Ой теще, теще, мати моя,
Ой є у мене бочка вина,
Та ходім, тещенька, зі мною,
Вип'ємо меду-вина з тобою».*

*5) Ой хоч ми підемо,
Заберемо коновочки,
Посідаємо коло бочки.
Доти не підемо,
Доки вина не вип'ємо³⁶⁵.*

Біля воріт їх перестривають «цигани», садять тещу та тестя на возика і везуть у двір.

Перед порогом чекають, поки донька вийде і запросить до хати.

Свахи:

*Ой дайте нам наше,
Ой дайте нам наше,
Нехай воно пляше,
З червоною головою
Перед своєю родиною³⁶⁶.*

Виводять стару бабу, накриту хусткою, і питають: «Оце ваше?» Родичі молодої відповідають: «Ні, це не наше.» Виводять знову когось, накритого хусткою чи рядном. Знову відбувається діалог:

– Оце ваше?

– Ні, не наше.

Врешті виводять молоду. Вона кланяється батькам, цілується з ними і плаче; потім стає з ними перед порогом і чекає, поки вийде свекруха і запросить усіх до хати.

³⁶⁵ Записано 28. 06. 2007 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р. н.

³⁶⁶ Записано 28. 06. 2002 р. в с. Іванівна від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р. н.

Свекруха (сваха):

Прошу не виборно, а всіх покiрно до хати.

Свахи (спiвають):

*Я в тебе, зятю, не пила та й не гуляла,
Я в тебе, зятю, не пила та й не гуляла.
Я свою дочку, як ягiдочку, як у карти програла.
На тобі, зятю, та й вина бочку,
Верни, верни менi дочку.
Заберу, теще, ще й вина бочку,
Заберу, теще, ще й вина бочку,
Та не верну тобі дочки³⁶⁷*

В хатi свати вiтаються, сiдають за стiл, молода – поряд, мiж своїми батьками.

Перед столом батьки нареченого припрошують сватiв випити та поїсти. Мати слiдкує, щоб було повно у мисках, а батько наливає по повнiй чарцi горiлки. Гостей гарно припрошують, бо iнакше люди скажуть: «Все було добре, а «принуки» (припрошування) не було.» У цiй частинi весiлля особливого значення надавалося ритуальному мовленню, суть якого зводилася до того, щоб придiлити увагу кожному гостевi, нагодувати всiх, напоїти.

Батько:

*Свати та свашки,
Вип'ємо до дна чарки,
Бо як на той свiт прикатаєм,
То там чарок немає!*

Мати:

*Просимо!
Просимо обiдять!
Їжте, дорогi гостi!
Їжте у смак, звиняйте, якщо не так!*

Свахи (вiд молодого):

*Панове-сватове,
Просимо вас
Не виборно,
А всiх покiрно
На курятину
Та на качатину,
Та на гусятину,
Та на бiлi паляницi,
Що пекли молодицi
Не виборно,
А всiм покорно.
Їжте та пийте сьогоднi у нас!*

³⁶⁷ Записано 28. 06. 2002 р. в с. Иванiвна вiд Омельчук варки Семенiвни, 1922 р. н.

Свахи (від молодої):

*Панове-сватове,
Не виборно,
А всім покорно
Дякуємо:
За курятину
І за качатину,
І за гусятину,
І за тії паляниці,
Що спекли молодиці
Не виборно,
А покорно
Дякуємо!³⁶⁸*

Свахи (від молодого):

*Ой випийте, свашко,
Ой випийте, любко,
Ой випийте все до дна,
Щоб була думка одна.*

Свахи (від молодої):

*Півчарочки, свашко,
Півчарочки, любко,
Півчарочки, свашко,
Сивая голубко.*

Свахи (від молодого):

*До дна, пийте, свашко,
До дна пийте, любко,
До дна пийте, свашечко,
Сивая голубко!³⁶⁹*

Гості від молодої випивають.

Свахи (від молодого):

*1) На здоров'я, свашко,
На здоров'я, любко,
На здоров'я, свашечко,
Сивая голубко!*

*2) Ой хто п'є,
Тому наливайте,
Хто не п'є,
Тому не давайте!
А ми будем пити
І Бога хвалити*

³⁶⁸ Записано 28. 06. 2002 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р. н.

³⁶⁹ Записала Н. Сивачук у 1987р. в с. Кочубіївка від Смілянець Марії, 1922 р. н.

*І за вас, і за нас,
І за неньку стареньку,
Що навчила нас
Горілочку пити помаленьку!³⁷⁰*

Обід продовжується впродовж певного часу. Наприкінці його молода бере тарілку з чаркою, а молодий – пляшку з горілкою, частують усіх родичів. Починається дарування короваю і «перепій».

Боярин:

«Десь тут у нашого молодого є батько та мати, хай даються чути, де мають бути. Просять молодий і молода на цей дар Божий!»

Батько:

*«Спасибі за цей дар Божий і вам, що подали нам!
Дарую вам сто рублів грошей, щоб життя було хороше!»*

Мати:

«Дякую за цей дар Божий! Дарую хустку тернову, щоб молода довіку була здорова!»

Батько кладе на тарілку гроші, мати – щось з одежі. На дарування колись родичі приносили скатерки, рядна, рушники, кури, гуси, поросята.

Боярин:

«Десь тут у нашого молодого є хрещена мати, хай дається чути, де має бути! Просять молодий і молода на цей дар Божий!»

Хрещена мати:

*«Дякую за цей дар Божий і тобі, що подав мені!
Перепиваю жито, щоб молодим довіку у купі жити!»*

Боярин:

«Десь тут у нашого молодого та є хрещений батько, хай дається чути, де має бути! Просять молодий і молода на цей дар Божий!»

Хрещений батько:

*«Дякую за цей дар Божий і тобі, що подав мені!
Перепиваю золотого дуката, щоб ваша родина була багата!»*

Боярин:

*«Десь тут у нашого молодого є тітка, хай дається чути, де має бути!
Просять молодий і молода на цей дар Божий!»*

Тітка:

*«Дякую за цей дар Божий і тобі, що подав мені!
Перепиваю решето гороху, щоб дітей було потроху!»*

Всі присутні по черзі випивають і ставлять пусту чарку на тарілочку, а на другу кладуть подарунок чи гроші.

Свашки (від молодого):

*1) Слава Богу, сина оженила,
Слава Богу невістки діждала,*

³⁷⁰ Записала Н. Сивачук у 1987 р. в с. Кочубіївка від Цвітохи Хотини, 1911 р. н.

Тепер не буду воду носити,
 Тепер не буду діжі місити,
 Тепер не буду в печі топити,
 І не буду сорочки прати,
 І не буду хати мести,
 Тільки буду порядочки вести!

2) Як робила, так і будеш,
 Як носила воду, так і будеш,
 Як місила діжу, так і будеш,
 Як топила, так і будеш,
 Як сорочки прала, так і будеш,
 Як хату мела, так і будеш,
 Тільки тої слави, що невістки діждати!³⁷¹

Свахи (від молодої):

1) Ой хвалилася неділя,
 Що у свата весілля.

Ой запрягаймо та й поїжджаймо
 До свата на весілля.

Ой хвалився понеділок,
 Що є в свата вина сім діжок.

Ой не поїдемо і не підемо,
 Поки не проп'ємо.

Ой хвалився вівторок,
 Що є у свата волів сорок.

Ой не підемо, не поїдемо,
 Поки не з'їмо.

Ой хвалилася середа,
 Що у свата є череда.

Ой не підемо, не поїдемо,
 Поки не проп'ємо.

Ой хвалився четвер,
 Що є у свата ще горілки цебер.

Ой не підемо, не поїдемо,
 Поки не проп'ємо.

Ой хвалилася п'ятниця,
 Що є у свата телиця.

Ой не підемо, не поїдемо,
 Поки не проп'ємо.

Ой хвалилася субота,
 Що є у свата робота.

³⁷¹ Записано 28. 06. 2002 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р.н.

³⁷¹ Записала у 2000 р. в с. Оксанине Поліщук К.П. від Поліщук Г.В., 1924 р.н.

*Ой запрягаймо та виїжджаймо,
Бо нам її не робити*³⁷².

Після частування – дарування всі встають з-за столу і виходять у двір. Молода стелить рядно для батьків, щоб вони на ньому танцювали. Присутні кидають на рядно гроші. Після танців усі гості знову сідають за стіл. Гуляння продовжується до пізнього вечора.

У понеділок також різали коровай – «плаксу», роздавали його, розбирали і ділили гільце. Молода плакала за своїм дівуванням, а в цей час співали:

*Горілки, свату, горілки!
Було не брати в нас дівки,
Наша дівка просяна,
Відром горілка росяна*³⁷³.

В цей день співали багато жартівливих пісень.

У с. Оксанине записано обряд понеділкування, який відбувався таким чином: вранці молода встає ранесенько, вмивається, втирається власним рушником і питає свекрухи: «Мамо, яка є робота?» Так годиться починати життя у свекрухи.

Цього ж дня свахи від молодої несуть «своїй дитині» снідати.

Свашки:

*Поза городами йдемо,
А в городі м'ята,
Скажіть, люди добрі,
Котра сватова хата*³⁷⁴.

В подвір'ї молодого свахи з його боку виводять тричі когось загорнутого в рядно, ніби це молода. Проте свашки (від молодої) вимагають:

*Ой дайте нам наше,
Нехай нам попляше
З червоною бородою,
Перед своєю родиною*³⁷⁵.

Гостей запрошують до хати. Свахи (ті, що прийшли) накривають стіл принесеним сніданком і припрошують молодих та всіх присутніх. Потім батьки молодого вже припрошують свашок, перев'язують їх хустками, а на знак цнотливості молодої ще й в'яжуть їм червоні бинди. Задоволені свахи повертаються додому і співають:

*Ой були ми у свашечки,
Їли-пили, як ті пташечки.
Їли-пили, випивали –
Хорошенько нас приймали.
Хорошенько нас приймали,
Свашечками називали*³⁷⁶.

³⁷² Записано 28. 06. 2002 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р. н.

³⁷³ Записано 28. 06. 2002 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р. н.

³⁷⁴ Записано 28. 06. 2002 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р. н.

³⁷⁵ Записала 2000р. в с. Оксанине Поліщук К.П. від Поліщук Г.В., 1924 р. н.

³⁷⁶ Записала 2000р. в с. Оксанине Поліщук К.П. від Поліщук Г.В., 1024 р.н.

У с. Іванівка в понеділок молодий іде до тестя та тещі запрошувати на «перепій». Свахи співають:

*Зять тещеньку просить,
В руках шапку носить,
Каже: «Ходім, теще, зі мною,
Вип'ємо мед-вино з тобою».*

Зять заходить до хати, вітається, запрошує на гостину. Потім бере тестя та тещу під руки і веде до себе.

Свашки:

*1) Ой, меде наш, меде,
Зять тещеньку веде
За білуру ручку
За хорошу дочку.*

*2) Помалу, зяченьку, тещу веди,
На ній сорочки не порви,
Бо на ній сорочка шовкова,
А сама гарна, чорноброва.*

*3) Хмарка наступає,
Дощик накрапає,
А сваха до свахи
Дрібненько ступає.
Дрібненько ступає,
Як мак, процвітає.*

*4) Ой не рій же то гуде –
«Перепій» же то йде
Горою, долиною
Із своєю родиною.*

*4) Що ж то за село,
Що в ньому невесело:
Усі хати погобдирані.
Усі тини попідпирані.
А в нашого свата
Обмащена хата,
А боїться пустити,
Щоб не розвалити.*

Процесія наближається до хати сватів.

Свашки:

*б) Ой, свашечко-утко,
Убирайся хутко,
Збирайся хутенько,
Бо свати вже близенько.*

7) Соловейку маленький,
В тебе голос тоненький,
Дай сватам знати,
Що ми вже біля хати³⁷⁷.

Весела ватага заходить на подвір'я до сватів.
Свашки (від молодого) :

1) Сваха свахи бажала,
Коврами двір застеляла,
Якби була сила,
То стежку б золотила.

2) Ой чудно нам, дивно:
Десь нашої свахи не видно,
Чи кожуха немає,
Чи чобіт позичає,
Чи в постолі узувається
Та до сватів прибирається³⁷⁸.

Всі зупиняються перед порогом і чекають, поки вийде до них молода.
Свахи (від молоді):

Панове сватове, просимо вас,
Прилетіла наша пава звечора до вас.
Чи не били її, не лаяли, за гостя приймали,
Води наливали, пиона насипали,
Щоб вона привикала, додому не скучала³⁷⁹.

Свахи (від молодого):

Панове-сватове, просимо вас,
Прилетіла ваша пава звечора до нас,
А ми її не б'ємо, не лаєм,
Чого вона не вміє, то навчаєм,
Як ваша пава буде добра у нас,
То буде вашій паві добре у нас³⁸⁰.

Виведіть нам наше,
Нехай воно перед нами пляше,
З червоною головою
Перед своєю родиною³⁸¹.

Виходить молода, вітається і запрошує до хати. Вона цілується з усією ріднею.

³⁷⁷ Записано 28. 06. 2002 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р. н.

³⁷⁸ Записано 28. 06. 2002 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р. н.

³⁷⁹ Записала 1. XII. 1969 р. в с. Бабанка Кучережко Н.А. від Кравець Одарки Тарасівни, 1927 р. н. *ІМФЕ*. Ф. 14–3, од. 36. 515, арк. 347.

³⁸⁰ Записала у 1987 р. в с. Кочубіївка Н.Сивачук від Смілянець Марії, 1922 р. н.

³⁸¹ Записано 28. 06. 2002 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р. н.

Свашки (від молодої):

*На день добрий тому,
А хто в цьому дому,
Старому й малому,
Й Богові святому³⁸².*

Свашки (від молодого):

*Здорові, гості, були,
Що за нас не забули,
Що за нас споглядали,
«День добрий», – сказали³⁸³.*

Всіх запрошують за стіл.

*Здвигнулися стіни,
Як всі свати сіли,
Ще лучче здвигнуться,
Як горілки нап'ються³⁸⁴.*

*Пийте, напивайтесь,
Їжте, наїдайтесь.
Ми для того прибиралися,
Бо ми гостей сподівалися.
Чорного ми вола вбили,
Чорного обсмалили,
Чорного, рогатого,
Для роду багатого³⁸⁵.*

*Свахо моя, свахо.
Свахо моя мила,
Задля тебе, свахо моя,
Горобчика вбила:
А з крилець – холодець,
З голови – печеня.
Задля тебе, свахо моя,
Хороша вечеря³⁸⁶.*

*Свати наші, голубки наші,
А свашечки та й голубочки,
Зійдімося до купочки
Та нап'ємося горілочки*

³⁸² Записано 28. 06. 2002 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р. н.

³⁸³ Записано 28. 06. 2002 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р. н.

³⁸⁴ Записано 28. 06. 2002 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р. н.

³⁸⁵ Записала 16. XII. 1965 р. в с. Гродзеве Кучережко Н.А. від Олійник Марфи Петрівни, 1919р. *ІМФЕ*. Ф. 14–3, од. зб. 515, арк. 29, № 1 (111).

³⁸⁶ Записала 16.12.1965 р. в с. Гродзеве Кучережко Н.А. від Олійник Марфи Петрівни, 1919 р. н. *ІМФЕ*. Ф. 14–3, од. зб. 515, арк. 29, № 3 (113).

*За здоров'я дочки та сина,
Щоб була здорова родина³⁸⁷.*

У понеділок розрізають калач – «плаксю» (молода в цей час повинна плакати за своїм дівуванням). Свашки співають сумних пісень про жіночу долю, життя молодої у новій родині:

*Вже сьогодні не неділенька,
Вже ти, Лідо, та й не дівонька:
На голівці віночка немає,
На голівці вже хустиночка має,
На голівці вже хустиночка,
А ти, Лідо, вже невісточка.
А свекруха тебе чатує
Та для тебе роботу готує³⁸⁸.*

Ще багато співається пісень, у переважній більшості жартівливих:

*1) Ой торло, торло, засохло горло,
Дайте горілки примочити його.
До дна, до дна, до дна, до дна,
Горілочка добрая.
Я гусака* застрочила –
Солодкої наточила.*

Соколов І.І. Весілля. 1860 р.

³⁸⁷ Записала 5. X. 1962 р. в с. Бабанка Кучережко Н.А. від Кислиці Ялосевети Петрівни, 1916 р. н. *ІМФЕ.*-Ф. 14–3, од. зб. 515, Арк. 89. № 91.

³⁸⁸ Записала 10.03.1967 р. в с. Бабанка Кучережко Н.А. від Ткачук Фотини Макарівни, 1906 р. н. *ІМФЕ.*-Ф. 14–3, од. зб. 515, арк. 188, № 6.

2) Була в попа свиня сива,
Вона батюшку вкусила,
Кучер сидить та й сміється,
Бо ще й матушиці прийдеться.

3) Болить мене голова,
Ще й межі плечима,
Дайте мені дохторика
З чорними очима.
Та не того дохторика,
Що добре лікує,
Але того дохторика,
Що добре цілує.
Нехай мене веселенько він у танці поведе,
Ой тоді моя хвороба вся одразу пропаде.

4) Ой, пий, поки п'ється,
Поки з трубки вона лється,
Бо як прийде та рахуба,
То забере горілку й куба.

5) Дідку, дідку, шовкова борідка,
Чом ти мене не продав,
Як була я молода?
Бабко, бабко, сивая голубка,
Тим я тебе не продав,
Що бігала хутко.
А тепер ти старенька,
Як голубка, сивенька:
Ні підбігти, ні піти, -
Тільки хату стерегти.

6) Горілочку пити
Треба таки вміти,
Щоб на лаві лягти спати,
Під лавою встати.

7) Ой пити, пити, пити,
Як у бочку лити, лити:
І щоб хмелю не чувати,
І щоб дома ночувати³⁸⁹.

³⁸⁹ Записала 20.05.1966 р. В с. Вільшанка Кучережко Н.А від Степової Галини Василівни, 1938 р. н. *ІМФЕ*.
Ф. 14-3, од. зб. .515, арк. 125.

Врешті гостина закінчується. Свашки та свахи співають:

*Соснові пороги,
Та будьте здорові,
За нами виходьте
І до нас приходьте³⁹⁰.*

Свахи, свашки, вся рідня молодій запрошує рідню молодого на гостину у вівторок.

У с. Собківка в понеділок вранці свахи збираються у хаті молодій і готують страви «з натяком» - з кабака, кукурудзи, моркви, огірка, «щоб засоромити молодих». Несуть також курку, перев'язану червоною стрічкою.

Свашки:

*Ми принесли курку до півня,
Ви ж її кохайте,
Ви ж на неї не кишкайте,
Ви ж її не лякайте.
Нехай вона привикає
Та й додому не тікає³⁹¹.*

Свати на комині починають шукати квітку (якщо наречена цнотлива, то на комин викидають квітку), якщо її не знаходять, то починають ламати піч. Далі співають:

*Виведіть нам наше,
Нехай воно спляше,
З червоною головою
Перед всією родиною³⁹².*

Виводять будь-кого тричі, по черзі, прикритого рядном. Врешті виводять молоду. Мати молодого чіпляє рушники і фартухи запрошеним. Далі йде частування. Врешті свашки вирушають додому. Дорогою співають:

*А наш Василь молодець,
Рубав калину під корінець.
Рубав він її, не зрубав,
Гнув він її, не зігнув,
Виліз на вершечок та й вщанхнув³⁹³.*

Свашки не проминуть у своїй пісні також дати оцінку гостині у молодого:

*Були ми у свата,
Були ми у свата,
Нам їсти давали -
Полови намішали,
Собаками натравили,
Щоб ми більше не ходили³⁹⁴.*

³⁹⁰ Записано 28. 06. 2002 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р. н.

³⁹¹ Записано 28. 06. 2003 р. в с. Собківка від Шапоренко Меланії Семенівни, 1951 р. н.

³⁹² Записано 27. 06. 2003 р. в с. Собківка від Барабаш Паші Варфоломійвни, 1931 р. н.

³⁹³ Записано 27. 06. 2003 р. в с. Собківка від Шапоренко Меланії Семенівни, 1951 р. н.

³⁹⁴ Записано 27. 06. 2002 р. в с. Собківка від Барабаш Паші Варфоломійвни, 1931 р. н.

Свашки та гості молодого збираються до невістчиної матері на «фартухи». Мати молодої повинна була придбати багато фартухів і подарувати кожній жінці з родини молодого. А ще – пригостити їх смачними пиріжками.

Свахи (від молодого):

*Гарна сваха, гарна,
Гарно нас вгощала:
По цілому пиріжку дала,
По паляниці
З ярої пшениці³⁹⁵.*

Понеділкова обрядовість відбувалася у мажорному тоні, про що свідчать і пісні, і одяг, і обряди.

Контрольні запитання:

1. Що таке перезва?
2. Що є основою обрядів перезви?
3. Що означає ритуальне обливання водою?
4. Як відбувається розподіл короваю у молодого?
5. Як святкують понеділок у с. Оксанине?
6. Як проходить перезва у с. Собківка?

4.2. ВІВТОРОК

У вівторок весілля продовжувалось. Родичі молодої йшли запрошувати рідню молодого «на гостини».

Молода (голова пов'язана гарною терною хусткою) бере батьків молодого і веде до себе на обід. Старші дві свахи йдуть попереду і несуть калач-плаксивець, завітчаний калиною та червоною стрічкою.

Особливо чекають, коли зять буде дарувати тещі чоботи, а перед цим «вимие» їй ноги та витре жалкою кропивою чи камінцем. Узування чобіт супроводжується низкою сюрпризів, оскільки теща заздалегідь тишком кладе в чоботи цукерки, бублики, пляшку горілки. Ця частина весілля також має музичний та пісенний супровід:

*Чи ж це тії чоботи, що зять дав?
А за ції чоботи дочку взяв.*

Приспів:

*Чоботи, чоботи ви мої,
Наробили клопоту ви мені.*

Приспів:

*Повішаю чоботи на кілку,
Сама піду прачкою на кутку.*

Приспів:

³⁹⁵ Записано 28. 06. 2003 р. в с. Собківка від Шапоренко Меланії Семенівни, 1951 р. н.

- А до води чоботи скрипотять,
А від води чоботи хлюпотять.*
- Приспів:
- До ставка йшла – чоботи рипали,
А від ставка – хлипали, хлипали.*
- Приспів:
- Та за тую чортову шкапину
Узяв мою рідную дитину.*
- Приспів:
- А це тії чоботи, що з бичка,
Чом вони не роблять так як дочка.*
- Приспів:
- Піду до комори я по муку,
Повішаю чоботи на кілку.*
- Приспів:
- Ой чоботи, чоботи у кутку,
А хто ж мені випере сорочку?*
- Приспів:
- А це тії чоботи зять купив,
А чом же він гвоздиків не набив?*
- Приспів:
- Ой мамочко-любочко ви мої,
Будуть же вам гвоздики в голові.*
- Приспів:
- А зять буде дочкою робити,
А я буду в чоботях ходити³⁹⁶.*
- Приспів:

У с. Дубова на початку ХХ ст. старший боярин забирав батька й матір молодого і вів до родичів молодої. Там вони гуляли весь день, але це була вже звичайна гулянка, і весілля на цьому закінчувалось.

У с. Гордашівка весілля продовжувалось увесь тиждень, а у вівторок рідня молодого також гостювала у молодої.

У с. Іванівка про весільний тиждень співають так:

*В п'ятницю – начиняльниця,
А в суботу – коровайниця,
А в неділю та весіллячко,
В понеділок – перепіячко,
У вівторок та гостиночки,
У середу – похмелиночки,
Що ж ми будемо в четвер робити?
За що будемо горілочку пити?
– Висадимо дядька на тітку*

³⁹⁶ Записано 28. 06.2002 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р. н.

Та й будемо пити горілку.

У селі Косенівка вівторок називають «Похмілля» або «Бубоче весілля», яке супроводжується сороміцькими піснями.

1) *А свекруха – лепетуха,*

Як у полі лобода,

Все тупоче, все буркоче,

Що невістка молода.

2) *Ти вулиця, ти широкая,*

Ой чому ж ти не зелена?

Мене гуси пощипали,

А парубки потоптали.

Великими та ножищами,

Свинячими підратищами.

3) *Ти, ченчику, ти, горобчику,*

Виплинь, виплинь на піддашечок,

Скажи мені усю правдоньку,

Кому воля, кому неволя?

А дівицям уся воленька,

Молодицям не сваволенька:

Горицьк шипить: «Відсунь мене!»,

Порося кричить: «Нагодуй мене!»,

Дитя плаче: «Колиши мене!»

5) *Ой казав ти, вражий сину,*

Що кабак не доріс,

Як я тобі причепила,

То ти мене доніс.

Ой казав ти, вражий сину,

Що кабак – кабачок,

Як я ж тобі причепила,

То ти ревів, як бичок.

6) *Якби ж не ви та не ми,*

То ми б тут не були,

Горілочка не пили.

7) *Свати наші любі, милі,*

Просимо вас,

Як прилетить наша утка

Звечора до вас,

Не бийте її, не лайте,

*За гостю приймайте!*³⁹⁷

У більшості сіл Уманщини у вівторок відбувалася так звана «циганщина». Ця частина весільного гуляння збереглася дотепер. 7–12 чоловік переодягнених гостей приходили до всіх учасників весілля, іноді випрошували, а іноді крали курей, гусей, сало тощо. У цих «безчинствах» брали участь лише дорослі, оскільки народна мораль не допускала участі у подібних діях молоді. До речі, молодь також не співала сороміцьких пісень на весіллі, це була прерогатива дорослого жіноцтва. Усе те, що випросили чи вкрали «цигани», приносилося до хати молодого і веселощі продовжувались.

Дорослі жінки та свахи:

*Ми цигани, ми люди бідні,
Розміняйте нам гроші мідні.*

Приспів:

Ой, ла-ла-ла-ла-ла,

Ой ла-ла-ла-ла-ла,

Ой ла-ла-ла-ла-ла,

Ой ла-ла!

Ми, цигани, ми люди злії,

Носим серги та й золотії.

Приспів

А. Базилевич. Циганщина. 1968 р.

³⁹⁷ ІМФЕ. – Ф14 – 3, од. зб. 401, арк. 30.

*Поїзд їхав, циганка спала,
А циган свиснув – циганка встала.*

Приспів

*Їдуть цигани, везуть вещи:
В драній торбі молоток і клещі.*

Приспів

*Циган їде – не догониш,
Співа пісню – не поймеш.*

Приспів

*Їх гітару не настроїш,
Жизнь циганську не поймеш.*

Приспів³⁹⁸.

«Цигани» також вимагали гроші у всіх, хто приходив на весілля.

Здійснювалось ще таке дійство: «цигани» брали тачку, садили на неї батьків молодих і везли до річки «купати». Ті «цигани», що волокли тачку, іржали, як коні, просили «сіна», зупинялись (їм наливали горілки), знову волочили тачку, знову зупинялись. Таким чином добирались до ставу чи річки. На нашу думку, в основі ритуальних безчинств «циганщини» закладено парадокс, оскільки тут відбувається символічне суміщення несумісних явищ. Маски, які одягають учасники дійства, вказують на те, що вони посланці з «того світу»(смерті, танатоса), а їхні пісні, рухи, жести, танці мають еротичний зміст. Таким чином відбувається «гра» Танатоса і Ероса, синтезуються протидіючі сили у динамічно незавершену єдність. Ритуальний хаос, ритуальні безчинства у контексті весільної обрядовості дозволяють різновекторним емоціям «взаємопереливатися» одна в одну, «грати», врешті - знайти ідеальну точку рівноваги і злитися в єдине парадоксальне ціле – радість буття. Саме радість буття є тим універсумом, тим стрижнем на весіллі, навколо якого обертається ідея «чину» (суворе дотримання порядку у контексті часу та простору) і безчинства, тобто дві морально-етичні категорії, що представляють добро і зло, сміх і сльози, радість і сум. Таке символічне поєднання непоєднуваного – основа будь-якого обряду переходу, в даному випадку від соціального статусу неодруженого (незаміжньої) до статусу одруженого (заміжньої). Гра Танатоса – Ероса ніби закручує енергію спіралі життя і надає нового поштовху. Мабуть, саме таку «гру» модусів буття передає ідея закручування шишки з тіста, закручена коса, хоровод у весільній обрядовості.

Якщо одружували найменшу чи єдину дитину в родині, то батькам плели вінки, піднімали на стільці і підкидали догори або везли на возику до річки, де намагалися скинути їх у воду. Це дійство мало назву «обжинки».

*Обжинки наші, мати, обжинки,
Пожила всі синки,
Повіддавала всі дочки,
Дайте ж, мамо, горілочки.*

³⁹⁸ Записала у 1997 р. в м. Умань Сивачук Н. П. від Сінкевич М. І., 1925 р.н.

Означений ритуал відомий на всій території України. Вчені ведуть його генезу від мінорату – звичаєвої норми, яка наділяла спадковим правом молодшого. Але вона набувала чинності тільки після батькової смерті. На якомусь з етапів установлена норма вступала в протиріччя з новими шлюбними правилами, внаслідок чого й виникає звичай «проводів» батьків на вічний спочинок. Причин виникнення подібного звичаю могло існувати кілька. Одна з них герантологічна, що полягала у збільшенні віку батьків. Інша виявлялася у відміні багатолітніх ініціальних випробувань, внаслідок чого юнак отримував право на одруження значно раніше. Все це могло статися внаслідок утвердження патрілокальних норм. Їх запровадження стало причиною запровадження переходу ініціальних обрядів на дівоче населення.

Варто зауважити, що структурно цей обряд проводів батьків до річки нагадує обряд водіння куста, в якому вбачається відгомін людських жертвоприношень. Адже під час його виконання батьків у великих вінках спочатку везуть через усе село, де вони «прощаються», пригощаючи усіх зустрічних. Далі їх везуть до річки чи канами і візок перекидають. Це й мало би символізувати ритуальну смерть³⁹⁹.

При цьому батьки говорили:

*Щоб на вас дождали надівать так,
Як за вами надівають нас.*

Г. Білащенко. Останній день весілля. 1889 р.

³⁹⁹ Давидюк В. Первісна міфологія українського фольклору. Луцьк : Вежа, 1997. С. 190.

На нашу думку, це дійство означає закінчення репродуктивного віку батьків, перехід до статусу баби та діда.

Нами зафіксовано, що у вівторок у деяких селах на Уманщині справляють обряд «ганчірки». Відповідальність за нього бере на себе кухарка. Родичі молодих переодягаються в різні кумедні костюми, надягають маски. Йдуть гуртом до криниці, наливають на землю багато води, щоб утворилося болото. Беруть велику ганчірку, кидають її у це болото, притоптують ногами, а потім бризкають нею на усіх, кого зустрінуть. Люди тікають, верещать, а підпила ватага наздоганяє їх з брудною ганчіркою.

У контексті по весільної обрядовості ці дійства є виявом сакралізованої анти поведінки, що має глибинні витoki. Відомо, що відповідні язичницькі ритуали відзначаються уявленнями про «перевернутість» зв'язків потойбічного світу. На тому світі праве і ліве, верх і низ, схід і захід міняються місцями. Обидва світи ніби бачать один одного в дзеркальному відображенні. Подібним чином можна пояснити звичай вивертати одягу(теща зустрічає зятя у кожусі вовною догори). Вона виконує роль жриці на весіллі і делегує таким чином пращурів роду. Це ритуальний спосіб одягання. Так можна оцінити і ритуальний сміх, і сльози нареченої та її матері на весіллі.

За такого розуміння речей «перевернутість» поведінки є природною і необхідною умовою дієвого спілкування з потойбічним світом і його представниками. Антиповедінка зближається з поведінкою, що властива представникам потойбічного світу, і набуває магічного чи навіть сакралізованого змісту. Ритуальна антиповедінка на весіллі пов'язана з культом мертвих, вона спрямована на забезпечення достатку, ладу в родині. Сюди належать і «циганщина»(учасники дійства вбирають одяг протилежної статі) і обряд «ганчірки»⁴⁰⁰.

Безчинства супроводжують сороміцькі пісні:

*1) Я випила на коня,
Випила на чаплю,
Я звідси не поїду,
Додому не втраплю.*

*2) Приїжджала сваха до свахи,
Притуляла с... до с...,
А у кого більшая с...,
То ото скупішая сваха.*

*3) Виліз сват на хату
Та зачепив я... лату:
Треба хату розбирати,
Треба свата рятувати.*

⁴⁰⁰ Успенский Б.А. Антиповедение в культуре древней Руси. *Проблемы изучения культурного наследия.* Москва : Наука, 1985. С. 326–328.

4) *Виліз сват на хату,
Зачепився я... за лату.
Щоб боярин не нагодився,
Був би к бісу задушився.*

5) *А щоб у свахи бджоли подохли,
А у свата я... всохли,
І ззаду, і спереду,
Що не дав нам трохи меду⁴⁰¹.*

6) *Батько за дочкою скучив,
Бо цілу ніч маму мучив:
-Ми віддали молодесеньку,
То давай зробим хоч малесеньку.*

7) *Посіяв сват гречку
На печі скраєчку.
Ой вродила гречка
Сватові по яєчка.
А свасі по пупа,
Щоб не була скупа.*

8) *Теща в Гумані гасала,
Собі зятя вибирала.
Щоб і сіно косив,
Щоб і воду носив,
Щоб і дрова рубав,
Щоб мав я... великі,
Як у свата черевики⁴⁰².*

9) *Заграйте мені,
Та й набожної,
Хіба в мене така,
Як і в кожної?*

10)– *Бабко моя, бабко,
Чого в тебе слабко?
– Чоловіче, катюго,
Де ж ти бачив в баби туго?⁴⁰³*

11) *Ой казав ти, вражий сину,*

⁴⁰¹ Записано 27. 06. 2003 р. в с. Собківка від Барабаш Паші Варфоломіївни, 1931 р. н.

⁴⁰² Записано 04. 07. 2003 р. в с. Громи від Жвавої Марії Дем'янівни, 1925 р. н.

⁴⁰³ Записав у 1954 р. в с. Косенівка Фіялко Т. Я. від Фіалкової Ганни Махтеївни, 1867 р. н. *ІМФЕ*. Ф. 14–3, од. зб. 162, арк. 30, № 156–157.

*Що кабак не доріс,
А як я тебе вчепила,
То ти мене аж поніс.
Ой казав ти, вражий сину,
Що у тебе кабачок,
А як я тобі вчепила,
То ревів ти як бичок⁴⁰⁴.*

*12) Ой тупала, тупала,
За калитку щупала.
Я думала, що то гроші,
А то – яйця хороші⁴⁰⁵.*

У середу, четвер, п'ятницю ще відбувалась «перезва», коли ходили гостювати до молодого, старшого боярина, родичів. У суботу всі родичі збирались у батьків молодого чи молодої.

Контрольні запитання:

1. Що означають ритуальні безчинства у контексті по весільної обрядовості?
2. Як вшановували батьків, які одружували останню дитину в родині?
3. Опишіть обряд «ганчірки»?

І. Горобчук. Весілля.

⁴⁰⁴ Записав у 1954 р. в с. Косенівка Фіалко Т. Я. від Фіалкової Ганни Махтеївни, 1867 р. н. *ІМФЕ*. Ф. 14–3, од. зб. 162, арк.. 30, № 165.

⁴⁰⁵ Записала 2007 р в с. Старі Бабани О. Денисюк від Бурдєєвої Марії Прокопівни, 1928 р. н.

РОЗДІЛ V

РИТУАЛЬНА ВЕСІЛЬНА РИТОРИКА

ВЕСІЛЬНІ ПРИМОВКИ ДО ЧАРКИ

Хто п'є, той кривиться, а кому не дають, той дивиться.
 Будем п'яти і з каганця, щоб чарочка до денця.
 Вип'ємо, щоб вдома жінка не журилася!
 Ой, чарочка моя кругленька, як я люблю тебе, що ти повненька.
 Ой, чарочко-чепурушечко, п'є Іванівна-душечка!
 Свашки та свати, вип'ємо до дна чарки, бо як на той світ прикатаєм, то там чарок немає!
 Перша чарочка, як по льоду, друга – як по меду, а третя – не питай, швидше наливай.
 По старинному обряду п'ємо дві доряду.
 А випиймо по другій, щоб на одній не скакати.
 Вип'єм другу, щоб прогнать тую.
 По чарці, по парці, та вп'ять по п'ять.
 По нашому українському звичаю п'ємо горілку й до чаю.
 Пиймо по Марусин поясок.
 Пиймо до дна, щоб очі не западали.
 Випиймо, свахо, до дна, бо на дні – молоді дні.
 Вип'ємо по повній, щоб вік наш був довгий.
 Вип'ємо до дна, щоб на сльозу не осталося.
 А хто п'є, тому наливайте, хто не п'є, тому не давайте.
 Будьте здорові, як чорні корови, а я буду п'яти, як гуманський бик.
 Дай, Боже, щоб молоді любилися, а старих щоб і колом не розважити.
 Щоб молода жила, багатіла та спереду горбатіла.
 Ой, чарочка-коток, котись до мене в роток.
 Роди, боже, жито, пшеницю, а в запічку дітей корицю.
 Пошли вам, Боже, здоров'я на сто літ, та дітей гарних, як маків цвіт.
 Щоб молоді наші ще сто літ так вибрикували (бризкають з чарки недопиту горілку до сволоку).
 Дай, Боже, щоб молоді любилися, а старих і колом не розважити!
 Зичимо вам хліба-солі на столі, миру й щастя на землі!
 Молодим жити-поживати, добра наживати та десяток діточок мати!
 Живіть здорові та багаті!
 І чарочка гарна й горілочка добра:
 Якби мене припросили, то випила б добре.
 Хилю, хилю, - не тече,
 Коло серця пече.
 Десь у донечку дірка,
 Бо «тікає» горілка.

Гумань гудьмо, та в Гумані будьмо!
 Напиймося, роде, напиймося добре,
 Напиймося, родино, щоб нам жито родило,
 І житечко, і овес, напиймося, роде весь!
 Просилися тарілочки,
 Щоб їм дали горілочки.
 Як не дасте нам горілочки,
 То поб'ємо тарілочки.

«Принука» до їжі

Час обідать!
 Просимо!
 Просимо обідать!
 Наповняючи!
 Нехай Бог благословить!
 Нехай Бог наповняє!
 Їжте у смак, а звиняйте, як що та не так.
 Пословиця говориться, а хліб їсться.
 Їжмо вареника за здоров'я чоловіка Каленика.
 Їжте борщик, щоб Господь послав у жарке літо дощик.
 Їжте капусту, щоб не була молода тлуста.
 Хоч живіт розсядеться, та дар Божий не зостанеться.
 Добрі жорна хай усе перемелють.
 Не вірте губі, а кладіть на зуби.
 Нум їсти гостинець, щоб наш гість не старився.
 Їжте, вмочайте, а що не так, то вибачайте.
 Їжте, дорогі гості: що маємо, тим і приймаємо.
 Вся причина перед очима, їжте, люди добрі!
 Треба все спожити, що на столі лежить.
 Їжте, дорогі гості! На що Бог поміг, тим і приймаєм!

Побажання на «перепій»

Перепиваю гречку, щоб не було суперечки.
 Перепиваю гроші, щоб мали здоров'я хороше.
 Перепиваю мірку гороху, щоб мали дітей до року.
 Перепиваю сову на Осташівськiм ставу і хуру хмизу, щоб загородився згори до низу.
 Перепиваю граблі й вила, щоб молода гарно борщ варила.
 Перепиваю золотого дуката, щоб була багата.
 Перепиваю гроші мідні, щоб молоді не були бідні.

Перепиваю черепок глини, щоб покликали скоро на хрестини.
 Перепиваю зграю синиць, щоб молодий не скавав до чужих молодниць.
 Перепиваю стовпчик, щоб народився першим хлопчик.
 Перепиваю дубочка, щоб другою була дочка.
 Перепиваю вила, щоб у молодого сто літ була сила.
 Перепиваю відро проса, щоб молода не ходила боса.
 Перепиваю троячку, щоб купили собі конячку.
 Перепиваю вінок цибулі, щоб невістка не давала свекрусі дулі.
 Перепиваю тернову хустину, щоб молода мала до року дитину.
 Перепиваю купу жита, щоб молода не була бита.
 Перепиваю шовкову ряднину, щоб були скоро родини.
 Перепиваю білу березу, щоб молодий завжди був тверезий.
 Перепиваю відро суниць, щоб не ходив молодий до молодниць.
 Перепиваю мило, щоб молода молодого довіку любила.

Примовки до танцю

1) Тріщить матерія-
Гуля Ликерія.

2) Ой, музики мої,
Та заграйте мені!
Як не зробили з хвоста смика,
То ви зовсім не музики.

3) А вдарила гуманчанка
Тропака
Та побила закаблуки
З кабака⁴⁰⁶.

4) Болить мене голова
І коліно, і нога.
Усе тіло заболіло,
Бо танцювать захотіло.

5) Очеретом качки гнала,
Заплуталась та й упала.
За це мене мати била,

⁴⁰⁶ Записав у 1954 р. у с. Косенівка Фіялко Теофан Яремович від Фіалкової Ганни Махтеївни, 1867 р.н. ІМФЕ. – Ф. 14–3, од. зб. 515, арк. 30, № 165.

²⁹³ Записано 28.06.2002 р. в с.Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р. н.

Щоб я хлопців не любила.
Очерет, осока, чорні брови в козака.

б) І шумить, і гуде, дрібний дощик іде,
А хто ж мене молодую та й додому проведе?
Обізвався козак на сивому коні:
«Гуляй, гуляй, дівчинонько,
Я додому завезу»⁴⁰⁷.

Весільні танці. Звенигородщина. Фото початку ХХ ст.

⁴⁰⁷ Записано 28.06.2002 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р. н.

РОЗДІЛ VI

ПІСНІ, ЩО СПІВАЮТЬ НА СУЧАСНОМУ ВЕСІЛЛІ

*Зелена бутилка та й повна води,
Гуляй, гуляй, дівчинонько, а заміж не йди.*

*Гуляла, гуляла та й догулялася,
Сама собі та й здивувалася.*

*Сама з себе здивувалася,
Ой де ж та краса подівалася?*

*Ой де ж моя краса подівалася?
Може в синьому морі ізкупалася?
Чи на тім рушничку, що втиралася?⁴⁰⁸*

*Несе теща воду, коромисло гнеться,
А зять на порозі стоїть та сміється.*

*«Неси швидше воду, бо нічим умиться,
Плутаєш ногами, аж гидко дивиться.*

*І візьми півлітру, бо вижену з хати,
Будеш, як зозуля, у саду кувати».*

*Теща йому каже: «Зятю мій хороший,
Чом ти не вигонив, як давала гроші?*

*Дочки мої, дочки, вирости, як пави,
Чом ви не гонили, як падали з лави?»*

*«Теще, моя теще, мамо наша Насте,
Поший собі торбу, вона тобі здасться.*

*Поший собі торбу та візьми ломаку,
Як підеш просити - не порвуть собаки.*

*Як підеш просити, не йди коло хати,
Щоб люди не знали, що ти наша мати.»*

⁴⁰⁸ Записано 2007 р. в с. Старі Бабани від Сухомейло Катерини Лук'янівни, 1931 р. н.

*«Я у вас не прошу ні їсти, ні пити,
Дайте хоч куточок, щоб віку дожити.*

*Діти мої, діти, проклянуть вас люди,
Будете старими, і вам таке буде»⁴⁰⁹.*

*Гиля, гиля, дикі гуси, – полякалися,
Любились, кохалися та й посваталися.*

*Гиля, гиля, сірі гуси, та й на жовтий пісок,
Зав'язали голівоньку, а я ж думала на часок.*

*Гиля, гиля, сірі гуси, доріжкою до води,
А ти ж мене, мій миленький, до свекрухи не веди.*

*Бо свекруха-лепетуха, як у полі вишня,
Вона ж мене обсудила, що я в селі лишня.*

*Бо свекруха-лепетуха, як у полі лобода,
Вона ж мене обсудила, хоч я іще молода.⁴¹⁰*

*Чом ти мене, мати, не питаєшся,
Чом ти мене, мати, не питаєшся,
Де ти, доню, забарилася?
Чи ти, доню, у горах копала?
Чи ти, доню, у горах копала?
Чи ти, доню, виноград садила?*

*Горе, мати, у горах копати,
Горе, мати, у горах копати,
А ще гірше – виноград садити,
А ще гірше – виноград садити,
А ще гірше – свекрусі годити.*

*Якщо зроблю – вона переробить,
Якщо зроблю – вона переробить.
Якщо скажу – вона переговорить.
Хату вона перемастить,
Хату вона перемастить,
Хату вона перемете.*

⁴⁰⁹ Записано 2007 р. в с. Старі бабани від Бурдєєвої Марії Прокопівни, 1928 р.н.

⁴¹⁰ Записано 2007 р. в с. Старі бабани від Бурдєєвої Марії Прокопівни, 1928 р.н.

Їсти хочу - серденько в'яне,
 Їсти хочу – серденько в'яне.
 Я до столу – вона скосаря.
 Обізвалась найменша сестриця,
 Обізвалась найменша зовиця,
 Що до мене, як рідна сестриця:

– Нащо, мати, чуже дитя брати,
 Нащо, мати, чуже дитя брати,
 Як йому їсти не давати,
 Не давати ні їсти, ні пити,
 Не давати ні їсти, ні пити,
 За чим же воно буде в світі жити?⁴¹¹

Ще ж бо я не їхала,
 Ще ж бо я не йшла,
 Ще ж бо я матінці
 Не дякувала.
 -Дякую тобі, нене,
 Що сварилася на мене,
 Тепер не будеш,
 Тепер не будеш.

Ще ж бо я не їхала,
 Ще ж бо я не йшла,
 Ще ж бо я батеньку
 Не дякувала.
 – Дякую тобі, батьку,
 Що викохав мене гладку,
 Тепер не будеш,
 Тепер не будеш.

Ще ж бо я не їхала,
 Ще ж бо я не йшла,
 Ще ж бо я сестриці
 Не дякувала.
 – Дякую тобі, сестро,
 Що навчила косу плести,
 Тепер не будеш,
 Тепер не будеш!

⁴¹¹ Записано 2007 р. в с. Старі Бабани від Сухомейло Катерини Лук'янівни, 1931 р.н.

*Ще ж бо я не їхала,
Ще ж бо я не йшла,
Ще ж бо я братові
Не дякувала.*

*– Дякую тобі, брате,
Що водив хлопців до хати,
Тепер не будеш,
Тепер не будеш!*

*Ще ж бо я не їхала,
Ще ж бо я не йшла,
Ще ж бо я порогам
Не дякувала.
Дякую вам, пороги,
Що збивали хлопцям ноги,
Тепер не будуть,
Тепер не будуть!*

*Ще ж бо я не їхала,
Ще ж бо я не йшла,
Ще ж бо я воротам
Не дякувала.
– Дякую вам, ворота,
Що стояла хлопців рота,
Тепер не будуть,
Тепер не будуть!*

*Ще ж бо я не їхала,
Ще ж бо я не йшла,
Ще ж бо я бабуні
Не дякувала.
– Дякую вам, бабуню,
Що пускали хлопців в клуню,
Тепер не будеш,
Тепер не будеш!⁴¹²*

⁴¹² Записано 26. 06. 2001 р. в с. Текуча від Мазур Наталії Іванівни, 1938 р.н.

РОЗДІЛ VII

ВЕСІЛЬНА ТЕРМІНОЛОГІЯ УМАНЩИНИ

Бояри – учасники весільного обряду, представляють молодого; приятелі молодого на весіллі. Бояри добираються з парубків, одного з яких, найщирішого друга жениха, призначають старшим. Згідно вимог народної моралі та сільської громади старшим боярином міг бути парубок, який мав добру репутацію, був чесного роду.

Боярин(дружба) – товариш молодого, який є одним із головних розпорядників весілля.

Весілля – загальна назва обряду одруження; обряд одруження, а також святкування з цієї нагоди. **Свайба** – діалектна назва весілля. Вчені-мовознавці прийшли до висновку, що термін «свайба» значно старший за «весілля». Індолог Степан Наливайко вважає цілком можливим, що українське слова *свайба* й індійське *сваямбара/сваямвара* – споріднені слова. Слово *сваявара* складають санскритське *спаям* – «сам» та *вара* – «брати». У мові хінді санскр. *вара* звучить як *вар* і має варіант *бар*; воно тотожне українським основам *бр-*, *бер-*, *бір-*, *бир-* у словах *брати*, *беру*, *вибір*, *вибирати*. Дієслово *брати* значною мірою належить до шлюбної лексики (*брати заміж*, *брати за дружину*, *побратися*, *брак*, *бранка* – сваха, що веде молодих у дім молодого). Припускається, що це слово – ритуальний термін при язичницьких весільних обрядах.

Весільна квітка – квітка з барвінку, яку прикріплювали до червоної стрічки і чіпляли нареченому та боярам до шапок. У другій половині ХХ століття квітку стали виготовляти зі штучних квітів і чіпляти до лацкану піджака.

Весільна мати - жінка, яка виконує на весіллі роль матері нареченого чи нареченої.

Весільний поїзд. Його складали головні дійові особи весільної обрядовості – з боку молодої і з боку молодого. На перших етапах весілля ці групи перебували у протиставленні, на заключних – у спорідненні. Центральними

фігурами в.п., навколо яких розгорталися всі обрядові дії, були наречені. Групу нареченого представляли *боярин, хорунжий, старший сват, світилки*; групу нареченої – *старша дружка, брати*. Всі вони разом склали почет молодих, виконували ритуальні функції переважно на перших етапах весілля: під час плетіння вінків, завивання гільця, запросин⁴¹³.

Весільні чини. Українське весілля – багато актова народна драма з численними дійовими особами, кожна з яких виконувала свою обрядову роль. Власне, майже всі весільні гості мали свої весільні чини.

Функцію розпорядника весілля виконував староста (*сват*). Він починав сватання, ділив коровай, виголошував прощі, виконував обряди, що мали правове значення. Не даремно старосту вважали за представника громади. У парі зі старостою виступала його дружина – (*сваха*), яка брала участь в обміні подарунками, хлібом, в обрядах покривання молодої.

До почту молодих входили весільні чини, які виконували важливі, але одноманітні функції, наприклад, *свашки* виконували обряд пов'язування намітки; *світилка* стежила, щоб не згасли свічки при виконанні обряду посаду; *брат* продавав сестру-наречену.

Серед весільних чинів були й ті, хто «спеціалізувався» на виконанні окремих обрядів: *вінкоплетниці, коровайниці, візники, веселики, кошельник* (при обдаруванні); весільну хоругву ніс *хорунжий*.

Усі весільні чини мали обрядові відзнаки: найповажніші перев'язувалися рушниками, інші чіпляли букети на піджаки і квітки на капелюхи чи шапки⁴¹⁴.

Вінець – корона, яку тримають над головами молодих під час обряду вінчання, а також сам цей обряд (звичайно відбувається у неділю)⁴¹⁵.

Вінкоплетини – обряд плетіння вінків у домі нареченої, який супроводжувався співом пісень, наприклад:

Благослови, Боже, і отець, і мати,

Своєму дитяті вінка ізплітати.

⁴¹³ Українська минувшина: Ілюстрований етнографічний довідник. Київ : Либідь, 1993. С.174.

⁴¹⁴ Українська минувшина: Ілюстрований етнографічний довідник. Київ : Либідь, 1993. С. 174.

⁴¹⁵ Жайворонек В. В. Знаки української етнокультури : Словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. С. 96.

Вінчання – одруження за церковним обрядом; тобто накладання вінців на голови новоженців у церкві як освячення шлюбу; ритуал увібрав у себе і деякі народні звичаї (зв'язування рук, обмін обручками); обряд з'явився значно пізніше від стародавнього весільного обряду; народ традиційно вірить, що без весільного ритуалу саме вінчання не дає права молодим на співжиття⁴¹⁶.

Гільце – гілочка сосни, ялини чи вишні, яку прикрашали квітками, фруктами, стрічками та калиною; частина обрядодійства, під час якої виготовляють гільце.

Дарування короваю – після покриття молодої дарували коровай. Спочатку боярин обдаровував молодих (дарував квітку з короваю), потім батьків, родичів, сусідів, музик.

Дівич-вечір – прощальний молодіжний вечір напередодні весілля, про особливий статус якого говорить сама назва. Це прощання дівчини з дівуванням у товаристві подруг. Під час дівич-вечора торочили рушники, тому його часом називають «торочинами».

Договір – домовленість про весілля між родинами нареченого та нареченої.

Дружба (боярин) – товариш молодого з числа парубків, якого запрошують на роль розпорядника. Він на все просив благословення у старости весілля: брав участь у викупі молодої, садовив молодого за стіл, був головним у весільному поїзді молодого.

Дружка – дівчина (їх декілька), яка на запрошення молодої бере участь у весільному обряді; одна із дружок називається старшою; дружки, або лише старша, супроводжують молоду при обряді запросин на весілля; дружка просить у старости благословення «пришити молодому на шапку квітку»; вона також веде торг з боярином щодо викупу молодої⁴¹⁷.

Дружчини – вечеря молоді у дружки після покривання молодої.

Запорожці – на весіллі так називають тих, хто стоїть за порогом хати і чекають свою частку короваю.

Запросини – передшлюбні дійства розпочиналися з запрошення гостей на весілля; церемонія запрошення гостей на весілля. Етнографи та фольклористи

⁴¹⁶ Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : Словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. С. 98.

⁴¹⁷ Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : Словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. С.202.

вважають, що запрошення на весілля – це за своєю суттю прохання дозволу на шлюб у всіх жителів села, у всього роду.

Заручини – обрядове скріплення передшлюбних угод, коли хлопець та дівчина оголошуються нареченим та нареченою. М. Сумцов вважає, що шлюбний обряд поєднання рук сягає ще праарійських часів. Оскільки у санскриті шлюб називається *kaagraha* або *panigraha*, що означає «отримання руки». З часом церемонія сватання та заручин об'єдналися в одне дійство, що відбилося і в назвах обряду: *сватання, заручини, світанки*.

Колач-«плакся» – обрядовий хліб з діркою посередині, що означало кінець дівуванню. Якщо молода була чесна, то його прикрашали у понеділок вранці червоною стрічкою, і потім розрізали, а молода плакала за своїм дівуванням.

Комора – у весільному обряді – місце першої подружньої ночі молодих і сам ритуал першої шлюбної ночі; готували в коморі шлюбну постіль для молодих, у головах клали хліб і сіль, ставили образ; старости тричі благословляли молодих, після чого дружок вів молодих за кінці хустини до комори; так само урочисто здійснювався обряд виведення молодих із комори і ввведення їх до гостей, після того, як демонструвалася сорочка молодої після шлюбної ночі⁴¹⁸.

Коровай – великий круглий хліб із прикрасами з тіста, який печуть на весілля; обряд виготовлення короваю.

Молоді, молодята – хлопець та дівчина, що беруть шлюб.

Обсипання – у весільному обряді – магичний акт обсипання молодих збіжжям (у різних місцевостях у різний час – перед від'їздом до вінця, після приходу із церкви, перед входом у хату, після входу до хати, після виходу з комори); якщо порівнювати акт обсипання з актом засівання, то він символізував урожай, добробут, багатство; водночас він нагадував запліднювальний дощ, що мав викликати плідність землі, а отже й людей, нового подружжя⁴¹⁹.

Перезва – частина весільного обряду, коли родичі молодої після першої шлюбної ночі йшли на частування до хати молодої і сповіщали, що «чесна

⁴¹⁸ Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : Словник-довідник. Київ : Довіра, 2006.-С.304.

⁴¹⁹ Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : Словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. С.409.

дитина». Потім молодий брав тещу під руку і у супроводі усього роду вів урочисто до себе на гостину. Таке «перезивання» від хати до хати й дало назву частині обряду.

Перейми – частина весільного обряду. Якщо молодий і молода не з одного села чи не з одного кутка села, то місцеві парубки переймають поїзд молодого, вимагають викуп. Ставлять посеред дороги стіл, а на нього кладуть хліб. Молодий повинен підійти до столу, поцілувати хліб і поставити викуп.

Покривання – частина весільного обряду, під час якого на голову молодій одягали хустку, тобто покривали голову. Покривання засвідчувало, що молода від дівочої громади переходить до громади жінок. Це своєрідна ініціація.

Посаг – майно та гроші, які дають батьки нареченій, коли вона виходить заміж.

Посад – почесне місце за столом, де селять молодий і молода під час весілля, де відбуваються обрядові дії щодо поріднення родин, зокрема обмін дарами між ними, розподіл короваю та обдарування молодих; заводять молодих на посад після першого благословення, саджають на лаву, застелену вивернутим кожухом⁴²⁰. Посад здавна був юридичною санкцією шлюбу та й залишився таким після введення церковного вінчання⁴²¹.

Почет – супровід молодого або молодої на весіллі.

Почесна – частина весільного ритуалу, коли боярин викликав учасників весілля (починав з батьків), а ті виходили під музику й ставали посеред хати. Боярин наливав їм «почесну» чарку. Ті, кого кликав боярин, випивали, виголошували здравицю і клали на тарілку гроші. Якщо в чарці лишалася горілка, то її виливали під стелю й казали: «Щоб молоді брикали!».

Принука – ретельне припрошування, що здавна вважається необхідною ознакою гостинності; відсутність такого припрошування вважалася ознакою скупості й негостинності: «Було що їсти й пити, тільки принуки не було»⁴²².

Розглядини – огляд господарства жениха батьками та ріднею нареченої.

⁴²⁰ Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : Словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. С. 471.

⁴²¹ Українська минувшина : Ілюстрований етнографічний довідник. Київ : Либідь, 1993. С. 175.

⁴²² Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : Словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. С. 482.

Розплетини – обряд символічного прощання з дівуванням, який відбувається або у передвесільний день, або в день шлюбу.

Сват – людина, яка за дорученням парубка, який хоче одружитися, чи його рідні висватує обрану дівчину.

Сваха – 1) жінка, яка добре знає весільні обряди і порядкує на весіллі;

2) жінка, яка займається сватанням;

3) мати або родичка одного з подружжя щодо батьків або родичів другого.

Сваха – мати нареченого стосовно матері нареченої і навпаки.

Свашки – родичі нареченого, дружини його братів.

Свекор – батько чоловіка.

Свекруха – мати чоловіка.

Світилка – рідна чи двоюрідна сестра жениха. В давнину вона тримала в руках козацьку шаблю, прикрашену калиною та восковою свічкою.

Староста – в обряді сватання як першому акті весільної обрядовості – поважний і красномовний чоловік, літнього віку, який виконує функції посла з боку родини парубка, що хоче одружитися на дівчині, до її батьків з метою дістати згоду від них на одруження дочки; далі роль старости в самому обряді весілля виконував дядько з материнського боку як жрець хатнього вогнища, який благословляє виконання всіх обрядів та звичаїв; без його благословення жодна церемонія не може розпочатися і не робиться жодного кроку в ході весільного обряду⁴²³.

Старости – посланці від жениха.

Тесть – батько дружини.

Теща – мати дружини.

Торочини – зібрання дівчат у хаті нареченої з метою підготовки рушників до весілля.

Циганищина – післявесільні ритуальні розваги.

Челядь – стара народна назва молоді, а також на весіллі – його учасників.

⁴²³ Жайворонек В. В. Знаки української етнокультури : Словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. С. 578.

РОЗДІЛ VIII

ВЕСІЛЬНІ ПІСНІ З НОТАМИ

Я на коровай ішла,
 Коробку яєць несла.
 Здибали мене хлопці,
 Вдарили по коробці.
 Зробили мені біду,
 З чим на коровай піду.
 Вернусь я додому,
 Наберу я повну,
 За біду забуду,
 На короваї я буду.

Я НА КО-РО-ВАЙ І ШЛА, Я НА КО-РО-ВАЙ І-
 ШЛА, КО-РОБ-КУ Я-ЄЦЬ НЕ-СЛА, ЗДИ-БА-ЛИ МЕ-НЕ ХЛОП-
 ЦІ, У-ДА-РИ-ЛИ ПО КО-РОБ-ЦІ, ЗРО-БИ-ЛИ МЕ-НІ БІ-
 АХ, ШО НА КО-РО-ВАЙ ПІ- АХ
 ВЕР-НУСЬ Я ДО-ДО-МУ, ВЕР-НУСЬ Я ДО-ДО-МУ,
 НА-БЕ-РУ Я ПОВ-НУ, ЗА БІ-ДУ ЗА-БУ-ДУ, НА КО-РО-ВАЙ Я
 БУ-ДУ.

Чашки з ложками,
 Коровай з гречки.
 Наші любі коровайнички,
 Наші любі коровайнички,
 Що зробили коровай з гречки,
 Щоб люди дивувалися,
 Молодята цілувалися.

Чаш-ки з лож-ка-ми, ко-ро-вай з греч-ки, на-ші лю-бі ко-ро-вай-ни-
 -чки, на-ші лю-бі ко-ро-вай-ни-чки, що зро-би-ли ко-ро-вай з греч-ки,
 щоб лю-ди ди-ву-ва-ли-ся, мо-ло-дя-та ці-лу-ва-ли-ся

Боярине, сядь коло мене,
 Боярине, обійми мене,
 Боярине, поцілуй мене.
 Дам тобі гусака-чудака,
 Дам тобі півника-співака,
 Курочку рябеньку, -
 Сватай мене молоденьку.

Бо-я-ри-не, сядь ко-ло ме-не

Бо-я-ри-не, сядь ко-ло ме-не, ме-не, ме-не, дам то-бі гу-са-ка-ча-ду-ка

Бо-я-ри-не, поці-луй ме-не, ме-не, дам то-бі пів-ни-ка-спі-ва-ка

Бо-я-ри-не, сядь ко-ло ме-не, ме-не, дам то-бі ку-ро-чку ря-бень-ку, сва-тай ме-не мо-ло-день-ку

ря-бень-ку

Наш дружба не вдався,
 Сім літ не вмивався,
 А восьмого року
 Пішов на лотоку.
 Взяли його, вмили,
 Перевеслом підперезали,
 До короваю взяли.

НАШ ДРУЖБА НЕ ВДАВ-ся,

НАШ ДРУЖБА НЕ ВДАВ-ся, СІМ ЛІТ НЕ ВМИ-ВАВ-ся, А ВОСЬМО-ГО РО-КУ

ПІ-ШОВ ДО ЛО-ТО-КУ, ПЕ-РЕ-ВЕС-ЛОМ ПЕ-РІВ-Я-ЗА-ЛИ, ДО КО-РО-ВА-Ю

ВЗЯ-ЛИ

Все ж бо ми коровай зробили,
 Ше ж бо ми горілки не пили.
 Ви на Бога гляньте,
 Нам горілки дайте.
 Брязкнули чашки й тарілки,
 Дайте нам хоч трішки горілки.
 Брязкнули ще й ложечки,
 Дайте нам хоч трішечки.

Винем бо ми ко-ро-вай зроби-ли,
 ще ж бо ми го-ріл-ки, не пи-ли,
 ви на Бо-га глянь-те нам го-ріл-ки дай-те
 бряз-ну-ли чаш-ки й та-ріл-ки, дай нам хоч трош-ки горіл-ки,
 бряз-ну-ли ще й ло-жеч-ки, дай-те нам хоч тро-шеч-ки.

Вже ж бо ми гілечко ізвели,
 Ше ж бо ми горілки не пили.
 Ви на Бога гляньте,
 Нам горілки дайте.
 Брязкнули чашки й тарілки,
 Дайте нам хоч трішки горілки.
 Брязкнули ще й ложечки,
 Дайте нам хоч трішечки.

V
 ВНЕМ БО МИ ЗЕ-ЛЕЖ-КО ІС-ВЕ-ЛУ,
 ВНЕМ БО МИ ГО-РІЛ-КИ НЕ ПИ-ЛИ.
 Ви на Бо-га глянь-те, нам го-ріл-ки дай-те

Ой тихо-тихо Дунай водою несе
 А ще тихіше Марусі косу чеше.
 Що начеше, той на Дунай пуска.
 - Ой пливи, косо, лугами-берегами,
 Підпливи, косо, під свекрушині двері,
 Послухай, косо, що свекруха говорить.
 Свекруха ходє тай весело говорє:
 - Прийшла до мене добрая годинонька,
 Прийде до мене чужая дитинонька.
 - Ой пливи, косо, лугами-берегами,
 Підпливи, косо, під матінчині двері.
 Матінка ходє, все сумненько говорє:
 - Прийшла до мене лихая годинонька,
 Бо йде від мене рідная дитинонька.

ти-хо, ти-хо ду-най во-ду не-се,
 а ще ти-хи-ше ма-ру-ся ко-су че-ше

Наша квітка не цінована,
 Наша дружка не цілована.
 Треба квітку оцінувати,
 Треба дружку поцілувати.

Наш букет не цінований,
 Наш боярин не цілований.
 Треба букет оцінувати,
 Треба боярина поцілувати.

НА-ША КВІТ-КА НЕ-ЦІ-НО-ВА-НА,
 НА-ША ДРУЖКА НЕ ЦІ-ЛО-ВА-НА,
 ТРЕ-БА КВІТ-КУ О-ЦІ-НУ-ВА-ТИ

ТРЕ-БА ДРУЖКУ ПО-ЦІ-ЛУ-ВА-ТИ.

Найстаршая коровайнице,
 Найстаршая коровайнице,
 Подивися у віконечко
 Чи високо місяць бродє,
 Чи коровай сходе.

А піч наша та й регочеться,
 Короваю їй хочеться,
 А челюсти усміхаються,
 Короваю дожидаються.

Handwritten musical score for the song. The score is written on three staves in a single system. The key signature is one flat (B-flat) and the time signature is 4/4. The lyrics are written below the notes.

Най-стар-ша ко-ро-вай-ни-це,
 По-ди-ви-ся у ві-ко-не-ч-ко,
 Чи ви-со-ко мі-сяць бро-де,
 Чи ко-ро-вай с-хо-де.

Засвіти-но, мати, свічку,
 Постав на столі.
 Нехай же я подивлюся,
 Чи пара мені.
 Засвітила мати свічку,
 Ясенько горить.
 З ким я хтіла, з тим я сіла,-
 Серце веселить.

Засві-ти-но ма-ти свіч-ку, по-став на сто-лі,
 не-хай же я по-див-лю-ся, чи-по-ра ме-ні

Below the musical notation are two sets of empty five-line staves for accompaniment.

- Дякую вам, пороги,
Що збивали хлопці ноги.
Тепер не будуть,
Тепер не будуть.

Ше ж бо я не їхала,
Ше ж бо я не йшла,
Ше ж бо я воротам
Не дякувала.

- Дякую вам, ворота,
Що стояла хлопців рота.
Тепер не будуть,
Тепер не будуть.

Ше ж бо я не їхала,
Ше ж бо я не йшла,
Ше ж бо я бабуні
Не дякувала.

- Дякую Вам, бабуня,
Що пускали хлопців в клуню.
Тепер не будеш,
Тепер не будеш

Ше ж бо я не їхала, ше ж бо я не йшла

ше ж бо я ма-тінці не-дя-ку-вала,

дя-ку-ю то-бі не-не, що ста-ра-ла-ся на ме-не,

те-пер не бу-деш, те-пер не бу-деш

те-пер не бу-деш

Під столом кирниця,
Туди впала киця –
Друженьки виймали,
Зуби поламали.
Світилки граблями,
А дружечки зубами.

під сто-лом кир-ни-ця, під сто-лом кир-ни-ця.
 - Ви вла-ла ки-ця -
 - Дру-женьки ви-й-ма-ли -
 - Ви по-ла-ма-ли -

- ця, ту- дру-
 - ця, дру- сви-тилки граб-ля-ми, а дру-чечки зу-ба-ми.
 - ли, зу-

Ой старосто-дядьку,
 Дайте нам порадку.
 Виводьте нас з хати
 Надвір погуляти,
 Надвір проходитеся,
 На боярів подивитися:
 Чи високії підбори.
 Чи чорнії брови.
 Чи високі, чи низькі,
 Чи далекі, чи близькі.

Ой ста-ресе-те дя-дь-ку, си ста-ресе-те дя-дь-ку
 дай-те нам по-ра-ду дай-те нам по-ра-ду
 ви-вод-те нас з ха-ти ви-вод-те нас з ха-ти
 на двір по-гу-ля-ти на двір по-гу-ля-ти
 на двір про-хо-ди-те-ся на двір про-хо-ди-те-ся
 на бо-я-рів по-ди-ви-ти-ся на бо-я-рів по-ди-ви-ти-ся
 чи ви-со-кі-ї під-бо-ри чи ви-со-кі-ї під-бо-ри
 чи чо-рні-ї бро-ви чи чо-рні-ї бро-ви
 чи ви-со-кі, чи ни-зь-кі, чи ви-со-кі, чи ни-зь-кі,
 чи да-ле-кі, чи бли-зь-кі, чи да-ле-кі, чи бли-зь-кі.

Ой чоботи, чоботи, ви мої,
 Наробили клопоту ви мені.
 Чоботи, чоботи, що зять дав,
 А за тії чоботи дочку взяв.
 А за тую чортову шкапину,
 Та взяв мою рідную дитину.
 Чоботи, чоботи, з бугая,
 Не бояться холоду ні**я.

Ой зо-бо-ти, зо-бо-ти ви мо-ї, зо-бо-ти, зо-бо-ти,
 на-ро-би-ли кло-по-ту ви ме-ні,
 що зять дав, а за ті-ї зо-бо-ти доч-ку взяв.

The musical notation consists of two staves. The first staff is in 4/4 time and contains the melody for the first line of the song. The second staff is in 4/4 time and contains the melody for the second line of the song. The lyrics are written below the notes.

На день добрий в вашій хаті запашний Василь.
 Не була б я в вашій хаті, якби не ваш син.
 Росла, росла в полі сосна зелененька,
 Не була б я в вашій хаті молоденька.
 Росла, росла в полі сосна з гілочками,
 Не була б я в вашій хаті з дружечками.

НА ДО-БРИЙ ВЕ-СІРЦІЙ ХА-ТІ ЗА-ПАШ-НИЙ ВА-СІЛЬ,
 НЕ БУ-ЛА Я У ЦІЙ ХА-ТІ,
 ЯК БИ НЕ ВАШ СИН.

Ой, у саду, на черешні зозуля кує,
 А свекруха до невістки горілочку п'є.
 - На здоров'я, невістонько, я до тебе п'ю,
 Бо я тебе за рідненьку до себе беру.

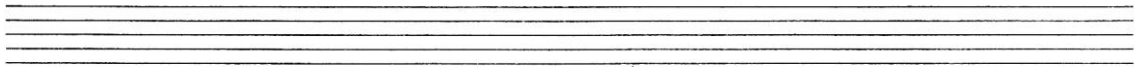
Ой у са-ду на че-реш-ні зо-зу-ля ку-є
 на здо-ров'я не-віс-тонь-ко, я до те-бе п'ю,
 а свек-ру-ха до не-віст-ки зе-рі-лоч-ку п'є,
 бо я те-бе за рі-днень-ку
 до се-бе бе-ру.

Золото-Марусю, золото,
 Не лий горілочку в болото.
 А пий горілочку, не впивайся,
 Низенько матінці вклонися,
 Дай же матінці низенький уклін,
 Склонися матінці аж до ніг.

30-ЛО-ТО ма-ту - сню, зо - ло - то
 не ли - за - ріа - ки, бо - ло - то
 не лий за - ріа - ки, не в пий - ся
 ни - зень-ко ма - те - рі в клас - ни - ся .

Всі двори обходила,
 Слізоньки не вронила.
 Як на батьків двір прийшла,
 Та й стала, заплакала,
 Дворові залаяла,
 Ой не так дворонькові,
 Як своєму батенькові.
 Хліб йому переїла,
 Мед-вино перепила.
 Чи ж я вам не робила?

Всі дво-ри об хо - ди - ла , всі дво-ри об - хо - ди - ла ,
 Слі-зонь-ки не вро - ни - ла .

Ше ж бо я не їхала,
Ше ж бо я не йшла,
Ше ж бо я матінці
Не дякувала.
- Дякую тобі, нене,
Що старалася на мене.
Тепер не будеш,
Тепер не будеш.
Ше ж бо я не їхала,
Ше ж бо я не йшла,
Ше ж бо я батеньку
Не дякувала.
- Дякую тобі, батьку,
Що викохав мене гладку.
Тепер не будеш,
Тепер не будеш.
Ше ж бо я не їхала,
Ше ж бо я не йшла,
Ше ж бо я сестриці
Не дякувала.
- Дякую тобі, сестро,
Що навчила косу плести.
Тепер не будеш,
Тепер не будеш.
Ше ж бо я не їхала,
Ше ж бо я не йшла,
Ше ж бо я братові
Не дякувала.
- Дякую тобі, брате,
Що видив хлопців до хати.
Тепер не будеш.
Тепер не будеш.
Ше ж бо я не їхала.
Ше ж бо я не йшла,
Ше ж бо я порогам
Не дякувала.

Світилка-шпилька при стіні
 На ній сорочка не її.
 Її мати за світилку вбирала,
 В сусідів сорочку позичала
 Брешете дружечки, як свині.
 В мене сорочок три скрині.
 Мене мати за світилку вбирала,
 Мені сорочку виймала.

сві-тил-ка шпиль-ка при сті-ні
 на ній со-роч-ка не її-ї
 її-ї ма-ти за сві-тил-ку вби-ра-ла,
 в су-сі-дів со-роч-ку по-зи-ва-ла.

Ой свекрухо, свекрушенечко,
 Подивися у віконечко.
 Чи дощ іде, чи метіль мете.
 Мете метіль мітелочками,
 Іде Маруся з дружечками.

Ой свек-ру-ха-свекру-ше-
 не-ко, ой свек-ру-хо, свек-ру-
 по-ди-ви-ся у ві-
 ше-не-ко, Чи дощ іде,
 ко-роз-ко, Чи ме-тіль ме-те, ме-те ме-тіль мі-те-ло-ка-ми,
 Іде ма-ру-ся з дру-же-ка-ми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Артюх Л.Ф. Українська народна кулінарія (історико-етнографічне дослідження). Київ : Наук. думка, 1977.
2. Архів автора.
3. Архів лабораторії «Підготовка студентів-філологів до українознавчої роботи в школі» УДПУ імені Павла Тичини.
4. Афанасьев А. Поэтические воззрения славян на природу. В 3-х т. Москва, 1865. Т. 2.
5. Балушок В. Обряди ініціацій українців та давніх слов'ян. Львів–Нью-Йорк : В-во М. П. Коць, 1998.
6. Борисенко В. К. Весільні звичаї та обряди на Україні: Історико-етнографічне дослідження. Київ : Наук. думка, 1988.
7. Брижко М. Весіле в містечку Дубова Уманського повіту на Київщині. *Матеріали до української етнології*. Львів, 1919. Т. XIX–XX.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : Перун, 2001.
9. Вернадский В. И. О науке. Том I. Научное знание. Научное творчество. Научная мысль. Дубно : Феникс, 1997.
10. Воропай О. Звичайі нашого народу : Етнографічний нарис. Харків: Фоліо, 2005.
11. Ганюченко З. .Весіле в с. Гордашівці Уманського повіту в Київщині. *Матеріали до української етнології*. Львів, 1919. Т. XIX–XX.
12. Гуменна Д. Благослови, Мати! : Казка-есеї. Київ : КМ Academia, 1994.
13. Давидюк В. Первісна міфологія українського фольклору. Луцьк : Вежа, 1997.
14. Дмитриева Л. «Тайная доктрина» Е. Блаватской в некоторых понятиях и символах. Магнитогорск, 1992, ч. 1.
15. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : Словник-довідник. Київ : Довіра, 2006.
16. Жуйкова М. Номінація смерті та архаїчне мислення. *Студії з інтегральної культурології. Спеціальний випуск Народознавчих зошити*. Львів, 1996. № 1.
17. Здоровега Н. І. Нариси народної весільної обрядовості на Україні. Київ : Наук. думка, 1974.
18. Зеленин Д. К. Восточнославянская этнография. Москва : Наука, 1991.
19. ІМФЕ. Ф. 14–3, од. зб. 515, арк. 41, № 52–59.
20. ІМФЕ. Ф. 14–3. од. зб. 515, арк.169.
21. ІМФЕ. Ф. 14–3, од. зб. 515, арк. 43, № 11.
22. ІМФЕ. Ф.14–3, од. зб. 401, арк. 30.
23. ІМФЕ. Ф.14–3, од. зб.162, арк. 27.
24. Кримський А. Звенигородщина з погляду діалектичного та етнографічного. Київ, 1930.

25. Курочкін О. Прадавній весільний танець-гра «Журавель». *Берегиня*. 2001. № 4.
26. Мойсеїв І. Храм української культури : (Філософія семіосфери) : Посібник-дослідження. К., 1995.
27. Наливайко С. Таємниці розкриває санскрит. Київ : Просвіта, 2000.
28. Наливайко С. І. Індорійські таємниці України. Київ : Просвіта, 2004.
29. Новикова М. Українські замовляння. Коментар. Київ : Дніпро, 1993.
30. Орадівське весілля. Записувач і упорядник С. С. Зінчук. Фольклорні матеріали. Київ : Голока, 2001.
31. Орел Л. Своя хата – своя мати // Українська родина: Родинний і громадський побут. Київ : Видавництво імені Олени Теліги, 2000.
32. Охрименко В. Значение малорусских свадебных обрядов и песен в истории эволюции семьи. I. Матриархат. *Этнографическое обозрение*. 1891. № 4.
33. Петров В. Український фольклор. Найдавніші звістки про заговори. Історія збирання. *Берегиня*. 2007. № 3.
34. Попович М. В. Мироззрєння древних славян. Київ : Наук. думка, 1985.
35. Потапенко А. И. Тайны символов, чисел, алфавитов. Київ : ТОВ «Ш, ЛТД», 1998.
36. Потебня А. А. Объяснение малорусских и сродных с ними песен. Варшава, 1883. Т. I.
37. Потебня А. А. Переправа через воду как представление брака // Потебня А. А. Слово и миф. Москва : Правда, 1989.
38. Пошивайло І. Феноменологія гончарства : семіотико-етнологічний аспект. Опішне : Українське народознавство, 2000.
39. Пропп В. Я. Фольклор и действительность. Москва : Наука, 1976.
40. Рыбаков Б. А. Язычество древней Руси. Москва : Наука, 1988.
41. Рыбаков Б. А. Язычество древних славян. Москва : Русское слово, 1997.
42. Сумцов Н. Дукаты и намыста. *Киевская старина*. 1890. Т. 31.
43. Сумцов Н. Культурные переживания. Киев : Типография Г. Т. Корчак-Новицкого, 1890.
44. Сумцов Н. Ф. Хлеб в обрядах и песнях. Харьков : Типография М. Зильберга, 1885.
45. Сумцов Н. Ф. Религиозно-мифические значения малорусской свадьбы. *Киевская старина*. 1885. Т. XI. № 1–3.
46. Сумцов Н.Ф. Символика славянских обрядов: Избранные труды. – М.: Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1996.
47. Ткач М. М., Данилевська Н.О. Клечальний міст: Джерела української міфології. – К. : Сніва, 1995.
48. Труды этнографическо-статистической экспедиции в западно-русский край, снаряженной императорским русским географическим обществом. Юго-западный отдел. Материалы и исследования, собранные

д. чл. П. П. Чубинским. Том четвертый. Обряды изданы под наблюдением д. чл. Н. М. Костомарова, СПб., 1877.

49. Українська минувшина : Ілюстрований етнографічний довідник. Київ : Либідь, 1993.

50. Успенский Б. А. Антиповедение в культуре древней Руси. *Проблемы изучения культурного наследия*. Москва : Наука, 1985.

51. Цимбалюк Ю. В. Латинські прислів'я та приказки. Київ : Вища школа, 1990.

52. Щербань С. Весілля у селі Краснопілка на Уманщині // Українська родина: Родинний і громадський побут / Упорядник Л. Орел. Київ : В-во імені Олени Теліги, 2000.

53. Щербина І. Архаїка коровайних пісень. *Народознавчі зошити*. 1999. № 6.

54. Ящуржинский Хр. Лирические малорусские песни, преимущественно свадебные. Варшава, 1880.

55. Ящуржинский Хр. Свадьба малорусская как религиозная драма. *Киевская старина*. 1886. № 10–12.

ПРИМІТКИ

1. Записав Теофан Яремович Фіалко у с. Косенівка у 1954 р. від Ганни Михтеївни Фіалко 1867 р. н. *ІМФЕ* ім. М. Т. Рильського. Ф. 14–3. од. зб. 162. арк. 30.

2. Записала 2000 р. в с. Оксанине Поліщук К.П. від Поліщук Г.В., 1924 р.н.

3. Записала 2007 р. Ходак Л.П. в м. Умані від Кулик-Савенко Марії Марківни, 1941 р. н. родом з с. Ятранівка.

4. Записала 07.06.1987 р. в с. Кочубіївка Н. Сивачук від Хотини Цвітохи, 1902 р.н.

5. Записала у 2007 р. Ходак Л.П. від Круглик-Савенко Марії Марківни, 1941 р. н. з с. Ятранівка. Архів автора.

6. Записала 01.12.1969 р. в с. Бабанка Кучережко Н.А. від Кравець Одарки Тарасівни, 1927 р. н. *ІМФЕ*. – Ф. 14 – 3, од. зб. 515. арк. 343, №5.

7. Записала 10.03.1967 р. в с. Бабанка Кучережко Н.А. від Ткачук Фотини Макарівни, 1906 р. н.

8. Записала 15. XI. 1965 р. в с. Бабанка Кучережко Н.А. від Маламуж Наталії Григорівни, 1899 р. н. *ІМФЕ*. Ф. 14-3, од. зб. 515, арк. 44, № 4(70).

9. Записала 16.12.1965 р. в с. Гродзєве Кучеренко Н.А. від Олійник Марфи Петрівни, 1919 р. н. *ІМФЕ*. Ф. 14–3, од. зб. 515, арк. 92, № 9.

10. Записала 20. Y. 1966 р. в с. Вільшанка Кучережко Н.А. від Степової Галини Василівни, 1938 р. н. *ІМФЕ*. Ф. 14–3, од. зб. .515., арк. 125.

11. Записала 2007 р в с. Старі Бабани О. Денисюк від Бурдєєвої Марії Прокопівни, 1928 р. н.

12. Записала 5. X. 1962 р. в с. Бабанка Кучережко Н.А. від Кислиці Ялосевети Петрівни, 1916 р. н. *ИМФЕ*. Ф.14–3, од. зб. 515, арк. 89. – № 91.
13. Записала в 1965 р. в с. Бабанка Кучережко Н.А. від селянина Никона. *ИМФЕ*. Ф. 14–3, од. зб. 515, арк. 44, № 8 (79).
14. Записала у 1997 р. в м. Умань Сивачук Н.П. від Сінкевич М.І., 1925 р. н.
15. Записано 04.07.2002 р. в с. Молодецьке від Пушкаренко Софії Степанівни, 1937 р. н.
16. Записано 2000 р. в с. Оксанине від Дерев'янка Ганни Архипівни, 1937 р. н.
17. Записано 2000 р. в с. Текуча від Мазур Наталії Іванівни, 1938 р. н.
18. Записано 2007 р. в с. Старі Бабани від Сухомейло Катерини Лук'янівни, 1931 р. н.
19. Записано 28. 06. 2002 р. в с. Іванівка від Омельчук Варки Семенівни, 1922 р. н.
20. Записано у 2007 р. в с. Старі Бабани від Кузьменко Христини Дмитрівни, 1929 р. н.
21. Записано 02.07.2001 р. в с. Легедзине від Гережі Юлії Василівни, 1939 р. н.
22. Записано 02.07.2001 р. в с. Ятранівка від Слюсар Ганни Іванівни, 1921 р. н.
23. Записано 02.07.2002 р. в с. Ятранівка від Бондар Ярини Іванівни, 1918 р. н.
24. Записано 02.07.2002 р. в с. Ятранівка від Яковлевої Ганни Миколаївни, 1913 р. н.
25. Записано 03.07.2003 р. в с. Текуча від Школенко Ніни Йосипівни, 1932 р. н.
26. Записано 04.07.2001 р. в с. Затишок від Томенко Наталії Артемівни, 1924 р. н.
27. Записано 04.07.2001 р. від Томенко Наталії Артемівни, 1924 р. н.
28. Записано 04.07.2002 р. в с. Молодецьке від Пушкаренко Софії Степанівни, 1937 р. н.
29. Записано 04.07.2003 р. в с. Громи від Жвавої Марії Дем'янівни, 1925 р. н.
30. Записано 05.07.2004 р. в с. Томашівка від Перепелиці Тетяни Миколаївни, 1932 р. н.
31. Записано 06.07.2001 р. в с. Ятранівка від Горенко Марії Марківни, 1926 р. н.
32. Записано 07.07.2001 р. в с. Ятранівка від Гевеленко Марії Григорівни, 1928 р. н.
33. Записано 07.07.2001 р. в с. Ятранівка від Комар Ярини Андріївни, 1920 р. н.
34. Записано 20.06.2003 р. в с. Гереженівка від Коломієць Марії Карпівни, 1937 р. н.

35. Записано 2007 р. в с. Старі Бабани від Бурдєєвої Марії Прокопівни, 1928 р. н.
36. Записано 27.06.1998 р. в с. Краснопілка від Шпори Марії, 1932 р.н.
37. Записано 27.06.2003 р в с. Собківка від Барабаш Паші Варфоломіївни, 1931 р. н..
38. Записано 27.06.2003 р. в с. Собківка від Шапоренко Меланії Семенівни, 1951 р. н.
39. Записано 28.06.2000р. в с. Гереженівка від Севастьянової Катерини Іванівни, 1925 р. н.
40. Записано 28.06.2003 р. в с. Собківка від Потопальської Мотрони Михайлівни, 1944 р. н.
41. Записано 28.06.2003 р. в с. Текуча від Смілянець Ганни Михайлівни, 1926 р. н.
42. Записано 28.06.2003 р. в с. Ятранівка від Яковлевої Ганни Миколаївни, 1913 р. н.
43. Записано 29.06.2003 р. в с. Гереженівка від Мельник Наталії Василівни, 1931 р. н.
44. Записано 29.06.2003 р. в с. Гереженівка від Мельник Наталії Василівни, 1931 р. н.
45. Записано 29.06.2003 р. в с. Гереженівка від Мельник Наталії Василівни, 1931 р. н.
46. Записано 29.06.2003 р. в с. Гереженівка від Мельник Наталії Василівни, 1931 р. н.
47. Записано 29.06.2003 р. в с. Гереженівка від Севастьянової Катерини Іванівни, 1925 р. н.
48. Записано 29.06.2003р. в с. Гереженівка від Севастьянової Катерини Іванівни, 1925 р. н. її весілля було в 1947 р.
49. Записано 30. 06. 2002 р. в с. Бачкурине Монастирищенського району Черкаської області від Грицаюк Марії Охрімівни, 1922 р.н.
50. Записано 30.06.2003 р. в с. Текуча від Школенко Ніни Йосипівни, 1932 р. н.
51. Записано 07.07.2003 р. в с. Ятранівка від Гуртовенко Ганни Іванівни, 1922 р. н.
52. Записано у 1999 р. в с. Сушківка від Слабінської Л. П, 1925 р. н.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
УМАНСЬКЕ ВЕСІЛЛЯ	5
РОЗДІЛ І. ПЕРЕДВЕСІЛЬНІ ОБРЯДИ.....	6
1.1. ДОПИТИ.....	6
1.2. СВАТАННЯ.....	6
1.3. РОЗГЛЯДИНИ.....	15
1.4. ЗАПОЇНИ АБО ДОГОВІР.....	16
1.5. ЗГОДА ЗІ СВЯЩЕНИКОМ І ОГЛАС	17
РОЗДІЛ ІІ. ПРИГОТУВАННЯ ДО ВЕСІЛЛЯ.....	21
2.1. ДІВИЧ-ВЕЧІР	21
2.2. КОРОВАЙ.....	24
2.3. ЗАПРОСИНИ НА ВЕСІЛЛЯ	37
2.4. ГІЛЬЦЕ.....	41
2.5. ВІНКОПЛЕТИНИ. КВІТКА МОЛОДОМУ	51
РОЗДІЛ ІІІ. ВЛАСНЕ ВЕСІЛЛЯ	57
3.1. РОЗПЛЕТИНИ.....	57
3.2. ПОСАД МОЛОДИХ	70
3.3. ВІНЧАННЯ.....	74
3.4. ОБІД У МОЛОДОГО	82
3.5. ПЕРЕЙМА. ГОСТИНА У МОЛОДОЇ	98
3.6. ПОКРИВАННЯ МОЛОДОЇ	108
3.7. ДАРУВАННЯ КОРОВАЮ.....	122
3.8. ДРУЖЧИНИ.....	127
3.9. ПРОЩАННЯ МОЛОДОЇ З РІДНОЮ ДОМІВКОЮ	129
3.10. КОМОРА	135
РОЗДІЛ ІV. ПІСЛЯВЕСІЛЬНИЙ	138
4.1. ПОНЕДІЛОК.....	138
4.2. ВІВТОРОК.....	155
РИТУАЛЬНА ВЕСІЛЬНА РИТОРИКА. ВЕСІЛЬНІ ПРИМОВКИ ДО ЧАРКИ.....	164
РОЗДІЛ VІ. ПІСНІ, ЩО СПІВАЮТЬ НА СУЧАСНОМУ ВЕСІЛЛІ.....	168

РОЗДІЛ VII. ВЕСІЛЬНА ТЕРМІНОЛОГІЯ УМАНЩИНИ	172
РОЗДІЛ VIII. ВЕСІЛЬНІ ПІСНІ З НОТАМИ	178
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	199
ПРИМІТКИ	201